

Universitetet
i Stavanger

**FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG
HUMANIORA**

MASTEROPPGAVE

Studieprogram:
Masterstudie i spesialpedagogikk

Vårsemesteret, 2019

Åpen

Forfatter: Åsta Kristine Sunde

.....
(signatur forfatter)

Veileder: Ellen Elvethon

Tittel på masteroppgaven:

Pedagogiske ledere: deres erfaringer og kompetanse om aggresjon i barnehagen

Engelsk tittel:

Kindergarten teachers: their experiences and competence on aggression in kindergarten

Emneord:
Barnehage
Aggresjon
Pedagogiske ledere
Spesialpedagogikk

Antall ord: 27508
+ vedlegg/annet: 31108

Stavanger, 19.06.2019

Sammendrag

Temaet for denne masteroppgaven var pedagogisk lederes erfaringer og kompetanse med barn som utviser aggressiv atferd. Aggresjon øker risikoen for en negativ innvirkning på flere områder i barnets liv. Dette betyr at et kompetent pedagogisk personale i barnehagen er viktig for at barn med aggresjonsproblemer får den hjelpen og tilretteleggingen de trenger tidlig.

Formålet med denne studien har vært å få dypere innsikt i pedagogiske lederes erfaringer med barn som viser aggresjon i barnehagen, og i hvilken grad de har kompetanse til å kunne håndtere barn med aggressiv atferd på en hensiktsmessig måte. Problemstillingen for studien har vært følgende; *Hvilke erfaringer har pedagogiske ledere med barn som utviser aggressiv atferd, og i hvilken grad mener de at de har kompetanse nok til å håndtere disse barna på en hensiktsmessig måte?* For å svare på denne problemstillingen har følgende teori blitt presentert; Teoretisk tilnærming, aggresjon, risikofaktorer, beskyttelsesfaktorer og forebygging og håndtering. For å undersøke problemstillingen videre tok jeg i bruk en kvalitativ tilnærming med å intervjuer som metode, hvor fem pedagogiske ledere med minst to års erfaring ble intervjuet.

Hovedfunnene for denne studien har vært at pedagogiske ledere har erfaringer med både reaktiv og proaktiv aggresjon, men at fysisk aggresjon der barn viser til voldsomme handlinger mot ande var mest fremtredende i barnehagen. I møte med barn som viser aggresjon erfarte pedagogene at de følte seg hjelpeløse fordi de hadde for lite kompetanse rundt hvordan de kan håndtere barn med aggresjon på en hensiktsmessig måte. De viste til at det er for lite fokus på kompetansebygging innenfor aggresjon i barnehagen, både når det gjaldt forståelse for hva aggresjon er og hva som kan utløse slik atferd samt hvordan de kunne forebygge og håndtere aggresjon hos barn. De var derfor avhengige av hjelp og veiledning fra øvrige i personalet for å kunne sette inn tiltak for barn som viser aggresjon på en hensiktsmessig måte.

Innholdsfortegnelse

Forord	6
1.0 Innledning	7
1.1 Bakgrunn for valg av tema	7
1.2 Problemstilling, mål og avgrensing	8
1.3 Studiens struktur	9
2.0. Teoretisk tilnærming.....	10
2.1 Aggresjon.....	10
2.1.1 Transaksjonsmodellen.....	11
2.1.2 Social Information Processing model (SIP-Modellen).....	11
2.1.3 Begrepsdefinisjon	13
2.1.4 Proaktiv aggresjon	14
2.1.5 Reaktiv aggresjon.....	14
2.2 Risikofaktorer	15
2.3 Beskyttelsesfaktorer.....	16
2.3.1.Tilknytning	16
2.3.2. Sosial kompetanse.....	18
2.3.3. Selvregulering	19
2.3.4. Autoritativ voksenrolle	20
2.4.Forebygging og håndtering.....	22
2.4.1.Kompetanse	22
2.4.2. Samarbeid med andre instanser	23
2.4.3. Arbeidsplan	24
2.4.4. Tidlig innsats.....	24
2.4.5. Foreldresamarbeid.....	25
2.4.6. Observasjon.....	26
2.4.6. Trygghetssirkelen.....	27
2.4.7. Bankingtime	27
3.0 Metode	29
3.1 Forskningsdesign	29
3.2 Forskningsmetode.....	30
3.3 Datainnsamling	30
3.3.1 Intervjueguide	30
3.3.2 Utvalg.....	31
3.3.3 Gjennomføring av intervjuene	32
3.3.4.Transkribering.....	33
3.4 Analyse	34

3.5 Reliabilitet.....	35
3.6 Validitet	36
3.7 Ethiske retningslinjer	37
3.8 Informert samtykke.....	37
3.9 Konfidensialitet.....	38
3.10 Konsekvenser for å delta i forskningsprosjektet.....	38
4.0. Resultat	39
4.1. Presentasjon av informantene	39
4.2 Pedagogenes forståelse av begrepet aggresjon	39
4.3. Risikofaktorer	40
4.4 Tidlig innsats	41
4.5 Pedagogenes erfaringer med barn som viser aggressiv atferd.....	42
4.6 Forebygging.....	44
4.6.1 Felles forebyggende tiltaksplan mot aggresjon i barnehagen	44
4.6.2 Forebyggende tiltak	45
4.7. Håndtering	45
4.7.1 Felles tiltaksplan for barn med aggresjon i barnehagen.....	45
4.7.2 Tiltak	45
4.8 Kompetansebygging	48
4.8.1 Kompetansebygging i barnehagen	48
4.8.2 Kompetansebygging på avdelingen	48
4.8.3 Samarbeid med andre instanser	49
5.0. Drøfting.....	50
5.1. Pedagogenes forståelse av begrepet.....	50
5.2. Risikofaktorer	51
5.3. Tidlig innsats	54
5.4. Pedagogenes erfaringer med barn som viser aggressiv atferd.....	55
5.5. Forebygging.....	57
5.5.1. Felles forebyggende arbeidsplan.....	57
5.5.2. Forebyggende tiltak	58
5.6. Håndtering	59
4.6.1. Felles tiltaksplan for barn med aggresjon i barnehagen.....	59
4.6.2 Tiltak	60
5.7 Kompetanse	64
5.7.1 Kompetansebygging i barnehagen	64
5.7.2 Samarbeid med andre instanser	65
6.0 Avslutning.....	67

6.1 Oppsummering	67
6.1.1 Pedagogenes erfaringer	67
6.1.2 I hvilken grad har mener de at de har kompetanse nok til å håndtere disse barna?	68
6.2. Konklusjon.....	69
6.3. Vurdering av egen studie	69
6.4 Forslag til videre forskning.....	69
Litteraturliste.....	70
Vedlegg.....	76
Vedlegg 1, Meldeskjema for behandling av personopplysninger	76
Vedlegg 2, Samtykkeerklæring	79
Vedlegg 3, Intervjuguide	83
Vedlegg 4, Transaksjonsmodellen.....	84
Vedlegg 5, Social Information Processing model	85
Vedlegg 6, Autoritativ voksenrolle	86
Vedlegg 7, Trygghets sirkelen.....	87

Forord

Dette har vært en lang og lærerik prosess hvor jeg har fått mulighet til å fordype meg i et interessant og spennende tema. Jeg ønsker først og fremst å takke min veileder Ellen Elvethon for god og kontinuerlig veiledning gjennom hele prosessen. Du har alltid vært tilgjengelig og gitt meg gode svar når jeg har hatt spørsmål knytt til studien. Jeg ønsker også å takke informantene som stilte opp til intervju. Takk for at dere ville dele deres erfaringer og tanker med meg i denne studien.

Tilslutt ønsker jeg å takke min kjære søster Oddny Karin Sunde som hele tiden har hjulpet meg når jeg har trengt ekstra støtte under prosessen. Jeg vil også takke kollokviegruppen min som alltid har møtt opp med godt humør og gode råd gjennom hele prosessen. Jeg ønsker også å takke familien min for oppmuntring og gode ord når jeg har trengt det.

Åsta Kristine Sunde

1.0 Innledning

I dag går 91,8 prosent av alle barn i Norge i barnehage (Statisk Sentralbyrå, 2019). Dette øker kravet om et kompetent pedagogisk personale i barnehagen som er i stand til å legge til rette for et trygt, godt og utviklende miljø for alle barn samt oppdage forsinket eller avvikende utvikling hos barn og sette i gang målrettet forebyggende og hjelpende tiltak for barn som trenger det (Lekhal, Zachrisson, Solheim, Moser & Drugli 2015, og Kunnskapsdepartementet, 2017). Aggresjon øker risikoen for en negativ utvikling på flere områdene i et barns liv. Det er derfor viktig med et kompetent personale som kan sette i gang tidlig innsats for barn som utøver aggresjon i barnehagen.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Temaet for denne studien er pedagogers erfaringer og kompetanse om aggresjon hos barn. Dette temaet ble valgt på bakgrunn av min erfaring som pedagogisk leder i barnehage. Jeg opplevde at det var lite fokus og kompetanse rund hva aggresjon er og hvordan aggresjon kan forebygges og håndteres i barnehagen. Dette gjorde at det ble vanskelig å legge til rette for å hjelpe de barna som viste aggresjonsproblematikk. Da jeg startet på master i spesialpedagogikk fikk jeg en større forståelse for hvor viktig det er å ha kompetanse nok til å kunne håndtere disse barna og jeg var interessert i å finne ut om min opplevelse samsvarer med andre pedagogers erfaringer innenfor dette.

Aggresjon er et aktuelt tema i dagens samfunn. Begrepet aggresjon har en negativ betydning for de fleste og blir ofte oppfattet som en urettferdig oppførsel som bryter med normer og regler samt voldshandlinger (Bandura, 1977). Tremblay (2010) viser til at den største andelen av fysisk aggresjon oppstår allerede i 3-4 års alderen og han påpeker at det er i denne alderen dette må om - og avlæres. Tidlig innsats har blitt en viktig del av barnehagens arbeid. Tidlig innsats handler om å kunne gi barn hjelp så tidlig som mulig, enten om vanskene oppstår i førskolealder eller senere i livet (Statped, 2017). Tidlig innsats kan også forebygge at barna opplever skjevutvikling, sosiale vansker, lærevansker, frafall når de starter i skolen og at de havner utenfor når de kommer i arbeidslivet som voksen (Statped, 2017). Til tross for dette viser det seg ofte at det ikke blir satt inn tiltak for barn med aggresjonsproblemer før i ungdomsskolealder etter at det allerede er gjort mye skade både for personen med aggresjon og miljøet rundt (Tremblay, 2010). Dette viser hvor viktig det er at personalet i barnehagen har en god kompetanse til å kunne sett i gang tidlig tiltak samt kunne håndtere og hjelp barn som viser aggresjon allerede i barnehagen.

Pål Roland påpeker at kompetansebygging er hovednøkkelen i arbeidet med barn som viser utfordrende atferd i barnehagen. Han mener det er et behov for økt kompetanse om tema som

blant annet utviklingspsykologi, ulike former for aggresjon og atferdsvansker og hvordan disse utfordringene kan håndteres på en hensiktsmessig måte i barnehagen. Han påpeker videre at ved å øke kompetansen vil personalet få en bedre forståelse for det som skjer rundt barna, noe som igjen vil føre til at de tilnærmer seg og møter utfordringene på en bedre måte og kan sette inn tidlige tiltak slik at barna er mer rustet for livet senere (Læringsmiljøsenderet, 2012).

1.2 Problemstilling, mål og avgrensning

Studiens problemstilling er som følger; *Hvilke erfaringer har pedagogiske ledere med barn som utviser aggressiv atferd, og i hvilken grad mener de at de har kompetanse nok til å håndtere disse barna på en hensiktsmessig måte?*

Studiens formål er å få en dypere innsikt i pedagogiske lederes erfaringer med barn som viser aggresjon i barnehagen, og i hvilken grad de har kompetanse til å kunne håndtere barn med aggressiv atferd på en hensiktsmessig måte. Denne studien legger fokus på pedagogenes erfaringer og kompetanse om barn som viser aggresjons problemer. Aggresjon kan oppstå i mer eller mindre grad hos alle barn fra en tid til en annen. Denne studien er derfor avgrenset til å handle om barn som viser store aggresjonsproblemer. Aggresjon er en form for atferdsvanske. Nordahl (2005) deler atferdsvansker inn i to deler; *eksternaliserte (utagerende) atferd* og *Internalisert (innagerende) atferd*. Aggresjon blir omtalt som en eksternaliserte atferd (Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2005). Til tross for dette er denne studien avgrenset til å kun fokusere på aggresjon og vil derfor ikke gå i dybden på de andre formene for atferdsvansker.

Teorigrunnlaget for studien består av aggresjonsteori og tidligere forskning på feltet. Bjørkly (2001) presenterer tre ulike aggresjonsteorier som har hatt stor innflytelse på utviklingen av definisjoner og psykologiske teorier innenfor aggresjon. Disse teoriene er; Instinktteorier (Freud, 1920), driftsteorier (Dollard et al., 1939) og læringsteorier (Bandura, 1973). Denne studien støtte seg til driftsteorien som ser på aggresjon som et miljøutløst fenomen og bygger på antakelser om at aggressiv atferd utløses av frustrasjoner som oppstår på bakgrunn av påvirkning av miljøet (Bjørkly, 2001). Denne avgrensingen ble tatt på grunnlag av at driftsteorien er den teorien som er mest aktuell i dag. Flere teoretikere og forskere støtter seg til denne aggresjonsteorien noe som førte til at den er den mest aktuelle teorien å forholde seg til når man skal kunne svare på studiens problemstilling. Teorigrunnlaget til studien vil derfor sette fokuset på hvordan en gjensidig påvirkning mellom miljø og individ vil være med på å opptre som både risiko- og beskyttelsesfaktorer for aggresjon hos barn.

1.3 Studiens struktur

I kapittel 2 av studien vil teori presenteres. Her vil jeg vise til teori innenfor aggresjonsbegrepet, risikofaktorer, beskyttelsesfaktorer samt forebygging og håndtering av aggresjon i barnehagen. Kapittel 3 vil ta for seg metodedelen av studien. Her vil hele forskningsprosessen bli presentert. Jeg vil redegjøre for mine metodiske valg samt innsamling og behandling av data, intervju guid, utvalg av informanter og transkribering. Deretter vil jeg redegjøre for analyse og tolking av data før jeg til slutt viser til studiens reliabilitet, validitet, etiske retningslinjer, informert samtykke, konfidensialitet og konsekvenser for å delta i forskningsprosjektet. I kapittel 4 vil informantene bli introdusert samt resultatene av studien bli presentert. Resultat vil bli presentert fordelt på syv ulike temaer som var relevant for å kunne svare på studiens problemstilling, disse temaene er; *pedagogenes forståelse av aggresjonsbegrepet, risikofaktorer, pedagogenes erfaringer med barns som viser aggressiv atferd, tidlig innsats, forebygging, håndtering og kompetansebygging*. Kapittel 5 består av drøfting. I dette kapittelet blir resultatene drøftet og satt opp mot relevant teori. I kapittel 6 vil en oppsummering og konklusjon bli presentert samt en vurdering av studien og forslag til videre forskning.

2.0. Teoretisk tilnærming

I dette kapittelet vil jeg ta for meg teori og tidligere forskning som er relevant for å svare på studiens problemstilling som er; «*Hvilke erfaringer har pedagogiske ledere med barn som utviser aggressiv atferd, og i hvilken grad mener de at de har kompetanse nok til å håndtere disse barna på en hensiktsmessig måte?*» Kapittelet vil starte med å presentere hvilken teoretisk tilnærming denne studien støtter seg til innenfor aggresjonsteorien. For å begrunne valg av teoretisk tilnærming vil transaksjonsmodellen av Arnold Sameroff (2009) og «Social Information Processing Model» (SIP-Modellen) av Nicki R. Crick og Kenneth A. Dodge (1994) bli presentert. Videre vil det bli lagt frem ulike definisjoner av begrepet aggresjon samt proaktiv og reaktiv aggresjon. Deretter vil jeg gå dypere inn på ulike risiko- og beskyttelsesfaktorer samt hvordan barnehagen kan arbeide for å forebygge og håndtere aggressiv atferd i barnehagen.

2.1 Aggresjon

Aggresjon er et begrep som blir mye brukt i dagligtalen. Ordet blir ofte brukt diffust og det er subjektivt hva man legger i begrepet (Berkowitz, 1993). Bandura (1977) sier at mange av oss beskriver en person som aggressiv dersom oppførselen til en person ikke utføres som en del av en sosialt godkjent rolle (Bandura, 1977). Begrepet aggresjon har en negativ betydning for de fleste. Aggresjon kan oppfattes som en urettferdig oppførsel som bryter med normer og regler. Hva mennesker legger i aggressiv oppførsel vil være påvirket av deres miljø, kultur, religion etc. for hva som er rett og galt (Berkowitz, 1993). I et faglig perspektiv viser forskerne til ulike teorier og definisjoner på hva aggresjon er. Bjørkly (2001) presenterer tre ulike aggresjonsteorier som blir sett på som særlig sentrale innenfor utviklingen av definisjoner og psykologiske teorier innenfor aggresjon. Disse tre teoriene er; instinktteorier (Freud, 1920), driftsteorier (Dollard et al., 1939) og læringsteorier (Bandura, 1973). Instinktteori kan deles i to nærliggende deler. Den ene tar utgangspunktet i Sigmund Freuds psykoanalytiske teori, mens den andre tar utgangspunkt i Konrad Lorenz' etologiske aggresjonsteori. Begge teoriene bygger på en felles oppfatning av at aggresjon er en medfødt disposisjon som aktiveres som følge av oppsamling av energi som fører til aggressive handlinger. Driftsteorier bygger på Dollard og hans medarbeideres teori. I motsetning til instinktteori ser de på aggresjon som et fenomen utløst av miljøet. Denne teorien bygger på en antakelse om at aggressiv atferd alltid utløses av frustrasjon. Frustrasjon skaper en aggressiv energi som aktiveres i aggressiv atferd. Læringsteorier derimot ser på aggressiv atferd som en observerbar atferd som etableres på samme måte som annen sosial atferd gjennom observasjon og erfaringer fra andre i miljøet. Dette er tre teorier som står i skarp motsetning til hverandre, men som er relevant for å få en forståelse av begrepet aggresjon.

Det kan hjelpe oss til å få en større forståelse for hva som kan utløse aggressiv atferd spesielt blant barn (Bjørkly, 2001).

2.1.1 Transaksjonsmodellen

Denne studien er bygd på driftsteori. Driftsteori ser på aggresjon som et miljøpåvirket fenomen som utløses på grunnlag av frustrasjon. Miljøet har stor påvirkning på individer, Arnold Sameroff har utviklet en transaksjonsmodell (Se modell i vedlegg 4) som er en moderne måte å forstå barns psykososiale utvikling på. Den viser til hvordan både individuelle faktorer og miljøfaktorer gjensidig påvirker hverandre i barnets utvikling over tid (Sameroff, 2009). Miljøet påvirker barnet, som deretter påvirker miljøet og så videre. Det oppstår et gjensidig forhold mellom barnet og miljøet. Barnet organiserer sine egne erfaringer og både barnet og miljøet er i en kontinuerlig dynamisk endring (Campbell, 2002). Sameroff (2009) beskriver utviklingen til barnet som et produkt av et kontinuerlig dynamisk samspill og erfaringer fra han/hennes sosiale innstillinger. Gjennom barnets utviklingsprosess vil det oppstå flere endringer, både positive og negative. Han presenterer i denne forbindelse både normative og ikke-normative endringer. Normative endringer vil si endringer som for eksempel å lære å gå og snakke, mens ikke-normative endringer omhandler ulykker og historiske hendelser som oppstår i barnets liv.

Transaksjonsmodellen representerer et optimistisk syn på barns utviklingsmuligheter ved at den viser til hvordan samspillet mellom ulike risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer er med å påvirke barnets utvikling. Risikofaktorer øker risikoen for at barnet får en negativ utvikling, mens beskyttelsesfaktorer vil kunne dempe effekten av risikofaktorene slik at barnet kan utvikle seg i positiv retning tross for de belastende risikoene (Drugli, 2008). Det er ulike faktorer som kan bidra til å dempe den negative effekten av risikofaktorene og føre til at barnet kan utvikle seg positivt tross for de belastninger og risikoer barnet er blitt utsatt for (Masten, 2007). Modellen støtter planlegging av tiltak hvor barn kan få den støtten de trenger for å overkomme belastninger de har blitt utsatt for. Fordi modellen bidrar til en helhetlig forståelse av barns behov vil den også være med på å sikre at en følger barnets utvikling over tid og på den måten kan sette inn nye hjelpetiltak underveis i barnets utvikling (Drugli, 2008). Modellen fremmer også forståelsen av barns utvikling av aggresjon og andre atferdsvansker. Disse vanskene oppstår på grunn av gjensidige og komplekse påvirkninger fra ulike faktorer på ulike nivå over tid (Sameroff, 2009, Drugli, 2008).

2.1.2 Social Information Processing model (SIP-Modellen)

Sip-modellen (Se modell i vedlegg 5) av Crick & Dodge (1944) viser også til hvordan miljøet kan være med på å påvirke barnets atferd. Denne modellen viser til hvordan barn møter sosiale situasjoner med et sett biologiske begrensede evner og med en database med minner

fra tidligere erfaringer. Databasen er selve hjernen. I databasen finner vi en minnebank, tilegnede normer, sosiale skjema og sosial kompetanse. Minnebanken er hukommelsen og der ligger alle minnene fra hele livet. Minnebanken handler mye om tilknytning. Dersom barnet opplever en trygg og kjærlig barndom med gode omsorgspersoner vil barnet være rustet for en positiv utvikling. Har barnet derimot mange negative minner fra barndommen vil det føre til at livet blir vanskeligere og reaksjonene på situasjoner vil bli oppfattet annerledes i forhold til de barna som har positive minner fra barndommen. Tilegnede normer omhandler barns synspunkt på hva som er rett og galt. Dette vil være med å påvirke i hvilken grad barnet utfører positive eller negative handlinger. Sosiale skjema omhandler barnets mentale bilder eller representasjoner av personene i barnets liv. Opplever barnet flere positive representasjoner av blant annet omsorgspersonene vil det hjelpe de til å kunne skape gode relasjoner til andre senere i livet. Sosial kompetanse omhandler barnets evne til å kunne samarbeide, vise ansvar, empati, prososial atferd, normer og positiv selvhevdelse. Denne kompetansen vil barnet tilegne seg gjennom erfaringer de gjør gjennom og i samspill med andre (Crick & Dodge,1994).

Den ytre delen av sirkelen omhandler det som skjer her og nå. Den ytre og indre delen (databasen) fungerer på samme tid. På trinn 1 i den ytre sirkelen vil barnet avkode signalet han/hun får, forståelsen kommer i trinn 2 hvor barnet tolker det sosiale signalet. Tolkning kan bestå av en eller flere uavhengige prosesser. Den består blant annet av en filtrert, personlig og mental representasjon av situasjonene som lagres i langtidshukommelsen. Den består også av en årsakssammenheng av hendelsene som har skjedd i situasjonen de befinner seg i, vurdering av andres perspektiver i situasjonen og en vurdering av målet for enhver tidligere sosial utveksling. Tolkningen består videre av en evaluering av nøyaktigheten for utfallet av forventninger og erfaringer som ble gjort under forrige utveksling med jevnaldrende. Avledninger angående betydningen av tidligere og nåværende utveksling for selvevalueringer og evalueringer av andre inngår også i tolkning. Alle disse tolkningsprosessene kan påvirkes eller styres av databaseinformasjon som er lagret i minnet. I tillegg kan engasjement i tolkningsprosesser resultere i senere endringer eller revisjoner i databasen. Deretter kommer barnet til trinn 3 der barnet vil klargjøre målet med signal. Barnet må velge et ønsket utfall av situasjonen. I trinn 4 vil barnet finne en bestemt respons på signalet. Her får barnet tilgang til minnebanken hvor barnet vil prøve å finne mulige responser på situasjonen gjennom tidligere erfaringer eller om barnet må gi en ny respons uten erfaringer innenfor dette temaet. I trinn 5 vil barnet vurdere responsmetoden han/hun har valgt, før han/hun går videre til nummer 6 hvor barnet utfører valgt respons. Denne prosessen kan ta lang tid og barnet kan gå frem og

tilbake fra trinn 5 og 4 før de til slutt går til trinn 6 og svarer sikkert på signalet (Crick & Dodge, 1944).

2.1.3 Begrepsdefinisjon

Kompetanse om hvordan aggresjon oppstår er nødvendig for å kunne forstå, forebygge og håndtere aggresjon hos barn, men like viktig er det å vite hva aggresjon er (Læringsmiljøsenderet, 2012). Aggresjon er en form for atferdsvansker. Nordahl (2005) deler atferdsvansker inn i to deler; *eksternalisert (utagerende) atferd* og *Internalisert (innagerende) atferd*. Den eksternaliserte atferden er den mest synlige formen for atferdsvansker og aggresjon blir derfor sett på som en eksternaliserte atferd (Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2005).

Berkowitz definerer aggresjon slik: *aggression as any form and behavior that is intended to injure someone physically or psychologically* (Berkowitz, 1993, s. 3). Berkowitz viser til en kort og presis definisjon som beskriver aggresjon som en form for oppførsel som har en intensjon om å skade noen fysisk eller psykisk. Samtidig poengterer han at det kan være mulig å definere aggresjon uten å referere til noe form for intensjon av handlingene. Aronson (2011) definerer aggresjon slik: *Aggression is an intentional action aimed at doing harm or causing pain. The action might be physical or verbal. Whether it succeeds in its goal or not, it is still aggression* (Aronson & Aronson, 2011, s. 250). Også denne definisjonen omhandler at en person utfører en handling som har til hensikt å skade eller forårsake smerte på et annet individ. Han tilføyer også at handlingen både kan være fysisk og verbal. I definisjonen poengterer han også at det er handlingen de utfører som er aggresjon uansett om intensjonen bak handlingen lykkes eller ei.

Disse definisjonene viser til enighet om at å påføre andre fysisk eller psykisk smerte er et sentralt element i aggressiv atferd (Aronson & Aronson 2011, Berkowitz, 1993, Ogden, 2015, Roland & Idsøe, 2001). Likeledes er det en viss enighet om at hver aggressiv handling har en intensjon som omhandler å ville påføre noen andre vondt, enten psykisk eller fysisk.

Aggresjon kan komme til uttrykk på ulike måter og forskere har beskrevet ulike former for aggresjon. Tremblay (2010) omtaler blant annet aggresjon som en form for atferdsproblem, og skiller i likhet med Nordahl (2005) mellom synlige og skjulte atferdsproblem. Tradisjonelt sett blir fysisk aggresjon og opposisjonell trass sett på som synlig aggresjon, mens stjeling og vandalisme omtales som skjult aggresjon (Tremblay, 2010). Berkowitz påpeker at aggresjon kan utføres på ulike måter og av ulike grunner. Han viser til at noen aggressive handlinger ofte utføres impulsivt som en reaksjon på en spesifikk situasjon, mens andre handlinger blir planlagt på forhånd med et mål om å oppnå ulike fordeler eller for å oppnå et spesifikt mål. Dette peker i retning mot de to mest kjente formene for aggresjon, «reaktiv aggresjon» og

«proaktiv/instrumentell aggresjon» (Roland & Idsøe, 2001, Aronson & Aronson, 2011, Card & Little, 2007, Vitaro og Brendgen, 2005). Reaktiv og proaktiv aggresjon er adskilte av to hovedfaktorer, «den sosiale begivenheten som introduserer oppførselen» og «emosjonene som er involvert i aggressoren» Roland & Idsøe (2001), Card & Little (2007) og Vitaro & Brendgen (2005) er opptatt av at et individ både kan ha proaktiv og reaktiv atferd. Det som skiller disse to atferdene fra hverandre er følelsene som er involvert i handlingene til individet.

2.1.4 Proaktiv aggresjon

Proaktiv aggresjon blir definert som en kaldblodig aggresjon, hvor aggressoren planlegger målrettede handlinger som blir bevisst vedtatt og rettet mot å oppnå et ønsket mål (Card & Little, 2007). Berkowitz (1993), Roland & Idsøe (2001) og Aronson & Aronson (2011) bruker også betegnelsen instrumentell aggresjon når de snakker om proaktiv aggresjon. Denne atferden blir sett på som et redskap for å oppnå et spesifikt mål. For å oppnå ønsket mål vil aggressoren ofte se på det som nødvendig å skade andre som kommer i veien for måloppnåelsen. Makt og tilhørighet er to sentrale komponenter i proaktiv atferd. Barn med høy grad av proaktiv aggresjon bruker ofte fysisk makt eller truer med å bruke makt for å kunne dominere over andre barn. Disse barna utøver makt gjennom å true eller mobbe andre for å oppnå sine mål. Det er også vanlig at barn som viser proaktiv aggressiv atferd får med seg flere barn til å gjenge seg opp mot de barna de selv ikke liker eller som kommer i veien for dem (Card & Little, 2007). Ved å få med seg flere barn til å gjenge seg opp mot et spesifikt offer vil aggressoren øke tilknytningen mellom «medlemmene» i denne gruppen. Dette fører til en positiv stimulering av tilknytning til de andre i den gruppen samt at han/hun vil få en positiv stimulus av makt (Roland & Idsøe, 2001). Proaktiv aggresjon omhandler altså ikke om glede i å skade andre selv om det ofte er en nødvendighet for å oppnå målet. Det handler derimot om å skape en følelse av tilhørighet, eller oppnå en form for makt som den proaktive handlingen kan gi (Card & Little 2007).

2.1.5 Reaktiv aggresjon

Reaktiv aggresjon blir definert som en varmblodig aggresjon eller en defensiv aggresjon. Reaktiv aggresjon styres av følelser og oppstår som oftest som en respons på en opplevelse ledsaget av trusler eller frustrasjon (Card & Little 2007). Vitaro & Brendgen (2005) viser til at reaktiv aggresjon oppstår som en følge av handlinger fra andre som oppfattes som provokasjon, frustrasjon eller trussel, og er som regel ledsaget av uttrykket eller sinne. De sier videre at hovedmålet med reaktiv atferd er å reagere på sinne-frustrasjon stimuleringen og skade utøveren av provokasjonen eller trusselen. Aronson & Aronson (2011) forklarer reaktiv aggresjon som en fiendtlig aggresjon som er en reaksjon på sinne hvor atferden fører

til smerte og skade på andre barn. Roland & Idsøe (2001) nevner tre hovedkomponenter i reaktiv aggresjon; frustrasjon, sinne og angrep.

Berkowitz (1993) påpeker at mange ser på aggresjon og sinne som det samme. Berkowitz (1993) mener det er viktig å skille mellom sinne og aggresjon fordi sinne er en følelse og aggresjon er en handling. Han sier videre at sinne i motsetning til frustrasjon er en følelse man kan kontrollere slik at det ikke ender i aggresjon. Roland & Idsøe (2001), Berkowitz (1993) mener i likhet med Card & Little (2007) at aggresjon drives frem av frustrasjon.

Frustrasjon fører til en økt spenning i kroppen som ofte kan føre til aggressiv atferd.

Berkowitz (1993) viser til flere mulige faktorer som kan øke frustrasjon og aggressiv atferd hos et individ. Han nevner blant annet temperaturer, negative hendelser som kan oppleves som en trussel eller som blir oppfattet personlig, ting som kommer i veien for en måloppnåelse, smerte og ubehag. Card og Little (2007) viser også til at barn som skårer høyt på reaktiv aggresjon ofte vil reagere aggressivt og svarer ofte raskt tilbake om de opplever å bli ertet eller føler seg truet. Dersom et barn med reaktiv atferd skulle bli skadet ved et uhell av et annet barn, vil barnet med reaktiv aggresjon anta at dette var med vilje og overreagere med for eksempel slåssing og skriking.

2.2 Risikofaktorer

Risikofaktorer er som tidligere nevnt ulike faktorer som øker risikoen for skjevutvikling hos barn. Drugli (2008) og Nordahl (2005) viser til at risikofaktorer kan oppstå både på individ, familie, nettverks og samfunnsnivå: *Individnivå*; svake verbale ferdigheter, dårlig sosial kompetanse, dårlig selvregulering, nevrobiologiske/genetiske svikt eller skade, sinne, uredd atferd og negative emosjonalitet. *Familie*; negative foreldre-barn-samspill (svak tilknytning), negativ oppdragelsesstil, omsorgssvikt, depresjon eller andre psykiske vansker hos foreldre, alkohol - og/eller stoffmisbruk hos foreldre eller konflikter mellom familiemedlemmer.

Nettverks og samfunnsnivå; negative barnehagemiljøer, negativt nærmiljø og lite støttende nettverk (Drugli, 2008 og Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2005). Dette er faktorer som øker sjansen for utvikling av psykiske vansker, aggresjon og andre atferdsvansker hos barn. Det er viktig å påpeke at risikofaktorer bare viser til en høyere risiko for en negativ utvikling hos barn. Utfallet trenger ikke alltid å bli det man frykter eller forventer. Et barn som opplever beskyttende faktorer i livet vil ha stor sannsynlighet for en positiv utvikling til tross for de negative belastningene (Drugli, 2008). Et barn som opplever risikofaktorer i hjemmet vil derfor ha behov for at barnehagen opptre som en beskyttelsesfaktor. Dersom barnet kommer i en barnehage som ikke kan tilpasse og støtte opp mot deres behov vil barnets atferdsvansker mest sannsynlig vedvare eller i verste fall forverres (Drugli, 2008).

2.3 Beskyttelsesfaktorer

For at barnehagen skal kunne opptre som en beskyttelsesfaktor vil det være nødvendig med kompetanse rundt hva de må arbeide med for å kunne støtte opp mot en positiv utvikling hos barn. Beskyttelsesfaktorer er forebyggende og vil bidra til å kunne beskytte barn som er blitt utsatt for risiko slik at de kan oppleve en positiv utvikling til tross for de negative opplevelsene (Drugli, 2008). For et barn som er blitt utsatt for mange risikofaktorer vil det være hensiktsmessig å sette inn tiltak for å fremme deres videre utvikling. Da er det viktig at barnehagen har en helhetlig forståelse og setter inn sammensatte tiltak som vil dekke alle behovene barnet trenger for å dempe den negative effekten de ulike risikofaktorene har gitt (Drugli, 2008). Drugli (2008) og Nordahl (2005) deler beskyttelsesfaktorer i tre deler; (1) *Individuelle beskyttelsesfaktorer* som omfatter medfødt robusthet, god kognitiv kapasitet, følelse av egenverd, god sosial kompetanse, god selvregulering, gode verbale ferdigheter, opplevelsen av å kunne påvirke aspekter ved sitt eget liv, selvstendighet, gode problemløsningsevner og optimistisk innstilling. (2) *Foreldre og familierelaterte beskyttelsesfaktorer* som omhandler et positivt-foreldre-samspill, trygg tilknytning, fleksibel og tilpasset oppdragelsesstil, gode familie sammenhold og vennskap. (3) *Det øvrige nettverket og samfunnet* inneholder et støttende nettverk som representerer og anerkjenner verdier og normer, inkludering og tilpasning i barnehagen og positive rollemodeller (Drugli 2008, og Nordahl, Sørli, Manger & Tveit,2005).

Det viktig å påpeke at beskyttelses faktorer skal være tilgjengelig for alle barn, uansett bakgrunn. Om en beskyttelsesfaktor svikter vil de snu til å bli en risikofaktor. I barnehagen vil det være viktig og legge fokus på de beskyttende faktorene (Drugli, 2008). Det er spesielt fire beskyttelsesfaktorer som er viktig å ha et særlig fokus på i barnehagen; *Tilknytning, sosial kompetanse, selvregulering og en autoritativ voksenrolle.*

2.3.1.Tilknytning

Tilknytningsteori omhandler emosjonelle, sosiale og kognitive prosesser og viser til hvordan barnet og miljøet påvirker hverandre. Tilknytning er det sterke følelsesmessige båndet som barn etablerer til sine omsorgspersoner og som er en viktig beskyttelsesfaktor (Bowlby, 2005). Positive samspillserfaringer gjør barnet i stand til å tilegne seg empati med og for andre og å få bevissthet om sitt eget selv. Dette vokser gradvis frem gjennom tidlige samspill med foreldre og andre omsorgspersoner. Noen ganger kan dette samspillet komme inn i et negativt spor (Drugli, 2014). For at et barn skal kunne etablere en trygg tilknytning er det viktig at barnet opplever sensitivitet og forutsigbarhet i samspillet med sine omsorgspersoner (Drugli,2014). Kvaliteten på tilknytning deles inn i fire tilknytningsmønstre; *trygg tilknytning,*

utrygg unnvikende tilknytning, utrygg ambivalent tilknytning og desorganisert tilknytning (Drugli, 2014). En trygg tilknytning vil fremme barns utvikling og er en svært viktig beskyttelsesfaktor. Under utrygg tilknytning finner vi både unnvikende, ambivalent og desorganisert tilknytningsmønster. Denne tilknytningen blir sett på som en risikofaktor for barnet, da barnet ikke vil oppleve en trygg omsorgsperson som de kan stole på, som alltid er tilgjengelig, samarbeidsorientert, respektfull og aksepterer det viktige samspillet som fremmer barns utvikling. Ved en utrygg tilknytning går barnet glipp av muligheten til å skape gode relasjoner til andre og står i risiko for en negativ utvikling (Drugli,2014).

Bowbly (1989) snakker om indre arbeidsmodeller. Indre arbeidsmodeller er representasjoner barnet selv bygger opp i samspill med sine tilknytningspersoner (Bowbly, 1989 referert i Abrahamsen, 1997). Barn som opplever trygge omsorgspersoner som aksepterer deres følelser vil kunne utvikle et positivt selvbilde. Barn som derimot opplever en utrygg tilknytning vil oppleve at omsorgspersonen ikke anerkjenner deres følelser noe som vil føre til at de utvikler negative indre arbeidsmodeller. Denne tilknytningen vil også være med på å hemme barnets mulighet til å utforske omgivelsene og til å danne gode relasjoner til andre (Drugli, 2014). Barnet vil etterhvert som de blir eldre utvikle en mer generalisert indre arbeidsmodell av seg selv og andre gjennom ulike samspillserfaringer (Broberg, Hagstrøm & Broberg, 2014). Etter hvert som barnet blir eldre vil den indre arbeidsmodellen modifiseres. Når barnet møter nye mennesker vil han/hennes tilknytningshistorie og barnets aktuelle livssituasjon være med på å påvirke hvordan de bygger videre og utvikler sin indre arbeidsmodell (Fraley, 2002). Barnet vil med andre ord handle og tenke i tråd med den indre arbeidsmodellen han eller hun allerede har utviklet.

Trygg tilknytning er også viktig når barnet kommer i barnehagen. Om et barn utvikler en utrygg tilknytning til barnehagen vil barnet oppleve et forhøyet stressnivå over tid uten å få hjelp til å håndtere følelsene. Dette kan utvikle seg til dårlige mestringsstrategier for barnet (Størksen,2018). Et slikt stressnivå som er forårsaket av å føle seg utrygg eller dårlig ivaretatt kan føre til at barnet reagerer med aggressiv atferd eller kan bli tilbaketrukket. Om et barn ikke føler seg beskyttet av en trygg voksen vil barnets psykologiske beskyttelsesstrategi aktiveres (Bowbly, 2007). Disse beskyttelsesfaktorene kommer ofte ut i form av aggressive strategier eller tilbaketrukket strategi (Bowbly, 2007). Når et barn viser slik atferd er det viktig at barnehagepersonalet tar tak i atferden i stedet for å overse eller dømme oppførselen. De ansatte må sette inn tiltak hvor barnet får oppleve tilknytning til de ansatte og gi de følelsen av å bli ivaretatt (Størksen, 2018). Ved at barnet får oppleve positive samspillserfaringer og trygg tilknytning i barnehagen vil barnet lære seg og innrette seg etter

andres signaler, håndtere egne følelser, vise empati for andre og det vil skape et grunnlag for å kunne etablere gode relasjoner til andre senere (Abrahamsen 1997).

2.3.2. Sosial kompetanse

Tremblay (2010) viser til at forekomsten av fysisk aggresjon er høyest blant barn mellom 2 og 4 år. Dette betyr ikke at barn mellom 2 og 4 år er mer aggressive enn eldre barn, men det viser til at barn utvikler sosial kompetanse og tilnærmer seg nye og mer sosialt akseptabelt atferdsmønster etter hvert som de blir eldre (Tremblay, 2010). Det er ulike måter å definere sosial kompetanse på, men alle definisjoner har et felles fokus på «tenking, følelser og atferd». Ogden (2015) definerer sosial kompetanse slik: «*Sosial kompetanse handler om å integrere tanker, følelser og atferd for å utvikle kunnskaper, ferdigheter og holdninger som gjør det mulig å etablere og vedlikeholde sosiale relasjoner. Den fører til en realistisk oppfatning av egen kompetanse, sosial mestring på kort og lang sikt, sosial aksept og personlige vennskap*» (Ogden, 2015, s.228).

Ogden (2015) beskriver fem ferdighetsdimensjoner innenfor sosial kompetanse; Empati, samarbeid, selvhverdelse, ansvarlighet og selvkontroll. Empati omhandler å kunne etablere vennskap og nære relasjoner. Barn skal kunne sette seg inn i andres perspektiv, forstå andres følelser og kunne sette seg inn i andres situasjoner og se deres synspunkter. Samarbeid dreier seg om å kunne hjelpe andre samt følge regler og beskjeder og kunne skape en relasjon der de er gjensidig avhengig av hverandre. Selvhverdelse handler om å kunne uttrykke meninger og behov, si ifra om de føler seg urettferdig behandlet, vise interesse og initiativ til å delta i aktiviteter og tilby andre hjelp og inkludere andre. Ansvarlighet innebærer å kunne opprettholde normer og regler, utføre oppgaver og vise respekt til andres eiendeler og til å kunne kommunisere med voksne. Selvfølelse handler om viljesytring av når og hvordan følelser skal uttrykkes. Det dreier seg om å kunne tilpasse seg et fellesskap hvor de tar hensyn til andre og å kunne vente på tur. Selvfølelse inngår også i å kunne motstå negative fristelser, akseptere flertallsbeslutninger, inngå kompromisser og innrømme feil. Forholdet mellom følelser og atferd reguleres gjennom selvkontroll. Ogden (2015) deler selvkontroll i to deler. (1) ferdighet i konfliktløsning som går ut på å akseptere ulikheter, konflikter og konfrontasjoner på en fornuftig måte. (2) Sinnemestring som omhandler å kunne kontrollere seg selv ved opplevelse av tap og avvisning.

Forskning viser at manglende sosial kompetanse ofte er forbundet med antisosial atferd, og senere skulk og disiplinproblemer i skolen og rusmisbruk i voksen alder (Parker & Asher, 1987, Patterson, 1982 og Dusenbury & Botvin, 1989). Dette viser til at barnehagen har en spesielt viktig oppgave i å hjelpe barn til å utvikle en sosial kompetanse. I rammeplanen for

barnehagens innhold og oppgaver (2017) står det at «*Sosial kompetanse er en forutsetning for å fungere godt sammen med andre og omfatter ferdigheter, kunnskaper og holdninger som utvikles gjennom sosialt samspill. I barnehagen skal alle barn kunne erfare å være betydningsfulle for fellesskapet og å være i positivt samspill med barn og voksne. Barnehagen skal aktivt legge til rette for utvikling av vennskap og sosialt fellesskap. Barnas selvfølelse skal støttes, samtidig som de skal få hjelp til å mestre balansen mellom å ivareta egne behov og det å ta hensyn til andres behov*» (Kunnskapsdepartementet, 2017). Rammeplanen setter fokus på sosial kompetanse. Alle barnehager skal ha dette som et fokusområde. Barnehagen skal legge til rette for at alle barn får mulighet til å utvikle en god sosial kompetanse gjennom et positivt og sosialt fellesskap hvor det utvikles gode relasjoner mellom barna og til de voksne. De skal også hjelpe barnet til å mestre balansen mellom å ivareta egne behov samt kunne ta hensyn til andre som er viktige faktorer for å utvikle en god sosial kompetanse. Dette viser at barnehagen er en forutsetning for en positiv utvikling av sosial kompetanse.

2.3.3. Selvregulering

For at et barn skal kunne utvikle en god sosial kompetanse er barnet avhengig av en trygg tilknytning (som beskrevet tidligere) og en god selvregulering (Ogden, 2015). Berger (2011) definerer selvregulering som evnen til å kunne oppnå mål og tilpasse seg de kognitive og sosiale kravene som er tilstede i en bestemt situasjon gjennom å kunne observere og tilpasse sine egne tanker, følelser og atferd i henhold til de situasjonene de møter. Selvregulering omhandler med andre ord evnen til viljestyrt og tilpasset atferd. Selvregulering viser til tre kognitive funksjoner; Oppmerksomhet, evne til å hemme impulser, fleksibilitet og arbeidsminne (Blair & Diamond, 2008, McCelland & Carmon, 2011). Dette viser til at selvregulering er kognitive evner som utvikles hos barnet og som har betydning for sosial samhandling (Størksen, 2014). Selvregulering omhandler å kunne gjøre det man får beskjed om, starte eller stoppe atferd uavhengig av hvilken situasjon man er i eller følelser som er aktivert i situasjonen, å kunne regulere frekvens, intensitet og varighet av verbale eller motoriske handlinger, kontrollere følelser og å kunne utføre positive handlinger uten tilsyn fra høyere autoritære til stede (Ogden, 2015). Selvregulering omfatter oppmerksomhetsregulering som omhandler at barn skal klare å fokusere på de riktige signalene i en sosial situasjon. Selvregulering er påvirket av både individuelle og miljømessige faktorer, barnet skal både klare å tilpasse sine følelser og handlinger til forventninger og samtidig kunne tilpasse seg normer og forventninger (Berger, 2011). Selvregulering overlapper sosial kompetanse ved at selvregulering omfatter ferdigheter forbundet med å kunne være oppmerksom, vente på tur, og å kunne tilpasse seg de sosiale

normene og reglene som hører til i de ulike situasjonene og miljøene barnet befinner seg i (Berger, 2011). For å kunne regulere sin atferd er barnet avhengig av å kunne styre sin oppmerksomhet på en fleksibel måte, de må ha et godt arbeidsminne da de må klare å huske informasjonen de får så lenge som nødvendig (Størksen, 2014).

Barn som har utviklet en god selvregulering har mulighet til å kunne bruke oppmerksomheten, hukommelsen og impulskontrollen sin til å styre sin egen atferd og aktiviteter i hverdagen. Dette fører til at barnet får muligheten til bedre sosial tilpasning og faglig læring gjennom hele livet (Størksen, 2014). Et barn som derimot har lav grad av selvregulering vil bli styrt av de impulsive handlingene sine da de ikke vil klare å styre sin egen atferd og aktiviteter. Dette kan føre til at barnet vil ha problemer med å tilpasse seg i et sosialt miljø og ha vanskeligheter med å lære i motsetning til de med god selvregulering. Hun påpeker videre at barn med lav grad av selvregulering også står ovenfor en større risiko for å falle utenfor det sosiale i barnehagen samt prestere dårligere på skolen og oppleve vansker videre ut i voksenlivet. Dette viser til hvor viktig det er at barnehagen støtter opp mot en god utvikling av selvregulering.

Barnehagen er en viktig arena for utvikling av selvregulering. Gjennom lek, spill og dagligdagse rutiner vil barnet få øving i selvregulering. Lek inneholder blant annet regler og introduksjoner som vil stimulere både barnets oppmerksomhet, arbeidsminne og evne til å hemme impulser. Barnehagen kan også sette inn tiltak som vil fremme utviklingen av selvregulering hos barn, gjennom blant annet yoga og meditasjon. Dette er øvelser som vil dempe stressnivået hos barnet, noe som vil være gunstig for barnets evne til å vise oppmerksomhet og til å kunne kontrollere sin egen atferd. Ulik forskning viser også at emosjonell støtte fra en pedagog eller annen barnehageansatt kan føre til lavere grad av aggresjon hos barnet og høyere grad av selvregulering (Merritt, Wanless, RimmKaufman, Cameron & Peugh, 2012).

2.3.4. Autoritativ voksenrolle

En god relasjon mellom voksne og barn er en sentral beskyttelsesfaktor som vil være med på å bidra til at barnet vil føle trygghet, stabilitet, omsorg og anerkjennelse. For at barn skal oppleve en slik relasjon i barnehagen vil en autoritativ voksenstil være essensielt. Modellen av autoritativ voksenrolle (Se modell i vedlegg 6)) ble først utviklet av Baumrind (1991) og ble på dette tidspunktet bare forbundet med foreldrerollen. Senere ble denne modellen overført til pedagoger av Wentzel (2002). Cornell, m.fl. (2016) startet deretter å forske på hvordan hele organisasjonen som virksomhet kunne bli autoritativ. Det autoritative perspektivet blir sett på som en grunnforståelse i arbeidet med avlæring og omlæring av

negativ atferd (Roland, Øverland, Byrkjedal-Sørby 2016 s. 164). Roland, Øverland, Byrkjedal-Sørby (2016) sier videre at en autoritativ voksenrolle omhandler å skape gode relasjoner med barn, samtidig som de stiller krav om god atferd. En god relasjon skal være preget av varme, forståelse og positiv perspektivtaking. Med perspektivtaking menes det at pedagogen klarer å sette seg inn i barnets tanker og handlinger, som igjen vil gi et godt utgangspunkt for barns medvirkning og deres tanker og meninger blir tatt på alvor. Gjennom å skape en god relasjon til barnet vil barnet føle trygghet og trivsel og den voksne vil fremstå som en positiv rollemodell for barnet (Roland, 2014). Den autoritative voksenroller handler også om å kunne sette krav til barnet. Her skal den voksne kunne formidle grenser og krav i samspill med barnet. Ved at den voksne har skapt en positiv relasjon til barnet vil barnet gradvis lære en akseptabel atferd og de normer som gjelder for for-eksempel barnehagekonteksten. Barns medvirkning er grunnleggende her fordi grenser og krav skal formidles på en respektfull måte for barnet (Roland, 2014). Pedagoger som klarer å sette standard for hvilken oppførsel som er tillatt og setter grenser, samtidig som de viser mye varme og forståelse, kan påvirke barnets vilje til samarbeid (Berkowitz, 1993). Hvordan det kommuniseres med barnet vil ha mye å si. Stemmebruk, kroppsspråk og følelser vil ha stor betydning for hvordan barnet vil oppfatte beskjeden eller rettleiinga fra den voksne. Gjennom å bruke en vennlig og varm stemme vil barnet være mer åpen for å lytte til den voksne i forhold til en hard beskjed som ofte kan føre til nytt aggresjonsutbrudd (Roland, 2013). Forutsigbarhet og gode rutiner vil også bidra til at barnet føler trygghet. Gjennom å ha gode rutiner i hverdagen vil barnet få kontroll over hvilke normer og regler som gjelder fra en tid til en annen. Dette vil gjøre det enklere for barnet og følge disse reglene sammenlignet med et miljø der barnet føler usikkerhet rundt hva som skal skje og hvordan ting skal utføres. De voksne i barnehagen bør derfor ha et bevisst forhold til faste rutiner og forutsigbarhet i hverdagen (Roland, 2013).

En autoritativ voksenrolle vil fungere som en god beskyttelsesfaktor mot aggresjon. En god relasjon er grunnleggende for å kunne oppnå kontroll i forhold til et barns som viser aggressiv atferd (Roland, Øverland, Byrkjedal-Sørby 2016). Pedagog-barn-relasjon vil kunne fungere som en beskyttelsesfaktor for barn. Tilpasning eller mistilpasning i barnehagen er sterkt avhengig av kvaliteten på relasjoner til andre barn og voksne/pedagoger, dette gjelder spesielt barn som har ulike former for atferdsvansker. Dersom barn med aggresjon inngår i positive relasjoner til pedagoger, vil det kunne føre til en reduksjon av barnets aggressive atferd og det vil fremme en god tilpasningsprosess i barnehagen (Drugli, 2008).

2.4.Forebygging og håndtering

Gjennom blant annet å opptre som en autoritativ voksenrolle, legge til rette for en trygg tilknytning samt legge til rette for en positiv utvikling av sosial kompetanse og selvregulering vil barnehagen være en god beskyttelsesfaktor. I tillegg til dette har barnehagen et ansvar for å forebygge og håndtere aggresjon. Det er derfor viktig med god kompetanse i barnehagepersonalet, godt samarbeid mellom ulike instanser, tidlig innsats, observasjon og foreldresamarbeid.

2.4.1.Kompetanse

I rammeplanen for barnehager står det at «Et kompetent pedagogisk personale er en forutsetning for et barnehagetilbud av god kvalitet (Kunnskapsdepartementet, 2017). Barnehagen har ansvar for å legge til rette for et trygt, godt og utviklende miljø for alle barn. Den skal kunne oppdage forsinket eller avvikende utvikling hos barn og sette i gang målrettet forebyggende tiltak samt hjelpende tiltak for de barna som trenger det (Lekhal, Zachrisson, Solheim, Moser & Drugli , 2015). Aggresjon øker risikoen for en negativ innvirkning på flere områder i barnets liv og det er derfor viktig med tilstrekkelig kompetanse blant personalet i barnehagen. Med god kompetanse vil pedagogene kunne identifisere barn med aggresjonsproblemer og være i stand til å sette inn effektive tiltak som vil hjelpe barnet tidlig. En pedagogisk leder vil være avhengig av en god kompetanse i forhold til å kunne vise forståelse for barnets atferd og til å kunne håndtere og hjelpe barnet på best mulig måte (Læringsmiljøsenderet, 2012). Roland sier videre at kompetansebygging innenfor ulike aggresjonsformer, atferdsvansker og utviklingspsykologi, og hvordan de skal håndtere slike utfordringer er nødvendig for at barnehagen skal kunne arbeide, hjelpe og støtte barn som viser utfordrende atferd på en hensiktsmessig måte. Gjennom økt kompetanse vil personalet få en bredere forståelse for hva som skjer med barna og deretter kunne tilnærme seg utfordringene på en bedre måte(Læringsmiljøsenderet, 2012).

Evidensbasert kunnskap vil være til god nytte for at personalet i barnehagen skal kunne utvikle sin kompetanse om barn med aggressiv atferd (Drugli, 2013). Evidensbasert kunnskap omhandler å tilegne seg og ta i bruk den forskningen og kunnskapen som finnes innenfor et område. Det finnes mye forskning innenfor aggresjon og hvordan dette kan forebygges, behandles eller håndteres på best mulig måte i barnehagen. Drugli (2013) sier at alle som arbeider med barn som har ulik form for atferdsvansker har et felles ansvar for å ta i bruk denne kunnskapen. Evidensbasert kunnskap er ikke en fasit, men den formidler kunnskap om hvordan man kan arbeide med barn som viser aggressiv atferd og hvordan det kan forebygges (Drugli, 2013).

Kompetanse spiller altså en stor rolle for å kunne forebygge og håndtere aggresjon i barnehagen. I dag går 91,8 prosent av alle barn i Norge i barnehage (Statistisk Sentralbyrå, 2019), noe som viser til at barnehagen ikke bare trenger kompetanse med de trenger også en god bemanning for å kunne tilfredsstillende alle barns behov. Høsten 2018 innførte regjeringen en minstenorm på bemanning i barnehagen. Det skal være en ansatt per tre barn under tre år og en ansatt per seks barn over tre år (Regjeringen.no (2019)). Dette er i tråd med barnehageloven som sier; «Bemanningen må være tilstrekkelig til at personalet kan drive en tilfredsstillende pedagogisk virksomhet» (Barnehageloven, 2005, § 18). Med dette menes det at for at alle barn skal få den hjelpen og tilretteleggingen de har krav på må det være tilstrekkelig med personale i barnehagen. I august 2018 ble også pedagognormen endret. Det skal nå være en pedagogisk leder per 7 barn under tre år og minst en pedagogisk leder per 14 barn over tre år. Regjeringen viser i dag til at bemanningstettheten i barnehagen har økt. Likevel mener regjeringen at det fortsatt er en vei å gå for å få nok bemanning i barnehagen. De mener at flere voksne i barnehagen fører til et bedre tilbud for barna, jo flere voksne jo større er muligheten for å se hvert enkelt barn og legge til rette for en positiv utvikling (Regjeringen.no, 2019) .

2.4.2. Samarbeid med andre instanser

God kompetanse og god bemanning er sentralt for at barnehagen skal kunne forebygge og håndtere aggresjon. Likeledes er et godt samarbeid med andre instanser essensielt. I rammeplanen for barnehagens innhold og arbeidsoppgaver står det at «Styreren skal sikre at barnehagen har innarbeidet rutiner for samarbeid med relevante institusjoner, slik som skolen, helsestasjonen, den pedagogisk-psykologiske tjenesten og barnevernet» (Kunnskapsdepartementet, 2017). Barnehagen har et ansvar for å legge til rette for et tverrfaglig samarbeid når det er behov for ekstra tilrettelegging for et enkelt barn. Det tverrfaglig samarbeidet skal være preget av tydelige og realistiske mål, felles hensikt, felles arbeidsplan hvor det settes opp delmål over en bestemt tidsperiode (Vitaro og Tremblay, 2009). Barnehagen er en viktig arena når det gjelder å iverksette tiltak hos barn som utviser aggressiv atferd. Dette henger også i tråd med Fandrem & Roland (2013) som påpeker at det vil være viktig og ha gode strukturer for samarbeid ikke bare mellom personalet i barnehagen, men også mellom barnehagen og skole, PPT, BUP, helsestasjonen og eventuelt barnevernet . Gjennom et godt samarbeid mellom de ulike instansene vil det kunne utveksles erfaringer slik at det kan legges til rette for barnet på best mulig måte. Gjennom en felles forståelse vil det være mulig å få til en felles arbeidsplan der det samarbeides om hvordan barnet skal håndteres og hjelpes på best mulig måte. Et godt samarbeid legger også grunnlag for veiledning og felles forståelse av situasjonen (Drugli,2013).

2.4.3. Arbeidsplan

Gjennom godt samarbeid med andre instanser vil barnehagen ha gode forutsetninger for å kunne sette inn forebyggende og hjelpende tiltak mot aggresjon. En felles forståelse for hva aggresjon er vil være essensielt. Personalet bør derfor ha en felles handlingsplan med strategier som de skal bruke i møte med barn med aggresjon. Denne handlingsplanen skal omhandle hvordan de best mulig kan redusere forekomsten av uønsket atferd i barnegruppen. Den kan blant annet inneholde metoder som vil bidra til en positiv atferd og sosial kompetanse blant barna, samt konsekvenser av uønsket atferd og eventuelt belønning for ønsket atferd (Drugli, 2013).

Det er utviklet ulike programmer barnehagen kan ta i arbeide med forebygging og reduisering av aggressiv atferd. De mest omtalte programmene i dag er «steg for steg», «Head start» og «De utrolige årene». For å ta i bruk et slikt program er det nødvendig med grundig opplæring og det må implementeres godt inn i barnehagen for at det skal fungere på sikt. For å lykkes med programmet er det viktig at de ansatte jobber kontinuerlig og effektiv med å implementere det inn i hverdagen og vedlikeholde det over tid (Drugli, 2013).

2.4.4. Tidlig innsats

God kompetanse, god bemanning og godt samarbeid med andre instanser legger et godt grunnlag for å kunne sette i gang tidlig innsats i barnehagen. Barnehagen skal sørge for at barn som trenger ekstra støtte tidlig får den sosiale, pedagogiske og/eller fysiske tilretteleggingen som er nødvendig for å gi barnet et inkluderende og likeverdig tilbud. Tilretteleggingen skal vurderes underveis og justeres i tråd med barnets behov og utvikling (Kunnskapsdepartementet, 2017). Med tidlig innsats kan det unngås at barnas vansker blir unødvendig store og at det oppstår tilleggsvansker. Tidlig innsats kan også forebygge at barna opplever skjevutvikling, sosiale vansker, lærevansker, frafall når de starter i skolen og at de havner utenfor når de kommer i arbeidslivet som voksen (Statped, 2017). Nasjonal og internasjonal forskning viser til at tidlig tiltak har en større effekt når det blir satt inn allerede i barnehagen (Læringsmiljøseneteret, 2012). Watson, White, Taplin & Huntsman (2005) og Durlak & Welles (1998) viser også til at tidlig innsats har en effekt på utviklingsresultatene innenfor både den generelle utviklingen, skolemodenhet, språkutvikling, autistisk fungering, tilknytning og omsorg, utagerende og internalisert psykiske helseproblemer og sosiale evner. Ved å tidlig erkjenne barnets vansker får barnehagen mulighet til å tilpasse hverdagen og omsorgen for barnet slik at problemene reduseres her og nå og reduserer risikofaktorene, styrker ressurser i og rundt barnet, stimulerer utviklingen og forbedrer livskvaliteten til barnet (Hosman, Van Doesum & Van Santvoort, 2009).

Drugli (2008) påpeker at barn som viser symptomer på ulike atferdsvansker deriblant aggresjon ikke får hjelp tidlig nok da de som er rundt barnet i hverdagen ikke vet hvordan de skal vurdere barnets atferd og fungering. Både barnehageprofesjonelle og foreldre vil ofte håpe og tro at dette er noe barnet vil vokse av seg. Roland påpeker at om det skal oppnås gode resultater i arbeidet med forebygging og avhjelping av negativ atferd, må arbeidet starte tidlig (Læringsmiljøsentret, 2012). Tremblay (2010) viser også til at forebygging av negativ atferd som aggresjon krever tidlig innsats og langsiktig støtte til foreldrene og barnet. Det er viktig at barnehagen tar foreldre som uttrykker bekymring rundt barnets atferd hjemme på alvor. Foreldrenes bekymring må ikke avfeies til tross for at barnet kanskje ikke viser denne atferden i barnehagen. For barn i barnehagealder er det vanlig at atferdsvansker i form av sinne eller trass i langt større grad utspiller seg i foreldre-barn relasjonen enn mellom barnet og andre voksne i barnehagen (Shaw, Owens, Giovannelli & Winslow, 2001).

2.4.5. Foreldresamarbeid

I rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver står det at «Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Barnehagen skal ivareta foreldrenes rett til medvirkning og arbeide i nært samarbeid og forståelse med foreldrene. Samarbeidet mellom hjemmet og barnehagen skal alltid ha barnets beste som mål. Foreldrene og barnehagens personale har et felles ansvar for barnets trivsel og utvikling»

(Kunnskapsdepartementet, 2017). I arbeid med et barn som viser aggressive atferdsproblemer vil et godt samarbeid med hjemmet være avgjørende. En god kommunikasjon mellom barnehagen og foresatte vil øke sannsynligheten for en positiv utvikling for barnet (Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2005). I rammeplanen blir det poengtert at barnehagen har som oppgave å legge til rette for et godt samarbeid med foreldre både på individ- og gruppenivå. Dette samarbeidet skal være med på å sikre at foreldre og barnehagen kan utveksle erfaringer og observasjoner av barnet og på den måten kunne legge til rette for et felles samarbeid rundt barnets behov både hjemme og i barnehagen (Kunnskapsdepartementet, 2017).

I dag tilbringer barna mye av hverdagen sin i barnehagen, noe som tilsier at pedagoger betyr mye for barns utvikling. Likevel er det fortsatt foreldrene som har den største betydningen for barnets utvikling. Samarbeidet mellom barnehagen og foreldrene blir derfor betydelig viktig (Drugli, 2013). Hovedmålet med et godt samarbeid med foreldrene er å kunne ha en felles forståelse for hvordan barnet har det, hva barnet trenger og hvordan de på best mulig måte kan legge til rette for at barnet får en positiv utvikling. For at dette skal være mulig er det viktig at det er gjensidig respekt mellom partene og en tosidig informasjonsutveksling

(Nordahl, Sørli, Manger & Tveit,2005). Nordahl med flere (2005) poengterer også at foreldrene er en viktig ressurs når det gjelder barn med aggresjon. Foreldrene har hovedansvaret for barnet, og et samarbeid med barnehagen om barnets oppdragelse vil være avgjørende for at disse barna skal kunne endre sin atferd og utvikle seg i positiv retning. Når det oppstår aggresjon hos et barn vil behovet for et godt samarbeid mellom barnehage og foreldre være essensielt. Det vil derfor være viktig at barnehagen legger frem sine observasjoner og tanker rundt barnets atferd på en varsom måte (Drugli, 2013). Foreldre har et sterkt følelsesmessig bånd til sitt barn, noe som kan føre til at de ofte kan gå i forsvarsdisposisjon når de får fortalt at barnet sliter med aggresjon. De vil gjerne ta det personlig og se på det som kritikk. Det vil derfor være viktig at barnehagen legger deres bekymring for barnet frem på en sensitiv måte slik at foreldrene ikke føler skyld eller at de kritiseres for deres oppdragelse eller barnet deres (Nordahl, Sørli, Manger & Tveit,2005). Her vil det være viktig å vise foreldrene at de er en ressurs for deres barn og vise de hvordan de kan hjelpe barnet sitt på best mulig måte. Foreldrene er avhengig av å ha tro på seg selv og det vil derfor være viktig at barnehagen styrker foreldrenes syn på seg selv i forhold til barnets beste.

Som tidligere nevnt kan familie både være en risiko og beskyttelsesfaktor for barnets utvikling av aggressiv atferd. Det er også viktig å påpeke at barn er mer sårbare for negative belastninger innad i familien i forhold til belastninger fra andre miljøer. Det vil derfor være viktig å ha en åpen dialog med foreldrene slik at barnehagen får et inntrykk over hvordan barnet har det i hjemmet. Det kan også oppstå tilfeller der det er foreldrene som uttrykker bekymring rundt barnets atferd før barnehagen har merket noe endring i barnet. Det er da viktig å ta foreldrene på alvor og vise forståelse og støtte. Videre må barnet observeres i barnehagehverdagen og hjelpe foreldrene til å håndtere barnet på best mulig måte (Ogden, 2015).

2.4.6. Observasjon

Observasjon er viktig for å kunne sette inn hensiktsmessige tiltak. Negative atferdsmønstre som aggresjon kan utvikles av flere årsaker. Dette fører til at pedagogene står ovenfor samansatte og kompliserte årsaks- og virkningsforhold når de møter barn med aggresjon. For at pedagogen skal kunne sette inn tiltak vil det være nødvendig å finne ut hva som er årsaksforholdene og hva disse problemene går ut på samt hva den aggressive atferden kan være uttrykk for. Observasjon og analyse vil være gode metoder å ta i bruk for å få dette til. Observasjon blir sett på som et redskap som gir pedagogene informasjon om barnet. Denne informasjonen gjør at de kan analysere barnets situasjon og deretter sette inn tiltak som vil være hensiktsmessig i forhold til hva barnet trenger. Vedeler (2007) påpeker at observasjon

og analyse vil skape et godt grunnlag for å kunne sette opp gode tiltaksplaner som de kan iverksette. Denne planen skal også evalueres og eventuelt revideres etter en tid (Vedeler, 2007).

Det skilles mellom systematisk og usystematisk observasjon. Systematisk observasjon er en bevisst form for observasjon der pedagogen vet hvilket fenomen de skal skaffe informasjon om. En usystematisk observasjon er en mer tilfeldig og mindre konkret observasjon (Damsgaard, 2003). Damsgaard (2003) og Vedeler (2007) mener at i forhold til barn med aggresjon eller andre utfordringer vil en systematisk observasjon være den mest hensiktsmessige måten å skaffe informasjon på. Damsgaard (2003) viser også til et skille mellom deltakende og ikke-deltakende observasjoner. Den deltakende observasjon innebærer at pedagogen eller observatøren tar del i situasjonen. Dette gjør at observasjonen blir mer usystematisk på grunnlag av at der ikke er et definert mål på forhånd samt at pedagogen ikke får muligheten til å skrive ned observasjonene underveis fordi det er vanskelig å notere og være deltaker samtidig. En ikke-deltakende observasjon blir sett på som en mer systematisk observasjon der pedagogen sitter på sidelinjen og observerer. Her er det mulighet for å observere mer grundig og samtidig notere ned alt som skjer. Vedeler (2007) påpeker at uten systematisk observasjon vil det være vanskelig å finne ut hva som er utfordringene for barnet, noe som igjen gjør det vanskelig å sette i gang hensiktsmessige tiltak i forhold til barnets vansker. Damsgaard (2003) viser enighet med Vedeler (2007) samtidig som hun mener at det vil være lurt å kombinere disse observasjonene for å få et helhetlig bilde av situasjon samt at en ikke-deltakende observasjon er mer tidskrevende i en hektisk hverdag.

2.4.6. Trygghetssirkelen

Som tidligere nevnt er en trygg tilknytning til voksne omsorgspersoner en viktig beskyttelsesfaktor. I barnehagen blir trygghetssirkelen (se modell i vedlegg 7) ofte brukt som et verktøy for å fremme trygg tilknytning. Trygghetssirkelen representerer barnets behov for en trygg havn og base å utvikle seg ut ifra (Powell, Cooper, Hoffman & Marvin, 2015). Den nederste delen av sirkelen viser til barns behov for tilknytning, en trygg havn hvor de opplever omsorg og beskyttelse, mens den øverste delen av sirkelen representerer barnets behov når de utforsker. De voksne skal oppmuntre og støtte barnets behov for utforskning, samtidig som de alltid skal være tilgjengelig for barnet når de har behov for beskyttelse og omsorg (Powell, Cooper, Hoffman & Marvin, 2015).

2.4.7. Bankingtime

Pianta (1999) ser på banking time som det mest hensiktsmessige tiltaket for barn som viser ulike former for atferdsvansker som blant annet aggresjon. Han ser på relasjonen mellom barn og voksen som spesielt viktig for barn som har utfordringer. Gode relasjoner og trygg

tilknytning som ble beskrevet ovenfor beskriver han som essensielt for at barnet skal ha en positiv utvikling for læring. Banking time omhandler å skape en god relasjon med barn som er i vansker gjennom å ha en-til-en tid sammen. Disse møtene skal forekomme regelmessig og på et bestemt sted. Formålet med møtene er at kvaliteten på relasjonen mellom pedagogen og barnet forsterkes (Pianta, 1999). Pianta (1999) ser på dette som en ressurs til at barnet skal føle trygghet, støtte og positiv relasjon til pedagogen noe som igjen øker mulighet for bedre samhandling mellom barnet og pedagogen.

3.0 Metode

I dette kapittelet vil jeg presentere studiens forskningsprosess. Jeg vil starte med å begrunne mine metodiske valg for studien før jeg beskriver prosessen med innsamling og behandling av data. Deretter vil jeg gå inn på studiens reliabilitet og validitet. Til slutt vil jeg presentere studiens etiske retningslinjer.

3.1 Forskningsdesign

Jeg valgte et kvalitativt tilnæringsperspektiv i min studie. Thaagard (2018) skiller mellom kvalitative og kvantitative tilnæringsperspektiv. En kombinasjon av disse kalles triangulering. Et kvalitativt tilnæringsperspektiv omhandler å søke forståelse av sosiale fenomener gjennom nær kontakt mellom forsker og informanter. Dette skjer ofte gjennom for eksempel intervju, observasjon eller gjennom analyse av tekster og visuelle uttrykksformer. Den kvalitative tilnærmingen viser til kvalitetene, egenskapene eller karaktertrekkene ved fenomenet vi studerer (Thaagard, 2018). Den kvantitative tilnærmingen er mer rettet mot statistisk generalisering og er basert på avstand og selektivitet til kildene. Kvantitative metoder omhandler blant annet observasjon og spørreskjema og er basert på distanse mellom forskeren og personer som deltar i prosjektet. Forskeren er utenforstående og er en iakttaker av de fenomenene han eller hun studerer (Thaagard, 2018).

På bakgrunn av dette var det tydelig at et kvalitativt tilnæringsperspektiv var det mest hensiktsmessig i forhold til studiens formål som var å få en dypere innsikt i pedagogiske lederes kompetanse med barn som viser aggressiv atferd og i hvilken grad de klarer å forebygge, håndtere og møte disse barnas behov på en hensiktsmessig måte. Jeg ønsket å finne ut hvordan barnehagen arbeider med aggressiv atferd og om pedagogiske ledere har den kompetansen de trenger innenfor hva aggresjon er, hvilke risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer som ligger til grunn og ikke minst hvilket fokus de har på det i barnehagen. Et kvalitativt forskningsdesign omhandler nær kontakt mellom forsker og personer i feltet (Thaagard, 2018, s.11). For å finne svar på min problemstilling var jeg avhengig av å få innsikt i informantenes personlige erfaringer og hvilken informasjon de satt inne med om temaet. Det ble derfor naturlig å velge en kvalitativ tilnærming. Dersom jeg hadde valgt en kvantitativ tilnærming ville resultatene blitt mer generelle uten dybdeforståelse. Den kvalitative tilnærmingen gav meg et dypere innblikk i hvilke kompetanser pedagogiske ledere hadde om temaet og hvordan de arbeider med det i barnehagen gjennom å dele egne erfaringer og refleksjoner.

3.2 Forskningsmetode

I denne studien har jeg valgt å ta i bruk intervju som metode. I starten vurderte jeg å kombinere intervju og observasjon som metode. Observasjon omhandler å studere sosiale situasjoner og systematisk iaktta hvilke handlinger deltakerne i feltet utfører (Thaagard, 2018). Observasjon som metode kunne gi meg nyttig informasjon gjennom å se hvordan pedagogiske ledere arbeider og håndterer barn med aggressiv atferd, men dette vurderte jeg som for tidkrevende i forhold til oppgavens tidsrom. Jeg vurderte at det ville bli utfordrende å finne barnehager som hadde barn med aggressiv atferd og som ville bli med i prosjektet. I tillegg måtte det foreligge samtykke fra foreldre. Jeg valgte derfor å ta i bruk intervju som metode og intervju pedagogiske ledere.

Intervju er den mest brukte metoden innenfor kvalitativ forskning. Formålet med intervju som metode er å få en mer omfattende kunnskap om hvordan mennesker opplever sin livssituasjon, og hvilke synspunkter og perspektiver de har på temaer intervjuet handler om. Intervju er et særlig godt grunnlag for å få innsikt i personers erfaringer, tanker og følelser (Thaagard, 2018, s. 89). Dette belyser grunnen til at jeg valgte akkurat denne metoden. Gjennom intervju ville jeg få mulighet til et større innblikk i informantenes erfaringer, arbeidsmåter, tanker og kunnskaper de har rundt temaet i min studie.

3.3 Datainnsamling

3.3.1 Intervjueguide

Jeg valgte en semistrukturert tilnærming. En semistrukturert tilnærming går ut på at man på forhånd planlegger intervjuet slik at intervjuet holder seg innenfor temaets rammer, men rekkefølgen kan være fleksibel (Kvale og Brinkman, 2018). Gjennom å ta i bruk denne tilnærmingen ville intervjuet bli en mer flytende samtale og jeg som intervjuer kunne tilpasse spørsmålene ut ifra hva som falt naturlig og det ble åpent for at jeg kunne spørre tilleggsspørsmål eller oppfølgingsspørsmål om det var ting som var uklart i svarene eller om det var noe som kunne være interessant å gå mer i dybden i.

Jeg organiserte intervjueguiden inn i 5 ulike temaer som var relevante i forhold til problemstillingen; *Bakgrunnsinformasjon, Aggresjonsbegrepet, Forebyggende tiltak, Håndtering og Kompetansebygging* (Se intervjueguid i vedlegg 3) Under hvert tema hadde jeg 3-4 spørsmål som var relevant. Da jeg utarbeidet spørsmålene var jeg opptatt av å forme spørsmål som oppmuntret informantene til å kunne gi konkrete og utfyllende svar. Jeg var avhengig av å få svar som kunne fortelle meg noe om deres kompetanse og erfaringer på området og formet derfor spørsmålene på en måte som ville få informantene til å gi meg et innblikk i deres egne synspunkter og erfaringer om temaet.

Jeg valgte å sende intervjuguiden til informantene på forhånd. Det å skape god, trygg og tillitsfull atmosfære i intervjusituasjonen har stor betydning for intervjuets kvalitet (Thaagard, 2018). Ved at jeg sendte intervjuguiden på forhånd av intervjuet fikk informantene mulighet til å forberede seg og reflektere over egen erfaring og praksis i forkant noe som skapte trygge rammer rundt intervjusituasjonen samt at de var bedre rustet til å svare utfyllende på spørsmålene.

Kvale & Brinkmann (2018) presiserer viktigheten rundt det å prøve ut intervjuet på forhånd av selve intervjuprosessen. Jeg valgte å prøve ut intervjuet mitt på to av mine medstudenter. Da fikk jeg kjenne på essensen av å lede et intervju og jeg fikk se om spørsmålene mine var klare og åpne for gode svar og refleksjoner. Under og etter utprøvingen gjorde jeg små endringer i formuleringen av spørsmålene for så å prøve ut intervjuet igjen. Dette gjorde at jeg ble mer trygg som intervjuer, spørsmålene ble bedre formulert og jeg følte meg rustet til å gå ut i feltet og starte intervjuprosessen.

3.3.2 Utvalg

Studien min tar for seg pedagogisk lederes erfaringer og kompetanse rundt barn med aggresjon. I en kvalitativ studie er ofte utvalget et begrenset antall informanter, dette gjør at utplukkingsprosessen blir viktig slik at man finner informanter som er hensiktsmessig i forhold til studiens problemstilling (Thaagard, 2018). Det finnes flere måter å ta et utvalg på. Jeg valgte et strategisk utvalg av intervjupersoner. Dette innebærer å velge informanter på bakgrunn av spesifikke egenskaper og kvalifikasjoner som er strategisk i forhold til problemstillingen. Teoretisk utvalg har som hensikt å velge et utvalg som er hensiktsmessig både empirisk og teoretisk, slik at utvalget kan bidra til å utvikle og utforske et teoretisk perspektiv. Kvoteutvelging er mer rettet mot studier som har problemstillinger knyttet mot sammenheng mellom alder og forståelse av kjønn. Her velger man informanter som fyller bestemte kvoter av forskjellige personkategorier slik at man kan se på forskjeller og likheter om det bestemte temaet i studien (Thaagard, 2018). Denne studien inneholder fem intervjuer med ulike pedagogiske ledere. Jeg valgte intervjupersoner ut ifra to kriterier; Utdannet pedagogisk leder og at de har minst to års erfaring i barnehage etter endt utdanning. Hovedgrunnen til at jeg valgte pedagogisk leder var fordi de har faglig utdanning samt at de tilbringer mye tid sammen med barna. Den pedagogiske lederen er ansvarlig for planlegging, gjennomføring, dokumentasjon, vurdering og utvikling av arbeidet i barnegruppen eller innenfor de områdene han/hun er satt til å lede (Kunnskapsdepartementet, 2018). Det er altså den pedagogiske lederen som har hovedansvaret for at hvert enkelt barn blir sett og ivaretatt uavhengig av hvilke utfordringer de skulle ha og det vil derfor være hensiktsmessig å intervju disse for å kunne finne best mulig svar på problemstillingen. Samtidig var jeg

avhengig av å finne pedagogiske ledere som har erfaringer de kan dele om møte med barn som viser aggressiv atferd. Minst to års erfaring vurderte jeg derfor på som passende. Da jeg hadde bestemt meg for utvalget startet jeg prosessen med å rekruttere informanter til studien. Jeg startet med å sende mail til ulike barnehager hvor jeg presenterte meg selv, informerte om studien, la frem hvilke kriterier jeg hadde for utvalget og hvor lang tid det eventuelt ville ta. Det var vanskelig å få tak i barnehager, og det var få som svarte på mailen. Jeg var derfor nødt til å ringe ulike barnehager. Jeg ringte syv ulike barnehager og fem av barnehagene viste stor interesse og engasjement for å være med i studien.

3.3.3 Gjennomføring av intervjuene

Jeg har gjennomført fem intervjuer med ulike pedagogiske ledere i forskjellige barnehager fordelt på fire ulike kommuner. Alle intervjuene ble gjennomført i månedsskiftet Februar/Mars. Hvor og når intervjuene ble utført ble avtalt på grunnlag av hva som passet for informantene. Dette valget ble tatt på grunnlag av at jeg ville sikre meg at de fikk mulighet til å stille opp til intervju. To av intervjuene ble gjort under ubundet plantid hjemme hos intervjupersonene. Dette var informantenes forslag på grunn av hektisk hverdag i barnehagen. De tre andre intervjuene ble foretatt på møterom i barnehagen. Selv om to av intervjuene ble foretatt i privat rom hadde det ingen negativ følge på deres fokus, det var trygge omgivelser og ingen avbrytelser noe som gjorde at intervjuene fikk en god flyt.

Jeg startet intervjuene med å gå igjennom samtykkeerklæringen med informantene og presiserte punkter som blant annet taushetsplikt, anonymisering, lagring av data og om deres mulighet til å trekke seg fra prosjektet. Dette ble gjort med henhold til Kvale og Brinkman (2018) som presiserte at det første møte mellom intervjuer og informant var avgjørende. Gjennom at jeg gav informantene informasjon om studien de skulle delta i før de startet å snakke fritt og legge frem sine erfaringer og tanker om tema ble det skapt en trygg atmosfære hvor informantene var tryggere på situasjonen (Kvale og Brinkman, 2018). Når jeg startet selve intervjuet hadde jeg også en så kallet brifing hvor jeg definerte intervjusituasjonen for informanten, hvilken rolle jeg ville ha under intervjuet og gav informasjon om tillatelse av bruk av lydopptakeren og hva opptaket skulle brukes til (Kvale og Birkman, 2018).

Intervjuene hadde en varighet mellom 20 til 40 minutter. Intervjueguiden ble brukt som en mal gjennom intervjuene og jeg passet på at vi var innom alle fem temaene og at jeg fikk svar på alle spørsmålene jeg hadde lagt opp. Samtidig som jeg fulgte intervjueguiden gav jeg informantene muligheten til å snakke utenom de fastlagte spørsmålene og gav alle mulighet til å komme med punkter de anså som viktig å få frem eller som de følte de hadde glemt tidligere i intervjuet etter vi hadde gått igjennom alle spørsmålene. Informantene var åpne rundt sine egne erfaringer og delte mye av sine tanker og reflekterte rundt sin egen praksis

gjennom intervjuet. Samtidig var det noen som viste usikkerhet rundt det å komme med eksempel fra egen praksis fordi informantene følte de gjorde brudd på egen taushetsplikt. Flere av informantene viste også en usikkerhet rundt hva som var forebyggende og hva som var hjelpende tiltak, det ble derfor gjort en del hopp frem og tilbake mellom spørsmålene under teamene forebyggende tiltak og hjelpende tiltak. Informantene var likevel ivrige og svarte ofte på spørsmålene mine før jeg fikk mulighet til å stille de selv. Under intervjuene kom jeg også med oppklaring- og oppfølgingsspørsmål hvis det var svar jeg synes var litt uklare eller om det var ting de snakket om som jeg ønsket mer utfyllende informasjon om. Thaagard (2018) viser til at informantene ofte har en tendens til å svare slik de tror intervjueren ønsker eller svare slik de føler de burde svare. Dette erfarte ikke jeg som noe problem. Jeg opplevde informantene som ærlige, de viste til ærlighet gjennom at de presiserte hvis det var begreper eller situasjoner de ikke hadde kompetanse eller erfaring om på forhånd. Noen av informantene fortalte at de hadde søkt opp relevante begreper i intervjuguiden gjennom bruk av internett på forhånd av intervjuet. Dette så jeg ikke på som negativt for undersøkelsen. De var ærlige på det og det er begrenset hvor mye de kunne lære gjennom å søke på nett, samtidig ville det vært vanskelig å fortsette intervjuet om informantene ikke hadde forståelse for temaet de skulle dele erfaringer om.

3.3.4. Transkribering

I dette forskningsprosjektet valgte jeg å ta opp intervjuet på bånd som jeg overførte til dataprogrammet NVIVO. NVIVO er et dataprogram som er spesielt egnet for transkribering og koding av intervjuer. I programmet kunne jeg enkelt transkribere og korde intervjuet, noe som gjorde det enkelt å hente frem relevant data underveis i forskningsprosessen.

Lydopptakene var av god kvalitet og det ble derfor enkelt å transkribere. Jeg valgte å transkribere intervjuene fortløpende. Dette gjorde at jeg ble mer bevisst på min rolle som intervjuer, om det var noe jeg skulle gått mer i detalj i, hvordan min respons var til intervjupersonenes svar og om det var spørsmål jeg kunne lagt frem mer tydelig osv. Dette førte til at jeg ble mer rustet til mine neste intervjuer.

Når et intervju blir transkribert om fra muntlig til skriftlig form vil intervjuene bli mer strukturerte og dermed bedre egnet for analyse. Man vil få en bedre oversikt og struktur som i seg selv er starten på en analyse (Kvale & Brinkmann, 2018). Jeg valgte å transkribere i en formell skriftlig stil. Tenkepauser, kroppsspråk og gjentakelser av enkelt ord var ikke en avgjørende faktor for min studie. Jeg var ute etter å finne ut hvilken kompetanse og erfaringer informantene hadde og jeg fokuserte derfor på å få frem innholdet i det de kunne fortelle meg. Usikkerhet rundt emnet vi snakket om kom frem i ordene, og det var derfor ikke hensiktsmessig for meg å ha med disse detaljene. Transkriberingen var likevel skrevet ordrett,

men jeg valgte å omgjøre ulike dialekter til bokmålsform med hensyn til informantens rett til anonymitet samt at det gjorde det enklere å forholde seg til teksten når jeg senere skulle gå inn å analysere. Lydopptakene var lagret på NVIVO programmet og jeg kunne derfor gå tilbake å lytte til selve intervjuet om noe var usikkert i teksten.

3.4 Analyse

Analysen startet allerede under intervjuene der jeg skaffet meg forståelse og inntrykk. Inntrykkene jeg satt igjen med fra intervjuene har vært med på å prege min forståelse av resultatene. Videre måtte jeg vurdere hvilken metode og analytisk tilnærming som ville fungere best i forhold til studiens formål (Thaagard, 2018). Valg av analysemetode ble tatt på grunnlag av hva som ville være best egnet for å finne svar på studiens problemstilling. Jeg valgte å ta i bruk temaanalyse. Temaanalyse går ut på at man retter oppmerksomheten mot de spesifikke temaene som representerer studiens formål (Thaagard, 2018). Formålet med en slik analyse er å gå i dybden på hvert enkelt tema, sammenlikne intervjuene fra de ulike informantene og på den måten skaffe en forståelse av hvert enkelt tema. For å kunne sammenligne hvert enkelt tema måtte jeg kode og klassifisere dataene på en helhetlig måte (Thaagard, 2018). Koding og kategorisering av data er et felles utgangspunkt for analyser som er rettet mot å få forståelse av fenomener i en kontekst og analyser som omhandler forståelse og sammenlikninger av temaer slik som er blitt gjort i denne studien (Thaagard 2018). Koding og kategorisering er to begreper som blir brukt mye omhverandre. Koding og kategorisering går ut på å dele opp teksten i biter ved hjelp av kodeord. Ved hjelp av kodebetegnelse kan man enkelt søke og finne tilbake til utsnitt av tekst som beskriver de ulike temaene kodene gir uttrykk for. Kodene kan bestå av et eller flere ord (Thaagard, 2018). Mine koder består av fulle setninger da det var best egnet for å kunne fremheve meningsinnholdet under hvert enkelt tema, og det gjorde det enklere å sammenlikne dataene. Som jeg nevnte ovenfor var intervju-guiden min inndelt i fem ulike temaer. Dette var avgjørende for at jeg skulle ha mulighet til å kunne sammenlikne dataene fra de ulike informantene. Gjennom at jeg hadde delt intervjuet inn i ulike temaer med samme spørsmål fikk jeg utfyllende beskrivelser fra alle deltakerne innenfor samme tema noe som gav meg grunnlag til å kunne analysere variasjonene og likhetene dataene representerte innenfor hvert tema.

Når man skal analysere data skiller man ofte mellom induktive og deduktive tilnærminger. En deduktiv tilnærming tar utgangspunkt i testbare hypoteser fra generelle teorier som man videre skal prøve å motbevise (Kvale & Brinkmann, 2018). Det er et teoretisk perspektiv hvor begrepene vi knytter til dataene er hentet fra annen teori (Thaagard, 2018). En induktiv tilnærming derimot går ut på at man tar utgangspunkt i analysen av dataene for å utvikle

begreper og analytiske perspektiver. Når vi utvikler begrepene kan vi ta utgangspunkt i svarene til intervjupersonene eller begreper som utvikles på bakgrunn av vår egen tolkning av dataene. Det er disse begrepene som fremhever meningsinnholdet i dataene og styrker forbindelsene mellom teorien og data (Thaagard, 2018). Min studie har en induktiv tilnærming. Jeg arbeidet ikke ut ifra testing av allerede eksisterende teori, men ut ifra informantenes informasjon om deres kompetanse og erfaringer med barn med aggresjon. Deretter knyttet jeg dette opp mot teori som representerer utgangspunktet for studien (Thaagard, 2018).

3.5 Reliabilitet

I dette kapittelet har jeg gitt leseren mulighet til å vurdere studiens reliabilitet gjennom å beskrive og begrunne mine metodiske valg under forskningsprosessen. Thaagard (2018) beskriver reliabilitet som en kritisk vurdering av studiens pålitelighet. Videre påpeker han viktigheten rundt at forskeren redegjøre for utviklingen av datamateriale gjennom forskningsperioden. Forskeren skal argumentere og synliggjøre de metodiske valgene som er blitt tatt slik at leseren ser verdien av kvaliteten og verdien av resultatene. Reliabilitet kan beskrives som en vurdering som tar utgangspunkt i om andre forskere som anvender samme metode vil kunne komme frem til de samme resultatene som denne studien (Thaagard, 2018). Det er gjort mye forskning innen aggresjon, men samtidig er det få forskere som har undersøkt pedagogiske lederes erfaring og kompetanse slik som denne studien gjør. Likevel kan dataene og tolkningen være annerledes hos eventuelt andre forskere som utfører samme undersøkelse. Dersom forskeren hadde intervjuet flere pedagogiske ledere fra flere ulike kommuner ville det trolig kunne kommet frem andre resultater. Jeg intervjuet fem personer fordelt på fire ulike kommuner og på bare disse få kommunene viste det forskjeller både når det gjaldt kunnskap og kompetansebygging innenfor aggresjonstemaet i barnehagene. Dette viser trolig til at det ville kunne komme andre resultater om jeg hadde intervjuet andre og fra flere kommuner.

Reliabilitet omhandler også hvor mange forskere som deltar i prosjektet og om hvordan man som forskere reflekterer over konteksten for utvikling av data og hvordan relasjonene mellom forsker og informanter kan påvirke utviklingen av dataene (Thaagard, 2018). Det er mulig at resultatene kunne vært annerledes om denne studien ble utført av flere forskere. Med flere forskere ville reliabilitet trolig blitt styrket på grunnlag av at man kan samarbeide og diskutere avgjørende beslutninger i forskningsprosessen og man ville gjerne hatt flere ulike tolkninger av dataene. Relasjonene mellom forsker og informant kan også være med på å påvirke utviklingen av dataene. Thaagard (2018) trekker blant annet frem at alder og kjønn kan ha betydning for hvordan kontakten blir mellom intervjuer og informant. Jeg følte at jeg

fikk god kontakt med informantene mine og at de turte å være åpne og ærlige under intervjuet. Det er likevel mulig at om en mannlig eller eldre forsker ville fått en annen kontakt med informantene og derfor fått et annet resultat.

3.6 Validitet

Validitet omhandler gyldigheten av de tolkingene forskeren har fremstilt (Thaagard, 2018).

Validitet går ut på om metoden for studien er egnet til å undersøke det den skal undersøke og i hvilken grad dataene reflekterer de fenomenene eller variablene vi ønsker informasjon om.

Samtidig er det viktig å påpeke at validitet ikke bare omhandler valg av metode og innsamling av data, men også om hvem forskeren er som person og hvilket valg forskeren tar under forskningsprosessen (Kvale & Brinkmann, 2018).

Kvale & Brinkmann (2018) deler validitet spekteret opp i syv ulike stadier; Tematisering, planlegging, intervjuing, transkribering, analysering, validering og rapportering. Disse fasene skal vise til om forskningsprosessen er fornuftig, forsvarlig og se om stadiene støtter forskerens endelige konklusjon. Validitet ser på kvaliteten på studien. Funnene må kontinuerlig sjekkes, utspørres og fortolkes teoretisk. For å bekrefte den interne validiteten av denne studien vil jeg ta utgangspunkt i disse syv stadiene.

Tematisering ser på studiens teoretiske forut antakelser og hvor logisk utledningen fra teori til forskningsspørsmålet er. I denne studien har jeg tatt i bruk teori om aggresjonsbegrepet og tidligere forskning på området. *Planlegging* omhandler studiens kvalitet og metode. Studien skal kunne produsere gyldig kunnskap. Denne kunnskapen er avhengig av hvor god planleggingen av studien er. I dette kapittelet har jeg redegjort for mine valg, planlegging og utføring av metode samtidig som jeg har redegjort for hvordan analysen av dataen fungerte og det teoretiske perspektivet av studien. *Intervjuing* går ut på intervjupersonens troverdighet og kvaliteten på selve intervjuingen. Som intervjuer la jeg til rette for å skape en god relasjon til informantene ved blant annet å presentere meg selv og å gi informantene mye informasjon om studiene. Dette la grunnlag for at intervjuene ble troverdige og ærlige. *Transkribering* handler om valget av språklig stil og om transaksjonen har en gyldig overføring fra muntlig til skriftlig form. Jeg valgte å skrive alle intervjuene om til bokmål på bakgrunn av informantenes rett til anonymitet. Jeg transkriberte i en formell stil hvor tenkepauser, kroppsspråk og gjentakelser av enkelte ord ikke ble tatt med i selve transkriberingsteksten. Dette gjorde jeg på grunnlag av at det var innholdet i hva informantene formidlet som var viktig for min problemstilling. *Analysering* ser på hvorvidt spørsmålene som stilles i intervjuet er gyldige og om fortolkningene er logiske. I intervjuguiden var det ikke ja nei spørsmål, spørsmålene var utformet slik at informantene måtte svare utfyllende. Analysemetode ble valgt med henhold til hvordan jeg kunne få best mulig svar på

problemstillingen. Jeg valgte en analyseform som ville gi studien gyldige og pålitelige svar på problemstillingen. Samtidig er det trolig at en annen analysemetode kunne gitt andre resultater. *Validering* omhandler en reflektert vurdering av hvilke valideringsformer som er relevante for studien og om resultatene er gyldige. I dette kapitlet har jeg som forsker vært ærlig og tydeliggjort mine valg og fortolkninger som er blitt gjort underveis i forskningsprosessen slik at leseren får et inntrykk av studiens relabilitet og validitet. *Rapportering* går ut på hvorvidt studien gir en valid og gyldig beskrivelse av studiens hovedfunn og resultater. I denne studien har jeg gjennom hele forskningsprosessen arbeidet mot å fremstille valide og gyldige resultater.

3.7 Etiske retningslinjer

I min studie brukte jeg intervjustudie som metode. Intervjustudie er en moralsk undersøkelse noe som gjorde at jeg som forsker hadde etiske retningslinjer jeg måtte forholde meg til. Etiske retningslinjer innenfor forskningsvirksomhet omhandler at man som forsker utviser redelighet og nøyaktighet i hvordan man presenterer forskningsresultatene og hvordan man vurderer andre forskningsarbeid (Thaagard, 2018). Intervju innebærer en nær kontakt mellom forskeren og intervjupersonene. Dette fører til at dataene automatisk blir knytt til de personene som deltar i intervjuet (Thaagard, 2018). NESH beskriver de etiske forholdsreglene for studier som innebærer personopplysninger. Disse forholdsreglene går ut på at forskeren skal vise respekt for deltakernes autonomi, integritet, frihet og medbestemmelser. Forskningsprosjekter som forutsetter behandling av personopplysninger, faller under personopplysningsloven fra 2001. Det vil si at prosjektet er meldepliktig (Thaagard, 2018). Denne studien ble gjennomført ved universitetet i Stavanger og jeg meldte derfor inn prosjektet til NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste) som er personvernombudet for universitet. De vurderte prosjektet i forhold til forskningsetiske regler. Søknaden ble sendt inn i desember 2018. I januar 2019 hadde de tatt en vurdering og godkjent prosjektet i forhold til de forskningsetiske reglene (se vurdering i vedlegg 1).

3.8 Informert samtykke

I samarbeid med NSD hadde jeg utarbeidet et informert samtykke (se vedlegg 2) som ble tilsendt informantene i forkant av intervjuene. Dette informerte samtykke inneholdt informasjon om studien og dens retningslinjer. Informert samtykke skal være et utgangspunkt for ethvert forskningsprosjekt. Informert samtykke går ut på at forskeren skal gi informantene tilstrekkelig informasjon om forskningsfeltet, forskningens formål, hvem som får tilgang til informasjonen, hvem som finansierer prosjektet, hvordan resultatene vil bli brukt og følgende ved å delta i forskningsprosjektet. Dette samtykke skal leveres til informantene i forkant av intervjuet slik at de kan vurdere om de ønsker å delta i prosjekt og dermed gi sitt samtykke

(Thaagard, 2018). Thaagard (2018) mener det er viktig å vurdere hvor mye informasjon man skal gi informantene i forkant av intervjuet. Jeg valgte å informere intervjupersoner om studiens problemstilling og formålet med studien samtidig som jeg tidligere har nevnt tilsendte de intervjuet på forhånd.

3.9 Konfidensialitet

Jeg har behandlet opplysningene fra mine informanter konfidensielt og i samsvar med personversregelverket. Konfidensialitet vil si at informantene blir anonymisert i presentasjon av resultatene og informasjonen som samles inn skal behandles konfidensielt og fortrolig. Personlige opplysninger skal også lagres på en forsvarlig måte og identiteten skal forbli skjult (Thaagard, 2018). Det var bare meg som forsker som hadde tilgang på dataene som ble samlet inn. I min studie hadde jeg ingen liste med navn eller kontaktopplysninger. Jeg brukte kodeord og fiktive navn under hele forskningsprosessen slik at ingen av informantene skulle kunne bli identifisert. Jeg intervjuet ulike pedagogiske ledere i ulike kommuner. For å anonymisere kommunene og barnehagevirksomhet som ble plukket ut har jeg transkribert alle intervjuene på bokmål og har ikke nevnt navn på verken barnehager, kommuner eller andre ting som kunne identifisere informantene. Dette var også viktig med tanke på erfaringene de deler om barn som går i barnehagen. Lydopptakene ble slettet etter transkribering.

3.10 Konsekvenser for å delta i forskningsprosjektet

Som forsker hadde jeg et ansvar for at mine informanter ikke skulle bli utsatt for alvorlige skader eller andre alvorlige eller urimelige belastninger på grunn av forskningen (Thaagard, 2018). Dette er en av grunnverdiene til NESH. De fremhever at «forskeren skal arbeide ut ifra en grunnleggende respekt for menneskeverdet. Forskeren skal respektere deltakernes autonomi, integritet, frihet og medbestemmelse» (NESH referert i Thaagard, 2018, s. 26). Min studie tok ikke for seg et personlig tema, min studie omhandlet deres kompetanse og erfaringer om et jobbrelatert tema. Dette gjør at studien ikke vil kunne medføre til alvorlige skader eller urimelige belastninger for informantene.

4.0. Resultat

I dette kapittelet vil jeg presentere resultatene fra studien. Resultatene er delt opp i syv temaer som er hensiktsmessig i forhold til å kunne svare på studiens problemstilling. Før resultatene presenteres vil jeg presentere hver enkelt informant slik at leseren får et innblikk i hvem informantene er. Deretter vil jeg presentere resultatene knyttet til de syv ulike temaene; *pedagogenes forståelse av begrepet aggresjon, risikofaktorer, pedagogenes erfaringer med barn som viser aggressiv atferd, tidlig innsats, forebygging, håndtering og kompetansebygging.*

4.1. Presentasjon av informantene

Jeg vil starte med å presentere hver enkelt informant for å danne et inntrykk av hvem de ulike informantene er og hvilken erfaringsbakgrunn de har. Dette fører til at resultatdelen blir mer oversiktlig for leseren samtidig som det er mulig å sammenlikne de ulike besvarelsene og sette det opp imot hverandre på bakgrunn av blant annet hvor mange års erfaring de ulike informantene har.

Informant 1; er 26 år, utdannet barnehagelærer og har arbeidet som pedagogisk leder i 3 ½ år.

Informant 2; er 26 år, utdannet barnehagelærer og har arbeidet som pedagogisk leder i 2 ½ år.

Informant 3; er 55 år, har bachelor i barnehagepedagogikk og har arbeidet som pedagogisk leder i 16 ½ år.

Informant 4; er 52 år, utdannet førskolelærer og har arbeidet som pedagogisk leder i 26 år.

Informant 5; er 38 år, utdannet førskolelærer og har arbeidet som pedagogisk leder i 7 år.

4.2 Pedagogenes forståelse av begrepet aggresjon

Når informantene fortalte om hva de legger i begrepet aggresjon var de samstemte i svarene. Det var spesielt fire beskrivende faktorer som gikk igjen; *uttrykk for følelser, sinne, frustrasjon og negative handlinger.* De var samstemte om at aggresjon var et uttrykk for følelser som sinne og frustrasjon som hadde utløp i negativ atferd. Noen av informantene nevnte også at den negative atferden hadde som hensikt å skade, såre eller ødelegge for andre.

Reaktiv og proaktiv aggresjon var ukjente begreper for de fleste informantene. Det var bare to av informantene som hadde hørt begrepene før. Til tross for dette viste informantene til en felles forståelse av de to begrepene. Reaktiv aggresjon ble blant annet definert slik;

«Jeg har ikke hørt selve begrepet før men jeg kan tenke meg til hva som ligger i det.

Jeg tenker at reaktiv aggresjon handler om noe impulsstyrt, at det oppstår der og da, det er lite planlagt og den aggressive atferden oppstår mer spontant» (Informant 1).

«Reaktiv aggresjon er veldig emosjonelt, at man blir sint i møte med situasjoner hvor

man ikke får det slik man hadde tenkt eller ikke får til det man hadde tenkt, eller når man blir provosert av andre, da blir man veldig frustrert. Dette gjør at man blir sinte også blir det negative handlinger» (Informant 4).

Reaktiv aggresjon ble beskrevet som en impulsstyrt eller spontan handling som oppstår i møte med situasjoner hvor barn opplever frustrasjon eller sinne. En annen fellesnevner her var at aggresjonen bunner i følelser.

Proaktiv aggresjon ble blant annet beskrevet på denne måten;

«Jeg har i grunn aldri hørt om det, men jeg tenker at det er en litt annen form for reaktiv aggresjon. At det er en mer bevisst form kanskje. At man kanskje reagerer med vilje, ikke spontant men litt mer gjennomtenkt og planlagt, at man bruker aggresjonen for å oppnå noe, som et verktøy eller et hjelpemiddel for å oppnå noe». (Informant 2).

«Jeg har jo gått på "vær sammen" kurset, så jeg vet hva som ligger i begrepet. Men proaktive det er jo motivasjon for å gjør noe for å oppnå mål eller gevinster».(Informant 3).

Under proaktiv aggresjon var det tre faktorer som gikk igjen; *planlagt handling, oppnå makt, og oppnå gevinster til fordel for seg selv*. Selv om informantene hadde forskjellige utgangspunkt hadde de en felles forståelse av begrepene. De var samstemte i svarene og hadde lik oppfatning over hva de ulike formene for aggresjon gikk ut på. I et helhetlig perspektiv viser informantene til en viss forståelse av aggresjonsbegrepene samt at de viste til kunnskap om hva aggresjon er og hvordan det kan komme til uttrykk hos barn.

4.3. Risikofaktorer

Informantene viste til ulike risikofaktorer for aggresjon blant barn. Det var spesielt de tre faktorene; *språk, tilknytning og miljø* som ble vektlagt hos alle informantene. Informant 2 påpekte i tillegg til dette at for lite kompetanse blant barnehagepersonalet var en risikofaktor som ofte blir lagt skjul på, men som hun mente var viktig å poengtere.

Flere av informantene så på språk som en risikofaktor, en av informantene beskrev blant annet dette slik;

«Jeg tror at en helhetlig faktor for aggresjon hos barn ligger i følelsen av å ikke bli forstått. For eksempel i mangel på språk, hvor da barn ikke klarer å uttrykke seg og bli forstått, da skaper jo det en frustrasjon i barnet som kan utgi seg som sinne eller

aggresjon. Og jeg tror følelsen av å ikke bli forstått over tid er en av de største faktorene til aggresjon hos barn». (Informant 2)

Informantene viste til erfaringer med at barn med dårlig verbalt språk viser i større grad aggressiv atferd. Flere av informantene la vekt på at følelsen av å ikke bli forstått skaper frustrasjon hos barn. De poengterte også at et dårlig verbalt språk ofte fører til kommunikasjonsproblemer som igjen går utover deres evne til samhandling med andre og til vennerelasjoner.

En trygg tilknytning til de voksne både hjemme og i barnehagen var også en faktor som ble nevnt av alle informantene. De beskrev tilknytning som barnets største beskyttelse- og risikofaktor for aggresjon. En av informantene beskrev dette slik;

«Hvis omgivelsene bærer preg av lite trygghet, forutsigbarhet og mangel på trygge relasjoner vil det kunne skape frustrasjon, sinne eller aggresjon hos barna, fordi de er uttrygge». (Informant 1)

Relasjonen mellom voksne og barn beskrev de som essensielt for hvordan barnet vil oppleve seg selv og miljøet. De begrunnet dette med at om et barn opplever negativ tilknytning til de voksne både hjemme og barnehagen vil det skape utrygghet og barnet kan oppfatte seg selv og omgivelsene negativt og handle ut ifra dette, noe som ofte får utløp i aggressiv atferd. De var samstemte om at følelsen av å føle seg utrygg ofte får utløp i aggressiv atferd. Hvordan barnet opplever miljøet så de på som en viktig faktor. Miljøet har stor påvirkningskraft og det kan påvirke barnet både positivt og negativt. Informantene mente at om et barn ikke føler trygghet og tilhørighet til miljøet vil det kunne påvirke barnet i negativ retning.

Opplever barnet at de ikke er en del av fellesskapet eller føler seg ekskludert vil det kunne føre til utrygghet og lav selvfølelse noe som ofte resulterer i aggresjon hos barnet. De la også vekt på at det er de som voksne som har den største innvirkningen på barnehagemiljøet.

Videre poengterte informant 2 at for lite kompetanse i barnehagen kan ansees som en risikofaktor. Hun fortalte at etter hennes erfaring var det lite kompetanse rundt hva aggresjon er og hva som kan utløse aggresjonsproblemer hos barn. Hun mente i den forbindelse at de ikke kan arbeide forebyggende mot aggresjon når de ikke har kompetanse rundt hva som faktisk utløser det. Hun fortalte videre at på grunn av lite kompetanse vil barnehagen kunne fremstå som risikofaktor uten at de selv er klar over det.

4.4 Tidlig innsats

Alle informantene var samstemte om at tidlig innsats var viktig i forhold til aggressiv atferd hos barn i barnehagen. De alle så på tidlig innsats som avgjørende for videre utvikling hos

barn. Informantene viste til en felles forståelse for hvorfor det er viktig med tidlig innsats i forhold til barn som viser til aggressiv atferd.

«Jo større problemene blir jo vanskeligere blir det å ta tak i det»

Dette var et gjennomgående sitat hos alle informantene. De alle så på tidlig innsats som viktig for videre utvikling, og fortalte at de så på det som nødvendig å ta tak i problemene før de utvikler seg til å bli større. Flere av informantene påpekte også viktigheten rundt å få satt i gang tiltak for barn allerede i barnehagealder fordi det ville være med på å gjøre senere skolegang lettere. Dette begrunnet de med at jo tidligere barn får hjelp jo større er sjansen for at barnet vil klare å håndtere følelsene og atferden på en bedre måte senere. To av informantene belyste tidlig innsats slik;

«Det å forandre en atferd tar tid. Og jeg tenker det at jo tidligere du kan komme til og hjelpe et barn, jo mindre vil skaden bli og oppfølgingen av barnet trenger ikke vare helt fram til de er voksne. Så jeg ser jo på det som viktig og komme tidlig i gang med det» (Informant 3).

«Jeg tenker jo at barna er mest påvirkelig de første leveårene. Og jeg vet jo at det som skjer de første årene er det viktigste for videre utvikling. Jeg tenker da at tidlig innsats er viktig. Hvor lengre tid det går jo vanskeligere tror jeg det vil være å korrigere atferden senere. Så da vil det være bedre å legge tidligere grunnlag» (Informant 1)

Også her var det en av informantene som skilte seg ut i besvarelsen. Informant 2 påpekte at for lite kompetanse innenfor aggresjonsspekteret gjør at det er vanskelig å sette i gang tidlig innsats for barn med aggresjons problemer. Hun begrunnet dette slik;

«Jeg tror nok det er vanskelig å gjøre tidlig innsats i forhold til aggresjon, føler jeg vertfall selv fordi jeg har så lite kunnskap om det. Og jeg tror det er lite kunnskap om temaet rundt omkring, og ofte gjør man ikke tiltak før det begynner å bli et problem. Så jeg mener jo at jo tidligere man klarer å oppdage noe som begynner å bli et aggresjonsmønster jo tidligere kan man starte forebyggende tiltak og hjelpe barnet til å finne andre metoder å få utløp for følelsene sine» (Informant 2).

4.5 Pedagogenes erfaringer med barn som viser aggressiv atferd.

Alle informantene fortalte at de hadde hatt erfaringer med barn som utviste aggressiv atferd. Det var noen faktorer som gikk igjen hos flere av informantene, dette var: *fysisk utagering, for lite kompetanse – behov for veiledning, og for lite voksne*. Alle informantene fortalte at de hadde erfaring med aggresjon både i form av proaktiv og reaktiv aggresjon, men det de så mest av i barnehagen var fysisk utagering som de anså som reaktiv aggresjon. De poengterte i

den forbindelse at aggresjonen hos et barn ofte gikk utover de andre barna på avdelingen. Dette kunne de se gjennom at barnet ofte ødela for de rundt seg eller brukte vold. De fortalte blant annet om hendelser der barn har prøvd å stikke et annet barn med saks, kastet løse gjenstander, spyting, dytting og slåsskamper som oppsto fordi de andre barna gikk i forsvarsposisjon.

Alle informantene nevnte også at de hadde for lite kompetanse om aggresjon og flere av de fortalte at de ofte følte seg hjelpeløse i situasjoner med barn som viser aggressiv atferd og hadde behov for veiledning i forhold til hvordan de kunne håndtere barnet på riktig måte. De informantene med lengst arbeidserfaring poengterte likevel at det var mer kompetanse og kunnskap rundt hvordan de skal håndtere barn med blant annet aggresjon i dag enn for ti år siden. Informant 3 fortalte dette slik:

«Det er kommet mye mer forskning og gode kurs i forhold til aggresjon, håndtering og diverse i dag. Når jeg var nyutdannet følte jeg meg veldig alene og sårbar som menneske. Også følte du at du skulle være voksen og hjelpe dette lille barnet som hadde det vanskelig, samtidig som du skulle passe på at de andre barna skulle ha det bra og. I dag derimot er det veldig gode dialoger gjennom ledermøter og i teamet, vi ser og vi observerer, og vi er veldig obs på at dette ikke er noe som er tillagt barnet, barnet gjør jo dette på grunn av frustrasjon. Også er det så godt samarbeid med innstanser i dag at selv om du ikke får ekstra ressurser så kan du få god veiledning, at de kan komme inn å se og observere litt. For et hvert barn er unikt». (Informant 3).

Denne informanten hadde 16 ½ års erfaring som pedagogisk leder og hun fortalte at det er mye mer fokus på aggresjon og andre atferdsvansker i dag enn før. Nå får de kurs og veiledning noe som hjelper de til å kunne håndtere barn som sliter på en god og hensiktsmessig måte. De tre informantene som ikke hadde like lang erfaring fortalte i likhet med henne at de får god hjelp gjennom veiledning og gjennom å dele erfaringer med personalet. Likevel påpeker de at de føler at de gjerne skulle hatt mer kompetanse fra blant annet utdanning og kurs, slik at de raskere kan sette inn tiltak.

Flere av informantene påpekte også at de ofte følte at de ikke fikk mulighet til å håndtere barn med blant annet aggressiv atferd slik de ønsker på grunn av mangel på voksne i forhold til hvor mange barn de har ansvar for, noe som fører til at de ikke får nok tid til å håndtere barnet slik de ønsker, en av informantene beskrev dette slik;

«Jeg føler jeg har kunnskapen rundt hva jeg burde gjøre, men jeg får ikke mulighet til å håndtere det slik jeg burde, dette er et problem i barnehagen generelt»

(Informant1)

Selv om informantene følte de skaffet seg kunnskap gjennom god veiledning, kurs og samtaler med andre ansatte påpekte de at for lite voksne samt mindre tid på avdelingen var et hinder. De fortalte at de ofte hadde kunnskap rundt hvordan de kunne hjelpe barnet, men at de ikke fikk mulighet til å fullføre det de ønsket fordi det var få voksne på mange barn. I den forbindelse så de alle på det som nødvendig med en ekstra voksen på avdelingen som har et spesielt ansvar for dette barnet. På den måten mente de at barnet som sliter med aggresjon får den hjelpen de trenger samt at de andre barna får den støtten de har behov for. En av informantene fortalte at de har en fast ansatt spesialpedagog i barnehagen som har et ekstra ansvar for de barna som har ekstra behov som for eksempel barn med aggresjon. Hun beskrev dette som svært nyttig. Dette gjorde at barnet fikk den støtten og hjelpen han/hun trengte samt at spesialpedagogen satt inne med ekstra kompetanse som hun førte videre til de andre på avdelingen. Dette førte til at de både hadde tid og bedre kompetanse til å håndtere barnet på en best mulig måte. De andre informantene hadde ikke opplevd å få ekstra støtte når de opplever å ha et barn med store aggresjonsproblemer, men de viste til at de så på det som nødvendig.

4.6 Forebygging

4.6.1 Felles forebyggende tiltaksplan mot aggresjon i barnehagen

Ingen av informantene viste kjennskap til en felles arbeidsplan for å forebygge aggresjon i barnehagen. Likevel fortalte de at de arbeidet med ulike strategier knyttet til forebygging av generell atferdsproblemer. De var diffuse i svaret på hva disse strategiene gikk ut på, og det virket ikke som dette var strategier som var gjeldene for hele barnehagen og at disse strategiene i større grad omhandlet håndtering enn forebygging. To av informantene beskrev strategiene slik;

«Ikke akkurat en arbeidsplan, men vi har strategier vil jeg jo si i forhold til hva vi har gått igjennom av kurs og veiledning fra PPT versus ressurscenteret som er inne en del å veilede på systemveiledning. Det har for det meste vært på storbarnsavdelingene» (Informant 3).

«Vi har ikke noe felles arbeidsplan men vi har strategier for hvordan vi skal møte hvert enkelt barna og hvordan hvert barn skal oppleve mestring i de ulike aktivitetene. Vi deler opp i grupper og tilpasser aktivitetene ut i fra barnas forusetninger. Men det

går jo mer på det generelle og sosiale plane. Vi har ikke noe spesifikt rettet mot aggresjon med mindre det oppstår tilfeller i barnegruppen» (Informant 1).

4.6.2 Forebyggende tiltak

Tross for at barnehagen ikke hadde noe felles arbeidsplan for hvordan de kunne forebygge aggresjon i barnehagen viste informantene likevel til tiltak de så på som forebyggende. *Trygg tilknytning og godt voksen-barn relasjon* var gjennomgående tiltak hos alle informantene. De så på den voksne som de som har størst innvirkning på barn og deres miljø. Det å ha et samkjørt personale som viser til en fellesforståelse og møter barna på en god måte og skaper en trygg tilknytning til hvert enkelt barn så de på som sentralt når de skal arbeide med forebygging. De nevnte flere ulike arbeidsområder de voksne spesielt skulle ta ansvar for; *skape trygg tilknytning, gi barna mulighet til mestring, anerkjenne barns følelser, tanker og væremåte og vise at de ser på hvert barn som verdifull.*

Noen av informantene poengterte også at *gode rutiner, regler og overganger* er viktige forebyggende tiltak. Dette ble blant annet begrunnet slik;

«Jeg tror også at det å innføre gode rutiner og regler i hverdagen er med på å forebygge problemer. Da vet et barn hva som skal skje, og det er med på å trygge barna. Overganger er også viktig fordi det er jo ofte en trigger for barn med aggressiv atferd. Så gode rutiner, tydlige regler og gode overganger er veldig forebyggende for aggressiv atferd». (Informant 4)

4.7. Håndtering

4.7.1 Felles tiltaksplan for barn med aggresjon i barnehagen

Ingen av informantene hadde kjennskap til noen felles utarbeidet tiltaksplan for hvordan de kan håndtere barn med aggressiv atferdsproblemer i barnehagen. En av informantene derimot fortalte at de hadde utarbeidet en tiltaksplan på sin avdeling. Dette så hun på som et godt hjelpemiddel når de opplever barn som viser aggresjonsproblematikk. De andre informantene var samstemte om at selv om de ikke har en skriftlig tiltaksplan får de likevel mye hjelp av hverandre i personalet og de har alltid mulighet til veiledning om de har behov for det. De poengterte likevel at det kunne vært nyttig å ha en skriftlig tiltaksplan å forholde seg til når situasjonen oppstår.

4.7.2 Tiltak

Til tross for at informantene ikke hadde noe tiltaksplan å forholde seg til, viste de til flere tiltak de så på som viktige i forhold til barn som viser aggresjon. En av informantene synes likevel det var vanskelig å skille håndterende tiltak fra tiltak de gjør generelt i hverdagen, hun beskrev dette slik;

«Jeg tror dette er litt taus kunnskap, at vi setter inn tiltak, men vet ikke at vi gjør det»

(Informant 5).

Med dette siktet hun til barnehagens hverdagslige rutiner, regler og gode overganger osv. Dette er tiltak de gjør hver dag uten å tenke over at dette også er tiltak som vil være spesielt hensiktsmessig for barn som blant annet har aggresjonsproblem. Videre var det spesielt seks tiltak som gikk igjen hos informantene; *observasjon, voksenrollen, veiledning av barnet, banking- time, trygghets sirkelen og foreldresamarbeid.*

Flere av informantene så på observasjon som hensiktsmessig for å kunne sette inn tiltak. Gjennom observasjoner ville de få nyttig informasjon om barnet som ville være viktig og ta til betraktning når de skulle sette i gang hensiktsmessige tiltak. I etterkant av observasjonen fortalte de at det var viktig å analysere observasjonene rundt barnet. En grundig evaluering i forhold til barnets relasjoner til voksne og barn, overganger, situasjoner og hva barnet trenger. En av informantene påpekte flere spørsmål hun mente var viktig og spørre seg selv i fellesskap med personalet;

- *Hva kan vi gjøre?*
- *Hvilke situasjoner trigger barnet?*
- *Er det overgangssituasjoner dette bare skjer, eller er det i andre situasjoner også?*
- *Er det bare når det er lite voksne på avdelingen?*
- *Er det konflikter knyttet til et spesielt barn eller voksen på avdelingen, eller er det med alle? (Informant 3)*

Informant 3 så på disse spørsmålene som et grunnlag for vurderingen av hvordan de skal kunne håndtere barnet på best mulig måte og hvilke tiltak som vil være hensiktsmessig og sette inn. Informantene mente at gjennom å ta en grundig observasjon og evaluering vil det skapes en god oversikt over barnets situasjon.

Voksenrollen ble også lagt spesielt vekt på hos alle informantene. De var samstemte i at et samkjørt personale med en felles forståelse av barnet og hvordan de skal møte barnet var viktig. De mente dette ville bidra til trygghet og forutsigbarhet for barnet. En tydelig voksenrolle som tar ansvar, gir tydelige beskjeder og som legger til rette for gode rutiner og overganger er viktig. De la også vekt på at de voksne skulle anerkjenne barnet og dens følelser samt se deres styrker og ressurser og dermed styrke barnets selvfølelse. Flere av informantene fortalte også at de ville gitt en av de ansatte på avdelingen et spesielt ansvar for det spesifikke barnet, de så på det som hensiktsmessig med tanke på at det skaper trygghet for barnet å ha en fast voksen i nærheten til enhver tid samt at den voksne har mulighet til å hjelpe og veilede barnet i vanskelige situasjoner. Flere av informantene mente det var viktig å

veilede barnet til å ta i bruk andre handlingsmønstre i møte med vanskelige situasjoner. En av informantene beskrev dette slik;

«Veiledning til barnet er viktig, vi må tenke på hvordan vi kan hjelpe barnet til å løse problemene han/hun står ovenfor på en god måte og hjelpe barnet til å handle i riktig mønster. Ved å gjøre dette mange ganger vil dette tilslutt bli den riktige måten å reagere på for barnet» (Informant 3).

Noen av informantene fortalte at de hadde erfaring med at barn som viser mye aggressiv atferd i møte med motstand trenger hjelp til å regulere følelsene og atferden sin. For at dette skal være mulig fortalte de at de som voksne måtte være i forkant og bryte inn i situasjonen før den eskalerer og veilede barnet til å løse problemet de står ovenfor på en god måte slik at barnet får gode erfaringer med problemløsning. De poengterte også at det er viktig å gi barnet veiledning i etterkant av situasjoner hvor barnet har reagert aggressivt, ved å gi barnet forslag til hvordan de bedre kan håndtere samme situasjonen neste gang og hvordan de bedre kan kontrollere følelsene sine. Noen av informantene nevnte bankingtime som et tiltak hos barn som viser aggressiv atferd. De fortalte at de synes det var viktig og sette av tid hvor barnet får alene tid sammen med en fast voksen, de mente det var med på å styrke relasjonen mellom barnet og den voksne, samtidig som det gir barnet mulighet til å føle seg sett og anerkjent. Dette mente de også kunne bidra til at barnet blir mer åpen rundt følelsene sine og at de gjerne søker voksenstøtte i situasjoner de synes er vanskelig å håndtere alene i hverdagen.

Videre fortalte flere av informantene at de hadde et særlig fokus på trygghets sirkelen i deres barnehager. Disse informantene så på trygghet og tilknytning som et behov alle barn har, og om dette behovet ikke blir tilfredsstillt vil barna kunne reagere med blant annet aggressiv atferd. De så derfor på cos-sirkelen som et hensiktsmessig tiltak, det å fokusere ekstra på trygghet og tilknytning i forhold til det spesifikke barnet. At de voksne blir en trygg havn for barnet som de kan komme til når de føler frustrasjon, sinne og redsel eller andre følelser som kan være vanskelig å takle. Da vil den voksne kunne hjelpe barnet til å håndtere følelsene på en annen måte slik at barnet slipper å reagere med aggressiv atferd.

Informantene fortalte videre at et godt samarbeid med foreldrene var sentralt når de arbeider med barn med aggressiv atferd. En av informantene begrunnet dette slik;

«et barn som viser aggressiv atferd i barnehagen viser det mest sannsynlig i hjemmet også, refleksjoner og vurdering av barnet sammen med foreldrene vil derfor være hensiktsmessig for å finne ut hva som får barnet til å opptre slik han /hun gjør» (Informant 5).

De fortalte også at de opplever at foreldrene sitter på viktig informasjon om barnet som kan være en sentral faktor i forhold til hvorfor barnet opptrer som han/hun gjør. Det kan være endringer i hjemmet, vanskelige familie forhold eller andre ting som kan være vanskelig for barnet å håndtere på egenhånd som fører til at barnet utagerer i aggressiv atferd. Flere av de poengterte også at det ville være viktig og samarbeide med foreldrene om hvordan de skal håndtere og hjelpe barnet på best mulig måte. Om foreldrene og barnehagen behandler barnet på lik måte er det større sannsynlighet for at barnet får en positiv fremgang.

4.8 Kompetansebygging

4.8.1 Kompetansebygging i barnehagen

Fire av fem informanter fortalte at de ikke har hatt noe form for kompetansebygging innenfor aggresjon blant barn i barnehagen. Noen av de fortalte at de hadde vært på kurs innenfor blant annet sosial kompetanse, psykisk helse og atferdsproblemer som de så på som en bidragsyter til å kunne håndtere barn med aggresjonsproblemer. En av informantene fortalte i motsetning til de andre at de hadde hatt stort fokus på kompetansebygging innenfor aggresjon;

«Vi har vært på mange kurs, vi har blant annet deltatt på kurs innenfor tidlig innsats som er et stort kurs over flere kvelder og bolker. Så har vi jobbet med et prosjekt av Pål Roland, "være sammen" hvor mye omhandler aggresjon. Nå nylig har vi også hatt kurs av ressurscenteret som gjekk på problematisk atferd. Hun gav oss også litt tips for hvordan vi blant annet kan sette inn gode tiltak. Så her fikk vi veldig mye gode tips og råd. Så ja vi tar inn informasjon og kurs hele tiden» (Informant 3). Denne informanten viser til at de har et ekstra fokus på kompetansebygging innenfor problematferd og aggresjon i barnehagen. Hun fortalte videre at hun så på dette som viktig og hjelpsomt, dette førte til at de kunne hjelpe barna tidlig og på en hensiktsmessig måte. Hun poengterte også at dette var spesielt essensielt med tanke på at det er mange ufaglærte ansatte i barnehagen, så kompetansebygging innenfor dette så hun på som svært nyttig for hele personalet.

4.8.2 Kompetansebygging på avdelingen

Ingen av informantene arbeidet spesifikt med kompetansebygging innenfor aggresjon på avdelingen. Samtidig var de samstemte om at om det oppstår aggressiv atferd på avdelingen samarbeider de om å heve kompetansen innenfor temaet gjennom samtale, veiledning og relevant fagstoff. En av informantene hadde nettopp arbeidet med dette på hennes avdeling på grunnlag av at de hadde et barn med aggresjonsproblem;

«Vi har fått hjelp fra tidlig innsats teamet og PPT. Vi har også en spesialpedagog på vår avdeling gjennom så kallet styrket team. Så når vi har et barn med aggressiv atferd

styrker vi teamet på avdelingen med hjelp av vår spesialpedagog som er fast ansatt i vår barnehage. Så denne spesialpedagogen veileder resten av oss i personalet, også setter vi opp mål for hvordan vi kan møte de bestemte barna på en god og hensiktsmessig måte. Det vi jobber med handler mye om bevissthet, altså hvordan man er bevisst på hvordan man møter barna. Og dette jobber vi jo med på avdelingsmøtene, så jeg vil si vi arbeider med kompetansebygging innenfor aggresjon» (Informant 4).

Denne informanten viste til at de hadde arbeidet målrettet med kompetansebygging innenfor aggresjon på avdelingen, men i likhet med de andre informantene oppsto denne kompetansebyggingen på grunnlag av at de opplevde et barn med aggresjonsproblemer på avdelingen.

4.8.3 Samarbeid med andre instanser

Informantene viste til at det var lite samarbeid med instanser som Pedagogisk psykologisk tjeneste, barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk, helsestasjon og barnevern. Det var bare en av informantene som opplevde å ha et godt samarbeid til de ulike instansene. Hun beskrev samarbeidet som nyttig, gjennom tillatelse fra foreldre hadde hun mulighet til å ringe blant annet helsestasjonen for å samtale om barnet de er bekymret for og hun forteller at det er mulighet for å ringe pedagogisk psykologisk tjeneste og ressurscenteret for veiledning og råd om det føles nødvendig. Denne informanten fortalte også om «teft» som står for rekruttering og rådgivning;

«TEFT er en rekruttering og rådgivnings team som setter opp flere møter i året, hvor vi kan legge frem saker anonymt som vi stusser over. Vi har med flere anledninger meldt opp saker hos dem for råd og veiledning. Vi hadde også besøk av dette teamet i Januar, vi har oppsatt møte med dem annethvert år i barnehagen» (Informant 3). Tre av informantene fortalte om et liknende tilbud, dette var «tidlig innsats-team». De beskrev dette teamet slik;

«Vi har noe som heter Tidlig-team. Et lavterskel tilbud hvor vi kan søke om en observasjon. De som kommer her, er de som vurderer om dette skal sendes videre til PPT eller om det skal settes inn ekstra ressurs. En lavterskel som skal hjelpe om barnehagen er usikker på en sak og gi oss veiledning. Det er en innstans. Også er det da de som kontakter PPT, og da kommer det en ny observasjon gjennom den veien vi går» (Informant 5).

Selv om det er mindre samarbeid mellom barnehage og Pedagogisk psykologisk tjeneste, barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk, helsestasjon og barnevern, har fire av fem informanter mulighet til godt samarbeid med andre styrkede team.

5.0. Drøfting

I dette kapittelet vi jeg drøfte resultatene ut ifra relevant teori og studiens problemstilling. Jeg har delt drøftingen opp i følgende syv kategorier; *Pedagogenes forståelse av begrepet, risikofaktorer, tidlig innsats, pedagogenes erfaringer med barns som viser aggressiv atferd, forebygging, håndtering og kompetansebygging.*

5.1. Pedagogenes forståelse av begrepet

Alle informantene hadde tanker og en forståelse av selve aggresjonsbegrepet. De hadde en tydelig beskrivelse av begrepet og de var samstemte om at aggresjon er et uttrykk for følelsene sinne og frustrasjon, som får utløp i negative handlinger som har til hensikt å skade, såre eller ødelegge for andre. Deres forståelse og beskrivelse av aggresjon samsvarer med Aronson & Aronson (2011), Berkowitz (1993), Ogden (2015) og Roland & Idsøe (2001) som beskriver aggresjon som handlinger hvor man påfører andre fysiske eller psykisk smerte. Informantene beskrev selve aggresjonsbegrepet som et uttrykk for følelser som sinne og frustrasjon. Dette er hovedkomponentene i reaktiv aggresjon. Informantene nevnte ikke målrettet og planlagt form for aggresjon. Dette gav forventninger til at de ikke hadde kompetanse rundt at aggresjon kunne utføres på ulike måter og av ulike grunner. Det var derfor overaskende at to av fem av informantene hadde kjennskap til begrepene reaktiv» og «proaktiv» aggresjon. Dette tyder på at det ligger ulikt fokus på kompetanseheving innenfor aggresjon fra barnehage til barnehage. To av informantene viste til at dette var et kjent begrep og de var tydelige og sikre i svarene sine, noe som kan tyde på at dette var noe de både hadde erfaringer med og faglig kompetanse på.

De andre tre informantene hadde ikke kjennskap til disse to begrepene og måtte derfor svare ut ifra egne erfaringer og hva de trodde lå i begrepene. Tross for at informantene hadde ulike utgangspunkt var de likevel samstemte i svarene. Reaktiv aggresjon ble beskrevet som en impulsstyrt eller spontan handling som oppstår i situasjoner hvor barnet opplever frustrasjon eller sinne. De var også samstemte om at dette var atferd som bunnet i følelser. Deres beskrivelse av begrepet henger tett sammen med definisjonen til både Card & Little (2007), Vitaro & Brendgen (2005) og Aronson & Aronson (2011) som beskriver reaktiv aggresjon som en reaksjon på handlinger eller situasjoner hvor man opplever provokasjon, frustrasjon eller trusler som skaper sterke følelser av frustrasjon og sinne som får utløp i en fiendtlig og aggressiv reaksjon hvor de påfører andre skader enten psykisk eller fysisk. Proaktiv aggresjon ble beskrevet som en mer planlagt form for aggresjon hvor man planlegger handlingene på forhånd med et ønske om å oppnå makt eller gevinster til fordel for seg selv. Dette samsvarer med definisjonen til Card & Little (2007), Berkowitz (1993), Roland & Idsøe (2001) og

Aronson & Aronson (2011) som beskriver proaktiv aggresjon som et redskap for å oppnå et spesifikt mål, og for å oppnå målet vil aggressoren ofte se på det som nødvendig å skade andre som kommer i veien for måloppnåelsen. Tross for at de viste til en forståelse av begrepet proaktiv aggresjon ble ikke makt og tilhørighet nevnt som er to sentrale faktorer i proaktiv atferd. Card & Little (2007) og Roland & Idsøe (2007) påpeker at barn som viser høy grad av proaktiv aggresjon ofte bruker fysisk makt eller truer for å oppnå makt eller for å dominere over andre. De utøver makt gjennom å for eksempel gjenge seg opp mot ulike offer eller mobber andre. De påpeker at følelsen av tilhørighet og makt er de følelsene som ofte ligger til grunn for de proaktive handlingene. Dette ble ikke nevnt hos noen av informantene. Dette kan bunne i at de ikke har nok kompetanse innenfor proaktiv aggresjon samt at de ikke har særlig erfaringer innenfor denne formen for aggresjon i barnehagen.

Informantene nevnte ofte sinne når de beskrev aggresjon og det virket som at de så på sinne og aggresjon som svært nærliggende. Berkowitz (1993) påpeker at mange ser på aggresjon og sinne som det samme, men at det er viktig å kunne skille mellom disse. Sinne er en følelse og aggresjon er en handling. Han sier videre at sinne i motsetning til frustrasjon er en følelse man kan kontrollere slik at det ikke ender i aggresjon. Informantene mente at aggresjon ofte oppstår på grunnlag av både sinne og frustrasjon, men hadde et spesielt fokus på sinne gjennom hele intervjuet. Card & Little (2007), Roland & Idsøe (2011), Berkowitz (1993) og Bandura (1977) påpeker at aggresjon drives frem av frustrasjon og ikke sinne. Frustrasjon fører til en økt spenning i kroppen som ofte kan føre til aggressiv atferd. Dette kan vise til at informantene har kunnskap om hva aggresjon er, men at de har manglende erfaring og faglig kompetanse og at det er behov for økt kompetanse innenfor dette. Det var tydelig gjennom hele intervjuet at de hadde mer erfaring innenfor reaktiv aggresjon enn proaktiv aggresjon, noe som kan tyde på at det er mer manglende erfaringer og faglig kompetanse når det gjelder proaktiv aggresjon i barnehagen.

5.2. Risikofaktorer

Informantene viste at de hadde kompetanse rundt hvilke faktorer som kunne fremstå som risiko for aggresjon. Det var spesielt tre risikofaktorer de satte fokus på, dette var; språk, tilknytning og miljø.

Flere av informantene så på dårlig verbalt språk som en risikofaktor, dette samsvarer med Drugli (2008) og Nordahl (2005) som betegner svake verbale ferdigheter som en individuell risikofaktor for aggresjon hos barn (Drugli, 2008 og Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2005) Informantene viste til erfaringer med høyere grad av aggresjon blant de yngste barna som ikke har gode verbale språkferdigheter. Dette mente de bunnet i følelsen av å ikke bli forstått samt kommunikasjonsproblemer som fører til frustrasjon og aggressiv atferd. I den

forbindelse påpekte de at dette ofte gikk utover samhandlingen med andre og evnen til å kunne skape gode relasjoner til både barn og voksne, noe som de også så på som en risikofaktor.

Tremblay (2010) påpeker i likhet med informantene at den høyeste forekomsten av fysisk aggresjon skjer hos de yngste barna, spesielt i 2-4 års alderen. I motsetning til informantene begrunner han dette med at barna i den alderen ikke har utviklet god nok sosial kompetanse og de har ikke lært seg hva som er sosiale akseptable atferdsmønstre. Tross for at informantene påpekte at dårlig verbale ferdigheter ofte går utover evnen til å skape gode relasjoner til andre nevnte de ikke dårlig sosial kompetanse som en risikofaktor. Dette var et overaskende funn med tanke på at rammeplanen for barnehagen sitt innhold og oppgaver setter stort fokus på tilrettelegging for en positiv utvikling av sosial kompetanse (Kunnskapsdepartementet, 2017). Parker & Asher, Patterson, Dusenbury & Botvin viser til at dårlig sosial kompetanse ofte er forbundet med antisosial atferd og senere skulk og disiplinproblemer i skolen og rusmisbruk i voksen alder. Dette viser hvor stor innvirkning en dårlig sosial kompetanse har på den senere utviklingen. Med tanke på at sosial kompetanse er en del av barnehagens ansvarsområde var det overaskende at ikke informantene viste til kompetanse rundt hvordan en negativ utvikling av sosial kompetanse kan opptre som en risikofaktor for aggresjon. Dette kan tyde på at på grunn av for lite kompetanse innenfor aggresjonsspekteret har de vanskeligheter med å koble sosial kompetanse direkte til aggresjon.

Videre definerte informantene tilknytning som den største beskyttelses- og risikofaktoren for aggresjon hos barn. Omgivelser som bærer preg av lite trygghet, forutsigbarhet og trygge relasjoner så de på som svært negativt for barns utvikling. Dette samsvarer med Drugli (2014) som beskriver en utrygg tilknytning som en risikofaktor på grunnlag av at de går glipp av nødvendige faktorer som en trygg omsorgsperson de kan stole på, som er tilgjengelig, samarbeidsorientert og respektfull som er essensielle faktorer for at barnet skal ha en positiv utvikling. Når barnet går glipp av en trygg tilknytning kan de også glipp av muligheten til å skape gode relasjoner til andre og står ovenfor en stor risiko for en negativ utvikling (Drugli, 2014).

Videre påpekte informantene at barn som opplever en negativ tilknytning til voksne både hjemme og i barnehagen vil kunne oppleve miljøet utrygt. De mente at dette ville kunne føre til at barnet oppfatter både seg selv og omgivelsene negativt og handler ut ifra dette, noe som ofte kan få utløp i aggressiv atferd. Dette viser at informantene ser viktigheten med trygg tilknytning i barnehagen og hvordan tilknytning kan påvirke barnet både i en positiv og negativ retning. Dette samsvarer også med Drugli (2014) som påpeker at barn som opplever

trygge omsorgspersoner har større sannsynlighet for å utvikle et positivt selvbilde i motsetning til barn som opplever en utrygg tilknytning til sine omsorgspersoner, de vil utvikle en negativ indre arbeidsmodell. Crick & Dodge (1994) viser gjennom «Social Information Processing Model» hvordan en utrygg tilknytning vil være med på å bidra til aggressiv atferd hos barn. SIP- modellen viser til at barn med en negativ tilknytning og negative minner vil oppleve livet som vanskeligere å håndtere samt reagere og oppfatte situasjoner annerledes i forhold til barn med positive minner. Modellen viser også til at det sosiale skjemaet vil bli negativt påvirket om et barn opplever negative representasjoner av omsorgspersonene noe som samsvarer med informantenes utsagn om at utrygg tilknytning kunne føre til at barnet opplever seg selv og miljøet negativt. Dette viser at informantene har en god kompetanse rundt barns behov for trygg tilknytning og hvordan en utrygg tilknytning kan påvirke barnet negativt i forhold til utvikling av aggresjon.

Informantene påpekte at miljøet har stor innvirkning på barna. Negativ miljøpåvirkning ble derfor definert som en risikofaktor for utvikling av aggresjon. Informantene poengterte blant annet at om et barn ikke føler seg som en del av fellesskapet, at de føler seg ekskludert, vil det kunne føre til at barnet blir utrygt og utvikler en lav selvfølelse som kan resultere i aggresjon. Dette samsvarer med driftsteorien som denne studien støtter seg til. Driftsteorien er som tidligere nevnt en antakelse om at aggressiv atferd er et miljøutløst fenomen. Miljøet blir derfor sett på som en sentral risikofaktor for aggresjon. Transaksjonsmodellen av Sameroff (2009) støtter også denne teorien ved at den viser til hvordan miljøet opptrer som en risikofaktor for en negativ utvikling hos barn. Den viser til at miljøet påvirker barnet, som deretter påvirker miljøet. Transaksjonsmodellen viser hvordan samspillet mellom ulike risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer er med på å påvirke barnets utvikling. Risikofaktorer øker risikoen for at barnet får en negativ utvikling, mens beskyttelsesfaktorer vil kunne dempe effekten av risikofaktorene slik at barnet kan utvikle seg i positiv retning tross for de belastende risikoene barnet er blitt utsatt for (Drugli, 2008 og Sameroff, 2009). Informantene fortalte at de er bevisste på at miljøet kan opptre som en risikofaktor både hjemme og i barnehagen, noe som igjen viser at de har en form for kompetanse rundt hvordan miljøet kan påvirke barnet i negativ retning og at de som pedagoger må legge til rette for et miljø som opptre som en beskyttelsesfaktor for barnet.

Til tross for at informantene gav inntrykk av å ha god kompetanse når det gjelder hvordan språk, miljø og tilknytning kan opptre som en risikofaktor for aggresjon hos barn var det en informant som påpekte at for lite kompetanse blant barnehagepersonalet kan være en risikofaktor. Informant 2 mente at det er for lite kompetanse rundt hva aggresjon er, hvilke

faktorer som kan være med på å utvikle aggresjon hos barn samt hvordan de kan forebygge og håndtere aggresjon. Med dette mente informantene at barnehagen kan fremstå som en risikofaktor. Dette samsvarer med Roland som påpeker at en pedagogisk leder vil være avhengig av en god kompetanse i forhold til hva aggresjon er og hvordan de kan håndtere og hjelpe barnet på best mulig måte. Aggresjon øker risikoen for en negativ utvikling på flere områder av barnets liv og han ser i likhet med informant 2 på det som viktig at pedagoger har en god kompetanse slik at de kan hjelpe barna på en hensiktsmessig måte (Læringsmiljøsentret, 2012). Selv om informant 2 påpekte lite kompetanse som en risikofaktor viste informantene til samme kompetanse rundt faktorene *dårlig verbalt språk, tilknytning og miljø* som særlig sentrale risikofaktorer for utvikling av aggresjon.

Dårlig sosial kompetanse og selvregulering er to sentrale risikofaktorer for utvikling av aggresjon (Drugli, 2008 og Nordahl, S, Manger & Tveit, 2005) Ingen av informantene nevnte disse faktorene. Barnehagen blir sett på som en viktig arena for utvikling av god sosial kompetanse og selvregulering (Størksen, 2014 og Kunnskapsdepartementet, 2017), det var derfor overaskende at ingen av disse to faktorene ble nevnt av informantene. Dette kan tyde på at informant 2 har rett i at det er for lite kompetanse blant pedagogene i barnehagen innenfor dette feltet. Det kan også tyde på at selv om informantene viser til en forståelse av hva som kan opptre som risikofaktorer for utvikling av aggresjon har de likevel for lite kompetanse rundt hvordan de kan forebygge og håndtere aggresjon hos barn i barnehagen.

5.3. Tidlig innsats

Informantene viste stor forståelse for viktigheten med tidlig innsats i forhold til aggresjon. Informantene mente at barnehagen har en viktig oppgave med å sette inn tidlige tiltak og begrunnet dette med at barn er mer påvirkelige i denne alderen og den innsatsen som legges inn allerede i barnehagen ville være avgjørende for videre utvikling, skolegang og voksenlivet. Roland viser til nasjonal og internasjonal forskning som sier at tidlig innsetting av tiltak har større effekt når de blir satt inn allerede i barnehagen enn senere (Læringsmiljøsentret, 2012). Dette samsvarer med informantene som påpekte at de vil være nødvendig å legge et tidlig grunnlag for barn slik at vanskene ikke utvikler seg til å bli større og deretter vanskeligere å håndtere senere. Statped (2017) sier i likhet med informantene at med tidlig innsats kan man unngå at barnas vansker blir unødvendig store og at det oppstår tilleggsvansker senere. Statped (2017) påpeker videre at tidlig innsats kan være med på å forebygge skjevutvikling, sosiale vansker lærevansker, frafall når de starter i skolen og at de havner utenfor når de kommer i arbeidslivet som voksen.

Det er tydelig at informantene ser på tidlig innsats som viktig i forhold til aggresjon hos barn. Alle informantene viste til kompetanse rundt hvorfor tidlig innsats er viktig og at de ser på dette som nødvendig for videre utvikling. Likevel var det en av informantene som påpekte for lite kompetanse som et hinder for tidlig innsats i forhold til aggresjon. Informanten mente at det ville være vanskelig for pedagogene å sette i gang tidlig tiltak fordi pedagogene har for lite kompetanse rundt hva aggresjon er og hvilke forebyggende og hjelpende tiltak som vil være hensiktsmessig å sette inn. Dette henger sammen med Roland som tidligere nevnt, påpeker at pedagoger er avhengig av god kompetanse i forhold til både hva aggresjon er, forebygging og håndtering for å kunne hjelpe barnet på best mulig måte (Læringsmiljøsenderet, 2012). Selv om informantene så viktigheten i tidlig innsats kan det tyde på at de likevel har for lite kompetanse til å kunne utføre tidlig innsats slik som de ønsker. Til tross for at informantene sier at tidlig innsats er viktig for videre utvikling, senere skolegang og voksenlivet var det ingen av informantene som viste til kompetanse rundt hva aggresjon kan føre til om barna ikke får den hjelpen de trenger i tidlig alder. Dette viser igjen til manglende kompetanse rundt aggresjon. Det kan virke som informantene har en mer overordnet kompetanse rundt hvorfor tidlig innsats er viktig på en generell basis innenfor atferdsvansker, men mindre kompetanse rettet spesifikt mot aggresjon.

5.4. Pedagogenes erfaringer med barn som viser aggressiv atferd

Alle informantene fortalte at de hadde erfaring med aggresjon blant barn i barnehagen. Informantene viste til erfaringer både med barn som viser proaktiv og reaktiv aggresjon, men presiserte at fysisk aggresjon som de relaterte til reaktiv aggresjon var det mest fremtredende i barnehagen. Med fysisk aggresjon viste de til erfaring med at barna utførte voldsomme handlinger mot andre. Fysisk aggresjon kan oppstå hos barn som både viser til proaktiv og reaktiv aggresjon, likevel formidlet informantene til at de kun relaterte fysisk aggresjon med reaktiv aggresjon. Reaktiv aggresjon blir ofte sett på som en fiendtlig aggresjon hvor atferden ofte fører til smerte og skade på andre barn (Aronson & Aronson, 2011), Det kan derfor stemme at det er den reaktiv aggresjon de opplever mest. Samtidig er det viktig å påpeke at også proaktiv aggresjon kan få uttrykk gjennom fysisk utagering. Card & Little (2007) påpeker nemlig at et barn som viser høy grad av proaktiv aggresjon ofte bruker makt eller trusler for å dominere eller skaffe seg makt over andre (Card & Little, 2007). Dette viser til at bruk av voldelige handlinger og å ødelegge for andre slik som informantene la frem som eksempel også kan forekomme hos barn med proaktiv aggresjon. Til tross for at informantene viste til en forståelse av hva proaktiv og reaktiv aggresjon er tidligere, tyder dette på at de mangler kompetanse rundt hvordan de ulike aggresjonstypene kommer til uttrykk hos barna.

For lite kompetanse ble et stort tema når informantene skulle dele sine erfaringer.

Informantene fortalte at de hadde for lite kompetanse innenfor aggresjon noe som førte til at de ofte følte seg hjelpeløse i møte med barn som viser aggressive atferdsvansker i barnehagen. Informantene fortalte at de derfor var avhengig av å få veiledning til hvordan de kunne håndtere barna på en hensiktsmessig måte før de kunne sette inn tiltak. Dette viser at informantene har erfaringer med at deres kompetanse ikke er tilstrekkelig nok til å kunne sette inn hensiktsmessige tiltak for barn med aggresjon, de er avhengig av veiledning og hjelp fra andre for å få dette til. Dette samsvarer med informant 2 som poengterte under tidlig innsats at for lite kompetanse oppstår som et hinder for å kunne sette inn tidlig tiltak for barn som viser aggresjonsproblemer. Roland presiserer at en pedagogisk leder er avhengig av en god kompetanse om barns utfordrende atferd for å kunne sette inn tiltak og hjelpe barnet på best mulig måte (Læringsmiljøsenderet, 2012). Dette underbygger informantens opplevelse av å føle seg hjelpeløse i møte med barn som viser aggresjon, uten god nok kompetanse vil de ikke kunne hjelpe disse barna på en god og hensiktsmessig måte.

Informant 3 og 4 fortalte at de opplever mer kompetansebygging innenfor aggresjon i dag enn for ti år siden. Informant 3 viser blant annet til større tilgang på forskning innenfor aggresjon. Evidensbasert kunnskap omhandler å kunne tilegne seg og ta i bruk forskning og kunnskap som er tilgjengelig innenfor et fagfelt (Drugli, 2013). Drugli (2013) påpeker at det finnes mye forskning innenfor aggresjon og hvordan dette både kan forebygges og håndteres i barnehagen. Evidensbasert kunnskap vil derfor være svært nyttig i forbindelse med utvikling av god kompetanse innenfor aggresjon. Informant 3 viser også til at de utvikler kompetansen sin gjennom kurs og god tilgang på veiledning fra andre instanser. Dette kan forstås som at de har et godt samarbeid til andre instanser som vil være en fordel i arbeidet med å sette inn forebyggende tiltak for barn med aggresjon (Drugli, 2013). Til tross for forbedring innenfor kompetansebygging rettet mot aggresjon påpeker informant 3 og 4 i likhet med de andre informantene at de ønsker større fokus på kompetanse innenfor aggresjon både gjennom utdanning og kurs. Informant 3 og 4 har lang arbeidserfaring og de opplever en positiv fremgang, likevel er ikke denne kompetansebyggingen tilstrekkelig. Alle informantene viser til at de har for lite kompetanse noe som fører til at barn som viser til aggresjonsproblemer ikke har tilgang på den hjelpen de trenger tidlig. Dette går imot barnehagens ansvar som omhandler å legge til rette for et trygt, godt og utviklende miljø for alle barn. Barnehagen skal ha kompetanse til å kunne oppdage barn som viser til forsinket eller avvikende utvikling og sette inn målrettet forebyggende og hjelpende tiltak for disse barna (Lekhal, Zachrisson, Solheim, Moser & Drugli, 2015).

Selv om Informantene opplever at de har for lite kompetanse til å kunne sette inn tidlige tiltak på egenhånd påpekte de at ved hjelp av god veiledning opparbeider de seg en kunnskap som fører til at de er i stand til å kunne sette inn de nødvendige tiltakene barna trenger. Likevel opplevde de at de ikke fikk mulighet til å håndtere barn med aggresjon slik de ønsker på grunnlag av for lite voksne på avdelingen. En av informantene viste til at de hadde en ekstra spesialpedagog inne på avdelingen noe de så på som hjelpsomt og nødvendig for at barn med aggresjon skulle få den tilretteleggingen og hjelpen de trenger. Dette var et overaskende funn med tanke på at det ble innført en minstenorm på bemanning i barnehagen høsten 2018 som viser til at det skal være en ansatt per tre barn under tre år og en ansatt per seks barn over tre år. I tillegg til denne minstenormen er også pedagognormen endret til at det skal være en pedagogisk leder per 7 barn under tre år og en pedagogisk leder per 14 barn over tre år (Regjeringen.no, 2019). Dette tilsier at det har vært en positiv økning innenfor bemanning i barnehagepersonalet siste året. Med tanke på at dette ble innført høsten 2018 kan det tyde på at informantene forteller om erfaringer fra før denne bemannings og pedagognormen ble innført. Samtidig kan det tyde på at på bakgrunn av for lite kompetanse er det spesielt krevende å sette inn tiltak for barn med aggresjon, de trenger tid til å både observere, planlegge og utføre tiltakene som er nødvendig. Det kan derfor tyde på at hovedproblemet for igangsetting av tiltak hos barn med aggresjon ligger i for lite kompetanse. Det er trolig at for lite ansatte på avdelingen har vært et problem, men dette kan også forekomme ved blant annet sykdom og fravær blant de ansatte som fører til mindre voksne på avdelingen.

5.5. Forebygging

5.5.1. Felles forebyggende arbeidsplan

Det var ingen av informantene som hadde kjennskap til en felles arbeidsplan for forebygging av aggresjon i barnehagen. Med tanke på deres tidligere uttalelser om lite fokus på kompetanse innenfor aggresjon var ikke dette overaskende, men heller en bekreftelse på at det er lite fokus på aggresjonsproblematikk i barnehagen. En felles arbeidsplan ville vært nyttig i arbeid med å forebygge aggresjon i barnehagen. Drugli (2013) viser til viktigheten med en felles arbeidsplan i barnehagen. En slik arbeidsplan skal inneholde forebyggende strategier som omhandler hvordan de kan arbeide for å redusere uønsket atferd i barnegruppen gjennom metoder som skal være med på å bidra til en positiv atferd og sosial kompetanse blant barna, samt konsekvenser av uønsket atferd og eventuelt belønning for ønsket atferd (Drugli, 2013). En arbeidsplan med ulike strategier vil være hensiktsmessig når man skal arbeide forebyggende mot aggresjon, spesielt med tanke på den manglende kompetansen informantene viser til i denne studien. Det å ha strategier tilgjengelig å arbeide

ut ifra vil være hensiktsmessig og opptrer som en god støtte for pedagogene i sitt arbeid med å forebygge aggresjon.

5.5.2. Forebyggende tiltak

Til tross for at barnehagen ikke hadde en felles forebyggende arbeidsplan for aggresjon i barnehagen samt manglende kompetanse, viste informantene til flere forebyggende tiltak de anså som viktig i forhold til utvikling av aggresjon. *Trygg tilknytning, godt voksen-barn relasjon, gode rutiner, regler og overganger* var gjennomgående tiltak hos alle informantene. De mente at voksenrollen var spesielt viktig, de så på de voksne som de med største innvirkning på barnet og hvordan barnet opplever seg selv og miljøet i barnehagen. Et samkjørt personale som viser fellesforståelse og møter barna på en god måte, og å skape trygg tilknytning til hvert enkelt barn var sentrale elementer når det gjaldt forebygging av aggresjon i barnehagen. Når de snakket om voksenrollen i forhold til forebygging var det noen arbeidsområder de la ekstra vekt på, dette var; *trygg tilknytning, gi barna mulighet til mestring, anerkjenne barns følelser, tanker og væremåte og vise at de ser på hvert barn som verdifull.*

Informantene påpekte *trygg tilknytning* som en av de mest sentrale forebyggende tiltakene. Bowlby (2005) beskriver tilknytning som det sterke følelsesmessige båndet som barnet etablerer til sine omsorgspersoner. I likhet med informantene ser han på tilknytning som en svært viktig beskyttelsesfaktor. Han påpeker at når barn ikke opplever en trygg voksen i barnehagen vil barnets psykologiske beskyttelsesstrategier aktiveres noe som får utløp i aggressive strategier eller tilbaketrukket strategier. En trygg tilknytning beskriver han derfor i likhet med informantene som et viktig forebyggende tiltak mot aggresjon. Til tross for at informantene har gitt uttrykk for at de har for lite kompetanse viser de her at de har en forståelse for hvor viktig en trygg tilknytning er for barnets utvikling. De viser at de har kompetanse rundt barnets behov for en trygg tilknytning og at en utrygg tilknytning kan føre til en negativ utvikling i form av aggresjon.

Videre påpekte informantene relasjonen mellom den voksne og barnet som en viktig forebyggende faktor. De mente at relasjonen mellom de voksne og barna vil være en forebyggende faktor mot aggresjon. For at barn skal kunne oppleve en slik relasjon i barnehagen vil ifølge Roland (2014) en autoritativ voksenstil være essensielt. En autoritativ voksenstil går ut på at de voksne skaper gode relasjoner med hvert enkelt barn, samtidig som de stiller krav om god atferd. En slik god relasjon skal være preget av varme, forståelse og positiv perspektivtaking som vil si at pedagogen skal sette seg inn i barnets tanker og handlinger som skal skape utgangspunkt for barns medvirkning hvor barnets tanker og meninger blir tatt på alvor. Til tross for at informantene ikke brukte begrepet autoritativ

voksenstil gir de en beskrivelse av voksenrollen som samsvarer med den autoritative voksenstilen, de beskrev voksenrollen slik; Den voksne har ansvar for å; «*skape trygg tilknytning, gi barna mulighet til mestring, anerkjenne barns følelser, tanker og væremåte og vise at de ser på hvert barn som verdifull*». Det var kun et ansvarsområde innenfor den autoritative voksenstilen de ikke nevnte, dette var; «*sette krav til god atferd*». Til tross for dette viser de tydelig tegn på at de arbeider ut ifra det autoritative perspektivet. Roland, Øverland, Byrkjedal-Sørby 2016 viser til at det autoritative perspektivet blir sett på som grunnforståelsen i arbeidet med avlæring og omlæring av negativ atferd i barnehagen. Det var derfor overaskende at informantene ikke viste kjennskap til begrepet. Det var tydelig at de arbeider ut ifra det autoritative perspektivet noe som skapte en forventning om at begrepet autoritativ ville bli nevnt. Dette kan igjen tyde på usikkerhet og lite kompetanse.

Videre ble gode rutiner, regler og overganger nevnt som et viktig forebyggende tiltak. Dette samstemmer med Roland (2013) som sier at forutsigbarhet og gode rutiner vil kunne bidra til at barnet føler trygghet. Ved å skape gode rutiner i hverdagen vil barnet ha kontroll over hvilke normer og regler som er gjeldene til enhver tid. Om barnet ikke har denne tryggheten med seg vil det føre til usikkerhet rundt hva som skal skje og hvordan ting skal utføres noe som kan føre til aggressiv atferd. Han mener derfor i likhet med informantene at barnehagen bør være bevisst i forhold til å ha faste rutiner og forutsigbarhet i barnehagehverdagen.

Det er tydelig at informantene har kompetanse rundt hva som er viktig i forhold til forebygging av aggresjon i barnehagen. Informasjonen de gir rundt forebyggende tiltak samsvarer godt med tidligere forskning og teori innenfor hva som blir sett på som gode hensiktsmessige forebyggende tiltak mot aggresjon hos barn. Dette tyder på at pedagogene har god kompetanse om forebygging av aggresjon i barnehagen.

5.6. Håndtering

4.6.1. Felles tiltaksplan for barn med aggresjon i barnehagen

Informantene hadde ikke kjennskap til en felles arbeidsplan rettet mot håndtering av aggresjon i barnehagen. Med tanke på deres tidligere uttalelser om for lite kompetanse samt at de ikke hadde kjennskap til noe arbeidsplan rettet mot forebygging av aggresjon var ikke dette overaskende. Dette viser igjen til at det er for lite fokus på aggresjonsproblematikken i barnehagen. Til tross for at ingen hadde kjennskap til en felles arbeidsplan generelt i barnehagen var det en av informantene som kunne fortelle at hun hadde utarbeidet en tiltaksplan i samarbeid med en fast ansatt spesialpedagog på sin avdeling. Denne informanten så på dette som svært nyttig og brukte denne planen som et utgangspunkt i situasjoner hvor

hun opplever barn som viser til aggresjonsproblemer. Dette viser at en arbeidsplan med utarbeidet strategier knytt til håndtering av aggresjon er hensiktsmessig i barnehagen (Drugli, 2013). De fire andre informantene poengterte også til tross for god støtte og veiledning fra personalet i arbeidet med håndtering av barn med aggresjon at de så på en felles arbeidsplan som et svært viktig hjelpemiddel med tanke på deres manglende kompetanse på området. Dette bekrefter at det er for lite fokus på håndtering av aggresjon i barnehagen samtidig som det tyder på mangel på god støtte i arbeidet med håndtering av aggresjon.

4.6.2 Tiltak

Til tross for at de ikke har en arbeidsplan å arbeide ut ifra viste informantene til flere tiltak de så på som nødvendig og hensiktsmessige når de skal arbeide med barn som viser aggresjon. En av informantene kom med et interessant utsagn; «*Jeg tror dette er litt tuas kunnskap, at vi setter inn tiltak, men vet ikke at vi gjør det*». Hun mente at de hele tiden setter inn tiltak som vil være hensiktsmessig gjennom hverdagslige rutiner, regler og overganger etc. men at de gjerne ikke tenker over hvilken betydning slike tiltak har for barn med blant annet aggresjon. Slike tiltak har som tidligere nevnt stor betydning for barn med aggresjon, men det at hun ser på det som taus kunnskap kan både vise til at de er godt rutinerte i arbeide sitt, men også til mangel på kompetanse. Det vil være viktig at pedagogene er klar over hvorfor de gjør som de gjør og hvilken betydning det har for barnet.

Sett bort i fra dette kom informantene likevel med flere tiltak de så på som viktig, det var spesielt seks faktorer som gikk igjen, dette var; *observasjon, voksenrollen, veiledning av barnet, bankningstid, trygghetssirkelen og foreldresamarbeid*.

Flere av informantene påpekte at observasjon og analyse er svært viktig for å kunne sette i gang tiltak. Gjennom observasjon ville de som pedagoger skaffe seg nyttig informasjon om barnet som de videre ville analysere og evaluere. Dette så de på som grunnleggende for å kunne sette inn hensiktsmessige tiltak. Dette samsvarer med Vedeler (2007) som beskriver observasjon og analyse som et redskap som gir pedagogene viktig informasjon om barnet og han/hennes situasjon. Informasjonen observasjonen gir skaper et grunnlag for pedagogene til å kunne sette opp gode tiltaksplaner som vil være hensiktsmessig i forhold til det spesifikke barnet. Dette viser til at informantene har kompetanse rundt årsaksforholdene samt hva problemene til barnet går ut på og hva den aggressive atferden er uttrykk for, noe som skaper grunnlaget for hvilke tiltak som vil være hensiktsmessig for det spesifikke barnet (Vedeler, 2007). Til tross for at informantene viser til forståelse over hvor viktig observasjon er i forhold til igangsetting av tiltak gikk de ikke i dybden på hvordan de ville observere disse barna. Damsgaard (2003) skiller mellom systematisk og usystematisk observasjon hvor den systematiske observasjonen er en bevisst form for observasjon hvor pedagogen sitter på

sidelinjen og observerer barnet utenfor, mens den usystematiske observasjonen handler om å være deltakende med barnet under observasjonen. Vedeler (2007) og Damsgaard (2003) mener at systematisk observasjon vil være den mest hensiktsmessige måten å observere barn med ulike former for atferdsvansker på, samtidig som en kombinasjon av disse observasjonene vil kunne gi et mer helhetlig bilde av barnet. Hvordan pedagogene velger å observere har derfor en betydning for hvilken informasjon de tilegner seg om barnet. Det at de ikke går i dybden på hvordan de ville observere kan tyde på at de ikke har kompetanse rundt hvilke observasjonsmetoder som vil være mest hensiktsmessig i forhold til barn med aggresjon. Dette kan føre til at de ikke plukker opp informasjon som kan være viktig i forhold til utarbeiding av tiltaksplan, noe som gjør at tiltakene de setter inn ikke fungerer like godt som det kunne gjort om de planla observasjonen ut ifra hva som vil være den mest hensiktsmessige i forhold til det spesifikke barnet.

Videre så de i likhet med forebygging på voksenrollen som det mest sentrale i forhold til håndtering og tiltak for barn med aggresjon. Et samkjørt personalet som skaper trygghet og forutsigbarhet for barnet samt voksne som tar ansvar, gir tydelige beskjeder og som legger til rette for gode rutiner og overganger så de på som viktig. De la også vekt på at de voksne skulle anerkjenne barnet og dens følelser samt sette fokus på deres styrker og ressurser og dermed styrke barnets selvfølelse. Faktorene de nevner kan vise til et fokus på å styrke barnas sosiale kompetanse selv om begrepet ikke direkte blir nevnt. Ogden (2015) definerer sosial kompetanse slik; «Sosial kompetanse handler om å integrere tanker, følelser og atferd for å utvikle kunnskaper, ferdigheter og holdninger som gjør det mulig å etablere og vedlikeholde sosiale relasjoner. Den fører til en realistisk oppfatning av egen kompetanse, sosial mestring på kort og lang sikt, sosial aksept og personlige vennskap» (Ogden, 2015, s.228).

Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver (2017) setter som tidligere nevnt også fokus på sosial kompetanse og påpeker i den forbindelse at de ansatte i barnehagen skal legge til rette for at alle barn får erfare et betydningsfullt fellesskap og være i et positivt samspill med barn og voksne samt støtte barns selvfølelse og hjelpe de til å mestre balansen mellom å ivareta egne behov samt å kunne ta hensyn til andre (Kunnskapsdepartementet, 2017). På bakgrunn av dette kan det tyde på at de arbeider med å støtte opp mot flere av elementene knyttet til sosial kompetanse. En av informantene nevnte tidligere at hun trodde de ofte satt inn tiltak uten å være klar over det, dette anser jeg som tilfelle her. Det virker som de arbeider med å støtte opp mot en positiv utvikling av sosial kompetanse uten at de helt er klar over det selv. Til tross for dette ser jeg på det som positivt at de arbeider med elementer knyttet til sosial kompetanse. Forskning viser til at manglende sosial kompetanse ofte er forbundet med

antisosial atferd, senere skulk og disiplinproblemer i skolen og rusmisbruk i voksen alder (Parker & Asher, 1987, Patterson, 1982 og Dusenbury & Botvin, 1989).

Videre belyste informantene veiledning i forhold til handlingsmønster og støtte til å regulere følelser som to svært hensiktsmessige tiltak. Etter egne erfaringer mente de at barn med aggressiv atferd ofte har behov for hjelp til å regulere følelser og atferd når de står i vanskelige situasjoner. Det å hjelpe barn til å regulere følelser og atferd handler om å hjelpe barnet til å utvikle en god selvregulering. Selvregulering omhandler barns evne til viljestyrt og tilpasset atferd i møte med ulike situasjoner (Berger, 2011). Det at informantene ser på hjelp og støtte til å regulere følelser og atferd viser til at de ser på en god selvregulering som en beskyttelsesfaktor for aggresjon. Forskning viser at barn med lav grad av selvregulering har større sannsynlighet for en negativ utvikling helt frem til voksenlivet (Drugli, 2014).

Informantene sier videre at for at de skal kunne hjelpe barnet er det viktig at de er observante og i forkant slik at de kan bryte inn og hjelpe barnet til å regulere følelsene sine og handle på en hensiktsmessig måte før situasjonen eskalerer seg. De poengterte også at om et barn viser til uhensiktsmessig atferd vil det være nødvendig å snakke om situasjonen med barnet i etterkant og vise til andre metoder å håndtere situasjonen på neste gang. Informantene mente at om man gjør dette kontinuerlig vil det være med på å bidra til at barnet vil utvikle en god selvregulering og handle i riktig mønster. Dette mener de er et tiltak som vil være med på å bidra til å hemme aggressiv atferd noe som samsvarer med Drugli (2014) som påpeker at for at barnet skal kunne regulere sin egen atferd er de avhengig av å kunne styre oppmerksomheten på en fleksibel måte og ha et godt arbeidsminne som gjør at de klarer å huske informasjonen de får så lenge som mulig. Ved at pedagogene hele tiden støtter opp gang på gang vil dette føre til at barnet vil huske hvordan de håndterer den bestemte situasjonen på en god måte sist og dermed handle i riktig mønster.

Selv om informantene så på støtte til utvikling av god selvregulering som positivt gikk de ikke inn på andre måter de kunne arbeide på for å utvikle en god selvregulering. Merritt, Wanless, Rimm-Kaufman, Cameron & Peugh (2012) påpeker at barnehagen kan arbeide med selvregulering både gjennom lek, spill og daglige rutiner. Selv om informantene viste kompetanse rundt hvordan de kan gå inn å hjelpe barnet i ulike situasjoner og så viktigheten med god selvregulering, viste de ikke til andre metoder å arbeide med selvregulering på i barnehagen og de brukte heller ikke begrepet selvregulering, noe som også tyder på manglende kompetanse.

I likhet med Pianta (1999) så informantene også på banking time som et hensiktsmessig tiltak for barn som viser til aggresjon. Banking time går ut på å skape en god relasjon med barn som har ulik form for vansker gjennom å ha en-til-en tid sammen. Disse en-til-en møtene

skal forekomme regelmessig på et bestemt sted hvor formålet er at kvaliteten på relasjonen mellom pedagogen og barnet skal forsterkes (Pianta, 1999). Informantene så på dette som viktig fordi det ville være med på å styrke relasjonen mellom barnet og den voksne samtidig som barnet vil få en større følelse av å bli sett og anerkjent. De mente også at dette kunne bidra til at barnet blir mer åpne rundt sine følelser og deretter vil søke voksenstøtte i situasjoner de synes er vanskelig å håndtere alene i hverdagen.

Videre gikk de inn på trygg tilknytning til de voksne. Trygghet har vært en gjennomgående faktor hos informantene gjennom hele intervjuet. Når de la frem tiltak de så på som hensiktsmessig var det flere av informantene som nevnte trygghetssirkelen. Trygghetssirkelen er et verktøy som blir mye brukt i barnehagen for å fremme trygg tilknytning. Den representerer barnets behov for en trygg havn og base å utvikle seg ut ifra. De voksne skal oppmuntre og støtte barnets behov for utforskning samtidig som de alltid skal være tilgjengelig for barnet når de har behov for beskyttelse og omsorg (Powell, Cooper, Hoffman & Marvin, 2015). De fortalte at de har et særlig fokus på trygghetssirkelen i deres arbeid og ut ifra deres erfaringer og kompetanse så de på trygghet og tilknytning som et behov alle barn har og om dette behovet ikke blir tilfredsstillt vil barna kunne reagere med blant annet aggressiv atferd. De mente derfor det ville være hensiktsmessig å fokusere ekstra på trygghet og tilknytning i forhold til et barn som viser høy grad av aggresjon. De mente den voksne burde fremtre som en trygg havn for barnet slik at barnet føler seg trygg nok til å kunne komme for trøst, støtte og hjelp til å håndtere vanskelige situasjoner og følelser. Dette viser i likhet til under forebygging at informantene har kompetanse rundt viktigheten av gode relasjoner til de voksne samt trygg tilknytning i forhold til barn med aggresjon. Videre så informantene på foreldresamarbeid som et sentralt tiltak. Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver sier at «Barnehagen skal ivareta foreldrenes rett til medvirkning og arbeide i nært samarbeid og forståelse med foreldrene. Samarbeidet mellom hjemmet og barnehagen skal alltid ha barnets beste som mål. Foreldrene og barnehagens personale har et felles ansvar for barnets trivsel og utvikling»

(Kunnskapsdepartementet,2017). Det er tydelig at informantene har kjennskap til kravet om et godt foreldresamarbeid og at de ser verdien av dette. Informantene påpekte at barn som viser aggresjon i barnehagen ofte har samme atferd hjemme. Et godt samarbeid med foreldrene i slike tilfeller så de på som svært nyttig slik at barnehagen og foreldrene kan reflektere og vurdere hvordan de på best mulig måte kan hjelpe barnet i fellesskap. Dette kan sees i tråd med Drugli (2013) og Nordahl, Sørli, Manger & Tveit (2005) som påpeker at til tross for at barna bruker mye av tiden sin i barnehagen er det likevel foreldrene som har den største betydningen for barnets utvikling. Samarbeid med foreldrene er derfor svært viktig.

En felles forståelse for hvordan barnet har det, hva barnet trenger og hvordan de både hjemme og i barnehagen kan legge til rette for en positiv utvikling for barnet vil være svært viktig. For at dette skal være mulig er det nødvendig med et godt samarbeid. Informantene mente i denne sammenheng at det vil være svært viktig for barnet at foreldrene og barnehagen behandler han/hun på lik måte. Dette mente de ville skape større sannsynlighet for en positiv fremgang fordi barnet visste hva som var forventet av dem og hva de kan forvente fra miljøet rundt.

Informantene påpekte også at foreldrene ofte sitter på viktig informasjon om barnet som kan spille en viktig rolle i forhold til hvorfor barnet opptrer som han/hun gjør. Det kan ha skjedd endringer i hjemmet, vanskelige familieforhold eller andre former for sårbare hendelser som barnet kan ha vanskeligheter med å håndtere og som dermed fører til aggresjon hos barnet. Ogden (2015) påpeker at familie både kan opptre som en risiko og beskyttelsesfaktor for barnets utvikling av aggresjon. Barnet er mer sårbare for negative belastninger innad i familien i forhold til andre miljøer. På grunnlag av dette mener han i likhet med informantene at det vil være viktig med åpen dialog med foreldrene slik at barnehagen kan få et inntrykk av hvordan barnet har det i hjemmet.

Det er tydelig at informantene ser på samarbeidet med foreldre som et svært nyttig tiltak. De ser på foreldrene som en viktig faktor når de skal hjelpe et barn med aggresjon. De er innforstått med at foreldrene er de som har størst innflytelse på barnets liv og for at de skal kunne hjelpe barnet til en positiv utvikling ser de på det som en nødvendighet å ha foreldrene med på laget.

5.7 Kompetanse

5.7.1 Kompetansebygging i barnehagen

Fire av fem informanter fortalte at de ikke hadde erfaring med kompetansebygging innenfor aggresjonsspekteret i barnehagen. Til tross for dette poengterte de at de hadde deltatt på kurs innenfor blant annet sosial kompetanse, psykisk helse og atferdsproblemer. Dette så de på som relevant i forhold til aggresjon. Roland påpeker at kompetansebygging innenfor ulike aggresjonsvansker, atferdsvansker og utviklingspsykologi og hvordan man skal håndtere utfordrende atferd er nødvendig i barnehagen (Læringsmiljøsentret, 2012). Selv om informantene ikke hadde vært på kurs rettet mot aggresjon fortalte de at de arbeider generelt med kompetansebygging innenfor ulike former for atferdsproblemer samt sosial kompetanse og psykisk helse som er store risiko og beskyttelsesfaktorer for aggresjon. Aggresjon er ifølge Nordahl (2005) en form for atferdsproblemer, noe som igjen kan vise til at kompetansen de har fått gjennom disse kursene støtter opp mot kompetansen innenfor arbeidet med aggresjon i barnehagen (Nordahl, S, Manger & Tveit, 2005).

Med tanke på deres tidligere uttalelser var det tydelig at det er lite fokus på kompetanse innenfor aggresjon i barnehagen, det var derfor ikke overaskende at informantene ikke hadde erfaring med kompetansebygging rettet spesifikt mot aggresjon. Kompetanse innenfor aggresjon er viktig og med tanke på hvor lite kompetanse informantene viser til innenfor aggresjonsspekteret mener jeg det bør være større fokus på kompetansebygging innenfor dette i barnehagene. I rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver står det at «Et kompetent pedagogisk personale er en forutsetning for et barnehagetilbud av god kvalitet (Kunnskapsdepartementet, 2017). Dette viser til at det er krav om at pedagogene skal ha solid kompetanse og tilgang på kompetansebygging innenfor ulike aspekter rundt barnets beste. Roland (2013) påpeker også at aggresjon øker risikoen for en negativ utvikling for barnet og at det vil kunne påvirke barnet negativt på flere områder også senere i livet. Dette gjenspeiler hvor viktig det er med fokus på kompetansebygging innenfor aggresjon hos personalet i barnehagen.

I motsetning til de fire informantene som ikke hadde noe erfaring med kompetansebygging innenfor aggresjon var det en av informantene som opplevde god kompetansebygging innenfor aggresjon. Denne informanten fortalte at hun hadde deltatt på flere kurs hvor de blant annet fikk innføring i problematisk atferd og hvordan de kunne sette inn gode tiltak for disse barn med slik atferd. Videre fortalte informanten at de hadde vært med på «vær sammen» prosjektet av Pål Roland som omhandlet aggresjon. Hun beskrev dette som svært hjelpsomt og fortalte at hun ved hjelp av dette følte seg mer kompetent til å kunne sette inn hensiktsmessige tiltak og hjelpe barna på en god måte. Dette samsvarer også med Roland som mener at økt kompetanse gir personalet en bredere forståelse for hva som skjer med barna noe som gjør at de kan tilnærme seg utfordringene på en bedre måte og gi barna muligheten til en positiv utvikling (Læringsmiljøsenderet, 2012).

5.7.2 Samarbeid med andre instanser

De fleste av informantene fortalte at det var lite samarbeid mellom barnehagen og andre instanser som Pedagogisk psykologisk tjeneste, barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk, helsestasjon og barnevern. Det var bare en av informantene som så på samarbeidet mellom disse instansene som gode. Hun beskrev deres samarbeid som svært nyttig og hun fortalte at hun ofte kontakter blant annet helsestasjon, ressurscenter og Pedagogisk psykologisk tjeneste om det er barn hun er bekymret for eller om hun har behov for veiledning eller rettleiing. I rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver står det at «Styreren skal sikre at barnehagen har innarbeidet rutiner for samarbeid med relevante institusjoner, slik som skolen, helsestasjonen, den pedagogisk-psykologiske tjenesten og barnevernet»

(Kunnskapsdepartementet, 2017). Det var derfor overaskende at det bare var en av fem informanter som opplevde samarbeidet med disse instansene som gode.

Selv om det var tydelig tegn til lite samarbeid med disse instansene viste informantene til andre instanser de hadde godt samarbeid med, dette var TEFT som står for rekruttering og rådgivning og «tidlig innsats team». Teft ble omtalt som et rekrutterings og rådgivings team som setter opp flere møter i året hvor barnehagen kan legge frem saker anonymt som de ser på som vanskelig å håndtere på egen hånd. Her får de råd og veiledning til hvordan de kan håndtere saken på best mulig måte. Tidlig innsats-team ble omtalt som en lavterskel tilbud hvor barnehagen kan søke om observasjon. De kommer til barnehagen og observerer barnet, deretter vurderer de situasjonen, gir personalet veiledning og vurderer om de skal sende saken videre til andre instanser som blant annet Pedagogisk psykologisk tjeneste. Det var tydelig at de så på disse tilbudene som svært nyttige. På bakgrunn av samarbeidet de har til disse to instansene kan det være forklaringen på at de ikke opplever et godt samarbeid med de andre instansene. Tidlig innsats team og TEFT fungerer som et mellomledd mellom barnehagen og de andre instansene. Vitaro & Tremblay, 2009 påpeker at barnehagen har et ansvar for å legge til rette for et godt samarbeid med andre instanser når det er behov for ekstra tilrettelegging for et barn. Dette samarbeidet skal være preget av realistiske mål, felles hensikt, felles arbeidsplan hvor de setter opp delmål over en bestemt tidsperiode. Det er tydelig at de oppfyller dette ansvaret gjennom samarbeidet de har med disse to instansene.

6.0 Avslutning

Formålet med denne studien har vært å få en dypere innsikt i pedagogiske leders erfaringer med barn som viser aggresjon i barnehagen, og i hvilken grad de har kompetanse til å kunne håndtere barn med aggressiv atferd på en hensiktsmessig måte. For å undersøke dette har jeg tatt i bruk en kvalitativ tilnærming med intervju som metode der jeg har intervjuet fem pedagogiske ledere med minst to års erfaring fra feltet. Studiens problemstilling var; *Hvilke erfaringer har pedagogiske ledere med barn som utviser aggressiv atferd, og i hvilken grad mener de at de har kompetanse nok til å håndtere disse barna på en hensiktsmessig måte?* I dette kapittelet vil denne problemstillingen besvares i henhold av en oppsummering av studiens funn. Videre vil kapittelet avsluttes med en konklusjon og en vurdering av studien samt forslag til videre forskning.

6.1 Oppsummering

Hvilke erfaringer har pedagogiske ledere med barn som utviser aggressiv atferd, og i hvilken grad mener de at de har kompetanse nok til å håndtere disse barna på en hensiktsmessig måte?

6.1.1 Pedagogenes erfaringer

Studien viser til at pedagogene har forståelse for aggresjonsbegrepet. De beskrev aggresjon som et uttrykk for følelser som sinne og frustrasjon som får utløp i negative handlinger som har til hensikt å skade, såre eller ødelegge for andre. Dette samsvarer med beskrivelsen til både Aronson og Aronson (2011), Berkowitz (1993), Ogden (2015) og Roland & Idsøe (2001). Reaktiv og Proaktiv aggresjon var ukjente begreper for de fleste av informantene, noe som kan tyde på lite erfaring og kompetanse innenfor aggresjon. Likevel viste de forståelse av hva begrepene går ut på og deres beskrivelser av begrepene samsvarte med teoretikernes definisjoner på både reaktiv og proaktiv aggresjon. Informantene gav uttrykk for usikkerhet rundt hvordan de ulike formene av aggresjon kommer til uttrykk i praksis. Dette kom spesielt til syne når de skulle legge frem sine erfaringer med barn med aggresjon. Alle informantene hadde erfaring med aggresjon og poengterte at de hadde erfaring både med barn som viser proaktiv og reaktiv aggresjon. Til tross for dette poengterte de at fysisk aggresjon der barna utfører voldsomme handlinger mot andre var det som var mest fremtredende i barnehagen. Dette relaterte de kun til reaktiv aggresjon noe som bekrefter deres usikkerhet rundt hvordan proaktiv og reaktiv aggresjon kommer til uttrykk i praksis. Selv om proaktiv aggresjon er en mer planlagt og målrettet form for aggresjon kan proaktiv aggresjon komme til uttrykk gjennom fysisk utagering (Card & Little ,2007).

Når informantene videre la frem sine erfaringer fortalte de at de ofte følte seg hjelpeløse i møte med barn med aggresjon, at de ikke klarte å hjelpe disse barna slik de gjerne ønsket. De erfarte at deres kompetanse ikke var tilstrekkelig nok til å sette inn hensiktsmessige tiltak for barn med aggresjon og at de var avhengig av veiledning og hjelp fra andre i personalet for å kunne mestre dette. Veiledning så de på som et nyttig hjelpemiddel som førte til at de etter hvert klarte å opparbeide seg en kunnskap som gjorde de i stand til å sette inn gode og hensiktsmessige tiltak. På bakgrunn av for lite kompetanse erfarte de at de trengte tid til å både opparbeide seg kunnskap samt utarbeide og sette i gang tiltak. De opplevde derfor et tidspress i barnehagen noe som de erfarte som et hinder for å kunne hjelpe barn med aggresjon på en hensiktsmessig måte. Informantenes erfaring i møte med barn med aggresjon var derfor preget av for lite kompetanse og tidspress noe som førte til at de som pedagoger følte de ikke fikk gi barn med aggresjonsproblemer den hjelpen de har behov for.

6.1.2 I hvilken grad har mener de at de har kompetanse nok til å håndtere disse barna?

For lite kompetanse var et gjennomgående tema gjennom hele undersøkelsen. Informantene mente de hadde for lite kompetanse til å kunne håndtere barn med aggresjon på en hensiktsmessig måte. Dette ble lagt frem som et problem både i forbindelse med å kunne sette inn tidlig tiltak, forebygging og håndtering av aggresjon samt når de la frem risikofaktorer og egne erfaringer. Til tross for dette mente de at de fikk mye hjelp gjennom veiledning og gjennom samarbeid med andre instanser som blant annet TEFT og tidlig innsats team.

Likevel var det bare en av fem av informantene som hadde god erfaring med kompetansebygging innenfor aggresjon gjennom kurs og prosjekter som «Vær sammen» av Pål Roland. De andre informantene hadde ingen erfaring med kompetansebygging rettet mot aggresjon og de hadde ikke kjennskap til en felles arbeidsplan med et sett utvalgte strategier å arbeide ut ifra når de skulle arbeide med forebygging og håndtering av aggresjon.

Til tross for manglende kompetanse viste alle informantene kompetanse rundt hva som kunne oppstå som risikofaktorer for aggresjon samt hvilke tiltak som kunne fungere forebyggende og hjelpende mot aggresjon. Likevel viste de til at de hadde problemer med å koble og ta i bruk relevante begreper som blant annet sosial kompetanse, selvregulering og autoritativ voksenrolle til aggresjon samt at de ikke gikk i dybden på hva aggresjon kan føre til senere om de ikke gir barna den hjelpen de trenger tidlig. Selv om informantene la frem viktige faktorer innenfor de ulike temaene var det tydelig mangel på kompetanse.. Det var også tydelig at de følte seg hjelpeløse i møte med barn med aggresjon på bakgrunn av for lite kompetanse.

6.2. Konklusjon

Konklusjonen på denne studien er at pedagogiske ledere har erfaring med barn som viser aggresjon i barnehagen. De viser til erfaring med både proaktiv og reaktiv aggresjon, men har spesielt erfaring med barn som utviser fysisk atferd som fører til voldssomme handlinger mot andre. I møte med barn som viser aggresjon fortalte de at de følte seg hjelpeløse og at de har hatt behov for veiledning og støtte fra øvrige i personalet for å klare å hjelpe disse barna på en hensiktsmessig måte, noe som viser til at kompetansen hos pedagogiske ledere kan være mangelfull.

6.3. Vurdering av egen studie

Aggresjon er et tema det er blitt gjort mye forskning på og likevel er det få forskere som har undersøkt temaet pedagogiske lederes erfaring og kompetanse slik som denne studien gjør. Dette er et omfattende tema noe som fører til at studien ikke går i dybden på alle områdene samt at studien bare omfatter fem informanter. Det er mulig at studiens resultater ville vært annerledes dersom studien hadde omfattet flere informanter samt flere forskere som kunne gått i dybden på alle områdene temaet omfatter. Generalisering innenfor intervjuundersøkelser omhandler studiens pålitelighet og gyldighet og om resultatene er primært av lokal interesse eller om den kan overføres til andre situasjoner, kontekster og intervjupersoner (Kvale & Brinkmann, 2018). Kvale & Brinkmann (2018) påpeker at for få informanter fører til at undersøkelsen ikke kan generaliseres. På bakgrunn av at studien bare inneholder fem informanter er ikke denne studien generaliserbar. Til tross for dette gir studien et overordnet blikk over pedagogenes erfaringer og kompetanse innenfor aggresjon. Studien har oppnådd formålet med undersøkelsen som var å få dypere innsikt i pedagogiske lederes erfaringer med barn som viser aggresjon i barnehagen, og i hvilken grad de har kompetanse til å kunne håndtere barn med aggressiv atferd på en hensiktsmessig måte.

6.4 Forslag til videre forskning

Denne studien er ikke generaliserbar, men på bakgrunn av studiens funn hadde det vært interessant å sett nærmere på hvorfor det er så lite fokus på aggresjon hos barn i barnehagen samt hvordan barnehagen kan legge til rette for bedre kompetansebygging innenfor aggresjonsspekteret. Det ville også vært interessant å se på barnehagestyreres perspektiv på tema samt undersøke hvilket fokus andre instanser som Pedagogisk psykologisk tjeneste og barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk har på barn med aggresjon og hvordan de arbeider med å øke kompetanse og veilede ansatte i barnehagen innenfor dette området.

Litteraturliste

- Abrahamsen, G. (1997). *Det nødvendige samspillet*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Aronson, E., & Aronson, J. (2011). *The social animal*. New York: Worth Publishers.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Barnehaeloven. (2005). Lov om barnehager (LOV-2005-06-17-64). Hentet 11.9.2018 fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64/KAPITTEL_1#%C2%A71
- Berger, A. (2011). *Self-regulation. Brain, cognition and development*. Washington, APA.
- Berkowitz, L. (1993). *Aggression, Its causes, consequences, and control*. New York: McGraw-Hill.
- Bjørkly, S. (2001). *Aggresjonens psykologi, psykologiske perspektiver på aggresjon*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Blair, C. & Diamond, A. (2008). Biological Processes in Prevention and intervention: The promotion of self-regulation as a means of preventing school failure. *Development and Psychopathology*, 20(3), 899-911.
- Bowlby, J. (2005). *A secure base: Clinical applications of attachment theory* (Vol. 393). London: Taylor & Francis.
- Bowlby, R. (2007). Babies and toddlers in non-parental daycare can avoid stress and anxiety if they develop a lasting secondary attachment bond with one carer who is consistently accessible to them. *Attachment & Human Development*, 9(4), 307-3019.
- Broberg, M., Hagstrøm, B. & Broberg, A. (2014). *Tilknytning i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Campbell, S.B. (2002). *Behavioural problems in preschool children: clinical and developmental issues*. New York: The Guildford Press.
- Card, N.L. & Little, T.D. (2007). Differential Relation of Instrumental and Reactive Aggression with Maladjustment: Does adaptivity depend on function? I: Patricia H. Hawley, Todd D. Little & Philip C. Rodkin: *Aggression and Adaption: The Bright Side to Bad Behavior*. NJ: Lawrence Erlbaum.
- Crick, N.R. & Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children`s social adjustment. *Psychological Bulletin*,115(1) 74-101.
- Damsgaard, H.L. (2003). *Med åpne øyne- Observasjon og tiltak i skolens arbeid med problematferd*. Oslo: Cappelen Forlag AS.
- Drugli, M. B. (2008). *Atferdsvansker hos barn, evidensbasert kunnskap og praksis*. Cappelen Akademisk forlag: Oslo.
- Drugli, M. B. (2013). *Atferdsvansker hos barn, Evidensbasert kunnskap og praksis*. Oslo: Cappelen DAMM AS.
- Drugli, M.B. (2014). Emosjonell utvikling og tilknytning. I. V. Glaser, I. Størksen & M.B. Drugli (Red). *Utvikling lek og læring i barnehagen- forskning og praksis*. Bergen: Fagbokforlag.
- Durlak, J.A. & Wells, A.M. (1998). Evaluation of Indicated Preventive Intervention (Secondary Prevention) Mental Health Programs of Children and Adolescents. *American Journal of community Psychology*, 26(5), 775-802.
- Dusenbury,L.& Botvin, G.J. (1989). Competence Enhancement and Prevention of Adolescent Problem Behavior. I: B.HSchneider, G. Attili, J. Nadel & R.P. Weissberg (red) , *Social competence in a Developmental Perspective*. Dordrecht : Kluwer Academic.
- Fandrem, H., Roland. P., (2013). De utfordrende barna-handlingskompetent tidlig innsats og systemperspektivet. I. H. Fandrem, O.L. Fuglestad, I.K. Løge, P. Roland & E.Westergård (Red), *Barn i utfordringer. Systemtenkning og tidlig innsats i pedagogisk arbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Fraley, R.C. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, 6, 123-151.
- Hosman, C.M., van Doesum, K.T. & van Santvoort, F. (2009). Prevention of emotional problems and psychiatric risks in children of parents with a mental illness in the Netherlands: I. The scientific basis to a comprehensive approach. *AeJAMH (Australian e-Journal of the Advancement of Mental Health)*, 8(3), 250-263.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagen: Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Hentet fra <https://www.udir.no>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2018) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal
- Lekhal, R., Zachrisson, H.D., Solheim, E., Moser, T., Drugli, M.B. (2015). *Dette vet vi om barnehagen: Betydningen av kvalitet i barnehagen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Læringsmiljøsentret (2012). *Tidlig innsats forebygger atferdsvansker*. Stavanger: Læringsmiljøsentret. Hentet fra nett: <https://laringsmiljosenteret.uis.no/article.php?articleID=116255&categoryID=21109>
- Masten, A.S. (2007). Resilience in developing systems: *Progress and promise as the fourth waves rises*. *Development and Psychopathology*, 19(3) :921-930.
- McClelland, M.M. & Carmon, C.E. (2011). Self-regulation and academic achievement in elementary school children. I R.M. Lerner, J.V. Lerner, E.P. Bowers, S. Lewin-Bizan, S. Gestsdottir & J.B Urban (red), *Thriving in childhood and adolescence; The role of self-regulation processes. New directions for child and adolescent development*. (133), 29-44. Wiley
- Merritt, E.G., Wanless, S.B., Rimm-Kaufman, S., Cameron, C.E. & Peugh, J.L. (2012). The contributions of teachers' emotional support to children's social behaviors and self regulatory skills in first grade. *School Psychology Review*, 41(2), 141-159.
- Nordahl, T., Sørli, M.-A., Manger, T., & Tveit, A. (2005). *Atferdsproblemer blant barn og unge: Teoretiske og Praktiske tilnærminger*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Ogden, T. (2015). *Sosial kompetanse og problematferd blant barn og unge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Parker, J.G. & Asher, S.R. (1987). Peer Relation and Later Personal Adjustment: Are Low accepted Children at Risk? *Psychological Bulletin*, 102 (3),357-389.
- Patterson,G.R.(1982). *A social Learning Approach.Bd.3. Coercive Family Process*. Eugene, OR : Castalia Publishing Company.
- Pianta, R.C. (1999). *Enhancing relationships between children and teachers*. Washington, DC.: American Psychological Associaton.
- Powell,B., Cooper, G., Hoffman, K. & Marvin, B. (2015). *Trygghets-sirkelen- En tilknytningsbasert intervensjon*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag AS.
- Regjeringen.no (2019.15.02.). *Betydelige flere voksne i barnehagen- 1000 flere barnehager oppfyller kravet til bemanningsnorm*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/betydelig-flere-voksne-i-barnehagene---1000-flerebarnehager-oppfyller-kravet-til-bemanningsnorm/id2629285/?fbclid=IwAR1qgp4p64iG8AWU6hjtUZ3RY9xoygc1hw-NgpEH9QJ6yGN8pSkDJ9r5eVM>
- Roland, E. & Idsøe, T. (2001). Aggression and Bullying. *Aggressive Behavior*, 27, 446-462.
- Roland, P. (2013). Hvordan kan vi forstå Anitas frustrasjoner i relasjon til barn og voksne. I. H. Fandrem, O.L. Fuglestad, I.K. Løge, P. Roland & E. Westergård (Red), *Barn i utfordringer. Systemtenkning og tidlig innsats i pedagogisk arbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Roland, P. (2014). Forebygging av aggresjon og mobbing i barnehagen. I. V. Glaser, I. Størksen & M.B. Drugli (Red), *Utvikling lek og læring i barnehagen- forskning og praksis*. Bergen: Fagbokforlag.
- Roland. P., K. Øverland., L.K. Byrkjedal-Sørby (2016). Alvorlige atferdsvansker- forskning og tiltak relatert til skolekonteksten. I. E. Bru, E.C. Idsøe., K. Øverland (Red). *Psykisk helse i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

- Roland, P., Øverland, K., & Byrkjedal-Sørby, L.J. (2016). *Psykisk helse i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Roland, P. Westergård, E. (2015). *Implementering, å omsette teorier, aktiviteter og strukturer i praksis*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Sameroff, A. (2009). *The transactional model of development: how children and contexts shape each other*. Washington, D.C: American Psychological Association.
- Shaw, D.S., Owens, E.B., Giovannelli, J. og Winslow, E.B. (2001). Infant and toddler pathways leading to early externalizing disorders. *Journal of American Academy of Child and Adolescent psychiatry*, 40 (1): 36-43.
- Statisk Sentralbyrå (2019). *Barnehager*. Hentet fra https://www.ssb.no/barnehager?fbclid=IwAR00LUpHRnK8l46lhAWQvmX_A-0ALLnTNMDyACPgrbhtkCBSweC5zJfoUw
- Statlig spesialpedagogisk tjeneste (2017). *Om tidlig innsats*. Hentet fra: <http://www.statped.no/temaer/tidlig-innsats/om-tidlig-innsats/>
- Strøksen, I. (2018). (Red). *Livsmestring og livsglede i barnehagen*. Oslo: Cappel Damm As.
- Størksen, I. (2014). Selvregulering. I. V. Glaser, I. Størksen & M.B. Drugli (Red), *Utvikling lek og læring i barnehagen- forskning og praksis*. Bergen: Fagbokforlag.
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tremblay, R. E. (2010). Developmental Origins of Disruptive behavioral problems: the “original sin” hypothesis, epigenetics and their consequences of prevention, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. International Network for Early Childhood Health Development, University College Dublin, Ireland; University of Montreal, Canada; INSERM, France. 51, 341-367.

- Vedeler, L. (2007). *Sosial mestring i barnegrupper*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vitaro, F. & Brendgen M. (2005). Proactive and reactive aggression. I: R. E. Tremblay, W. W. Hartup & J. Arcger (Eds). *Developmental origins of aggression*. New York: Guilford Press. s.178-201.
- Vitaro, F. og Tremblay, R. R. (2009). Clarifying and maximizing the usefulness of targeted preventive interventions, i M. Rutter (red.) *Rutter`s Child and Adolescent Psychiatry* (5.utgave). Oxford, Storbritannia: Blackwell Publishing.
- Watson, J., White, A., Taplin, S. & Huntsman, L. (2005). *Prevention and early intervention literature review*. Ashfield NSW: NSW Center for parenting & Research, NSW Department of Community Services. Hentet fra:
https://www.facs.nsw.gov.au/__data/assets/pdf_file/0014/321602/eip_literature_review.pdf

Vedlegg

Vedlegg 1, Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD sin vurdering

Prosjektittel

Barnehagens erfaringer og kompetanse med aggresjon **Referansenummer**

238204

Registrert

12.12.2018 av Åsta Kristine Sunde - ak.sunde@stud.uis.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Stavanger / Fakultet for utdanningsvitenskap og humaniora / Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatte/veileder eller stipendiat)

Ellen Elvethon, ellen.elvethon@uis.no, tlf: 51833103

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Åsta Kristine Sunde, aasta_kristine@hotmail.com, tlf: 91733136

Prosjektperiode

10.12.2018 - 12.07.2019

Status

27.01.2019 - Vurdert

Vurdering (1)

27.01.2019 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD, den 27.01.19. Behandlingen kan starte.

MELD ENDRINGER

Dersom behandlingen av personopplysninger endrer seg, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. På våre nettsider informerer vi om hvilke endringer som må meldes. Vent på svar før endringer gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 12.07.19.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD finner at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet -
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

De registrerte vil ha følgende rettigheter i prosjektet: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20). Rettighetene etter art. 15-20 gjelder så lenge den registrerte er mulig å identifisere i datamaterialet.

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp behandlingen ved planlagt avslutning for å avklare status for behandlingen av opplysningene.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: spesialrådgiver

Kjersti Haugstvedt Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2, Samtykkeerklæring

Vil du delta i forskningsprosjektet

«Barnehagens erfaringer og kompetanse med aggresjon»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å få en dypere innsikt i pedagogiske lederes kompetanse med barn som utviser aggressiv atferd og i hvilken grad de mener de klarer å imøtekomme disse barnas behov på en hensiktsmessig måte. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Jeg heter Åsta Kristine Sunde og er masterstudent i spesialpedagogikk ved Universitetet i Stavanger. Denne våren skal jeg skrive en avsluttende masteroppgave, hvor jeg har valgt temaet «pedagogisk lederes erfaringer med barn som viser aggressiv atferd, og deres kompetanse på området». Jeg ønsker å få en dypere forståelse av pedagogiske lederes kompetanse og erfaringer med barn som viser aggressiv atferd i barnehagen, og i hvilken grad de mener de klarer å imøtekomme disse barnas behov på en hensiktsmessig måte. Oppgavens problemstilling er følgende;

«Hvilke erfaringer har pedagogiske ledere med barn som utviser aggressiv atferd, og i hvilken grad mener de at de har kompetanse nok til å håndtere disse barna på en hensiktsmessig måte?»

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning (Læringsmiljøsentret). Senteret er tilknyttet fakultet for utdanningsvitenskap og humaniora ved Universitetet i Stavanger.

Veileder: Ellen Elvethon, Universitetslektor ved UIS.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg har gjort et strategisk utvalg hvor jeg har valgt intervjupersoner på bakgrunn av at de har de erfaringer og kvalifikasjoner som er hensiktsmessige i forhold til min problemstilling. Jeg har derfor valgt å intervju 4-5 pedagogiske ledere i ulike barnehager med minst to års erfaring i feltet. Barnehagene er valgt tilfeldig.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du stiller til en personlig intervju. Det vil ta deg ca. 60 minutter. Intervjuet vil inneholde spørsmål om din forståelse av aggresjon og dine erfaringer og kompetanse innenfor dette. Intervjuet vil bli transkribert elektronisk.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Det vil bare være meg som student og veileder som vil ha tilgang til dataen som samles inn. Navn og kontaktopplysningene dine vil jeg erstatte med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data, og jeg vil lagre datamaterialet på en egen harddisk med passord og harddisken blir innelåst.

Dere som deltakere vil ikke bli gjenkjent ved publisering av masteroppgaven.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 12.07.2019. Da vil alle personopplysninger, lydopptak og transkribering vil bli slettet.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra læringsmiljøsenderet i Stavanger har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket. **Hvor kan jeg finne ut mer?**

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- **Institusjon:** Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning (Læringsmiljøsenderet) ved Universitetet i Stavanger.
- **Mastergrad student:** Åsta Kristine Sunde
Telefonnummer: 91733136
E-post: aasta_kristine@hotmail.com
- **Prosjektansvarlig:** Ellen Elvethon
Telefonnummer: 51833103
E-post: ellen.elvethon@uis.no
- **Vårt personvernombud (Kjell Dalseth)**
- E-post: personvernombud@uis.no
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personvernombudet@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Ellen Elvethon
Prosjektansvarlig

Åsta Kristine Sunde

(Forsker/veileder)

Student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*Barnehagens erfaringer og kompetanse med aggresjon*»? og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

Å delta i å intervju.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 12.07.2019.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3, Intervjuguide

Intervjuguide

Bakgrunns spørsmål

- a). Kjønn:
- b). Alder:
- c). Utdanning:
- d). Hvor mange år har du arbeidet i barnehage?

Aggresjonsbegrepet

- a) Hva legger du i begrepet aggresjon?
- b) Hva tenker du ligger i begrepet reaktiv aggresjon?
- c) Hva tenker du ligger i begrepet proaktiv aggresjon?
- d) Hvilke faktorer tror du spiller en rolle i utviklingen av aggresjon hos barn?

Forebyggende tiltak

- a) Hva tenker du om tidlig innsats i forhold til aggresjon?
- b) Hvilke forebyggende tiltak mener du er viktig i forhold til aggresjon?
- c) Har dere en felles arbeidsplan for hvordan dere kan forebygge aggresjon blant barna?

Håndtering

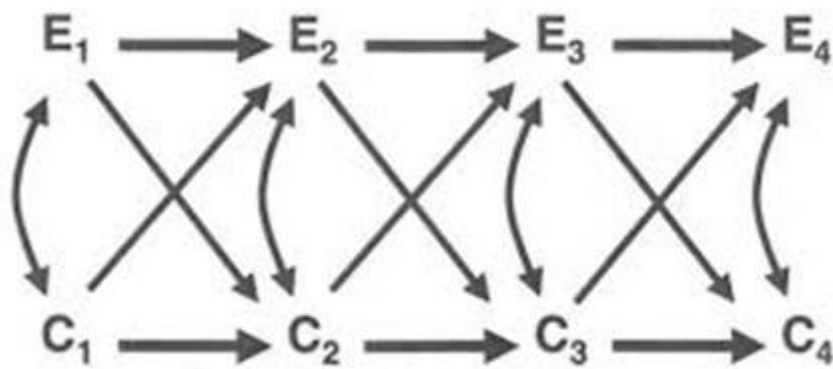
- a) Hvilket tiltak vil du sette inn om et barn viser aggressiv atferd?
- b) Har du noen erfaringer med barn som har utvist aggressiv atferd (eksempel)?
- c) Har dere en felles arbeidsplan for hvordan dere skal håndtere disse barna på en hensiktsmessig måte i barnehagen?

Kompetansebygging

- a) Hvordan arbeider barnehagen med å øke kompetansen innenfor barn med aggresjon?
- b) Hvordan arbeider dere på avdelingen med kompetansebygging innenfor aggresjon?
- c) Hvordan er samarbeidet med andre instanser?

Vedlegg 4, Transaksjonsmodellen

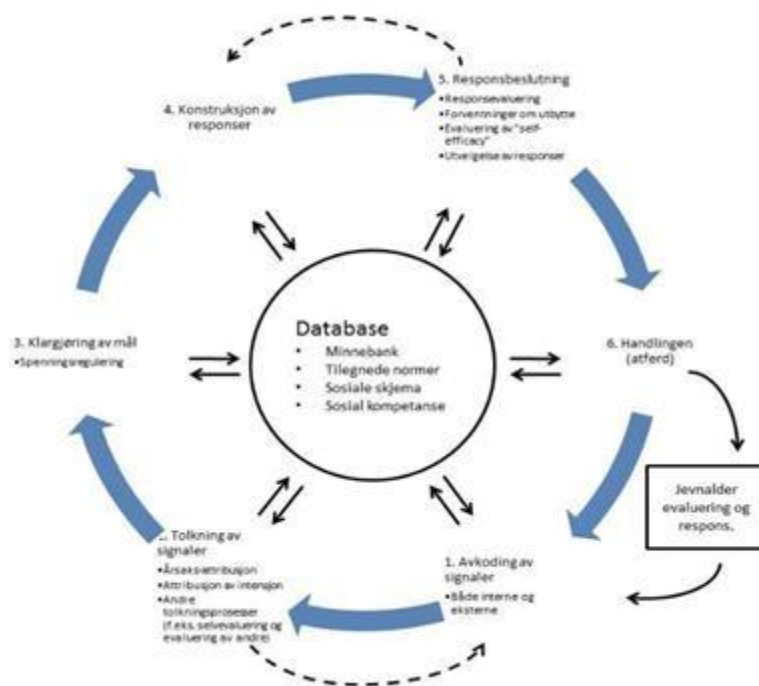
Transaksjonsmodell av Arnold Sameroff (2009)

Vedlegg 5, Social Information Processing model

Social Information Processing model (SIP-Modellen) av:

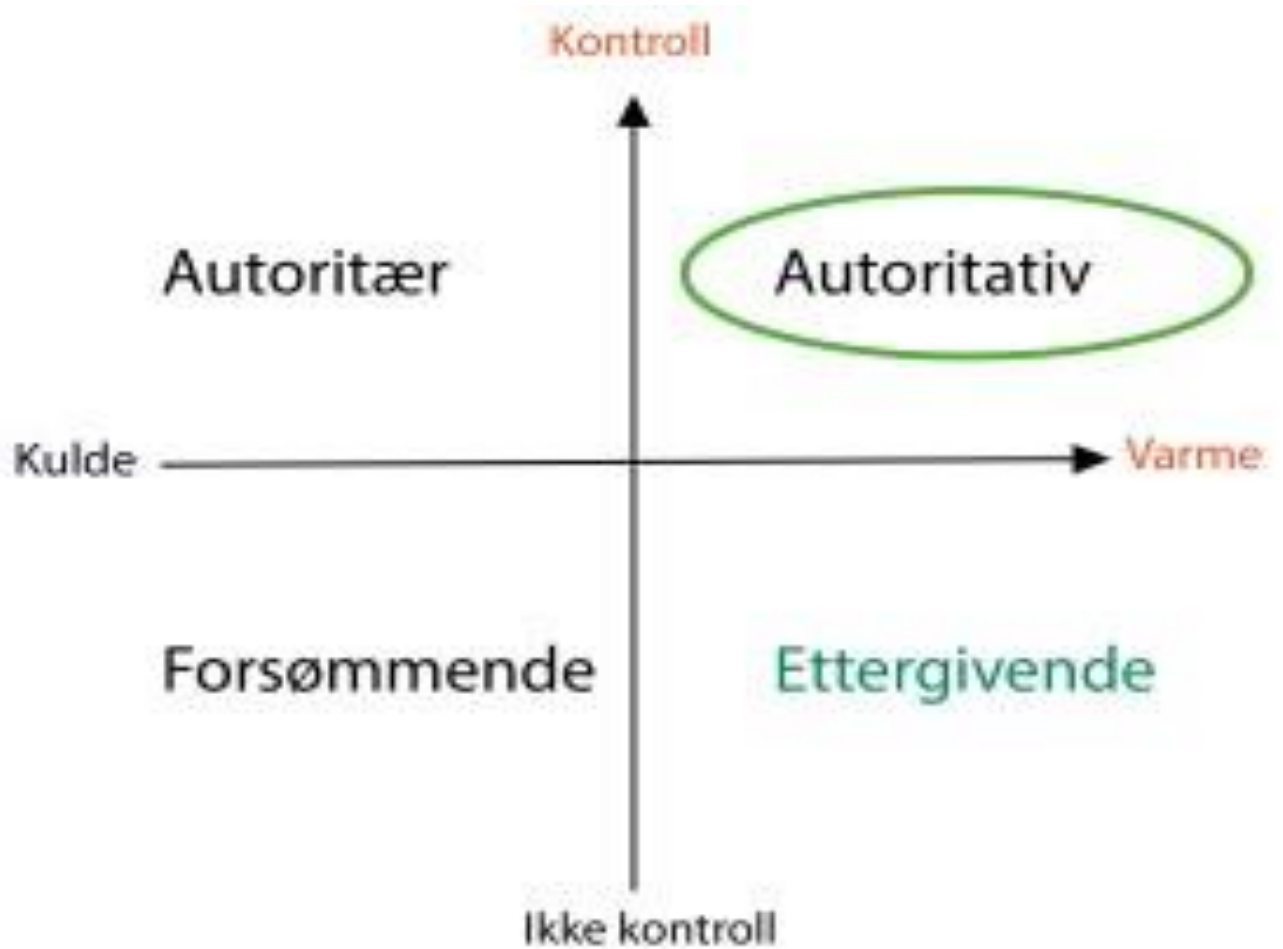
Nicki R. Crick og Kenneth A. Dodge (1994)

Vedlegg 6, Autoritativ voksenrolle

Autoritativ voksen av:

Baumrind (1991) og Wentzel (2002) og D. Cornell mfl (2016) (Roland, 2014)

Vedlegg 7, Trygghetssirkelen

Trygghetssirkelen

Foreldre med fokus på barnets behov

© Cooper, Hoffman, Marvin, & Powell, 1999

